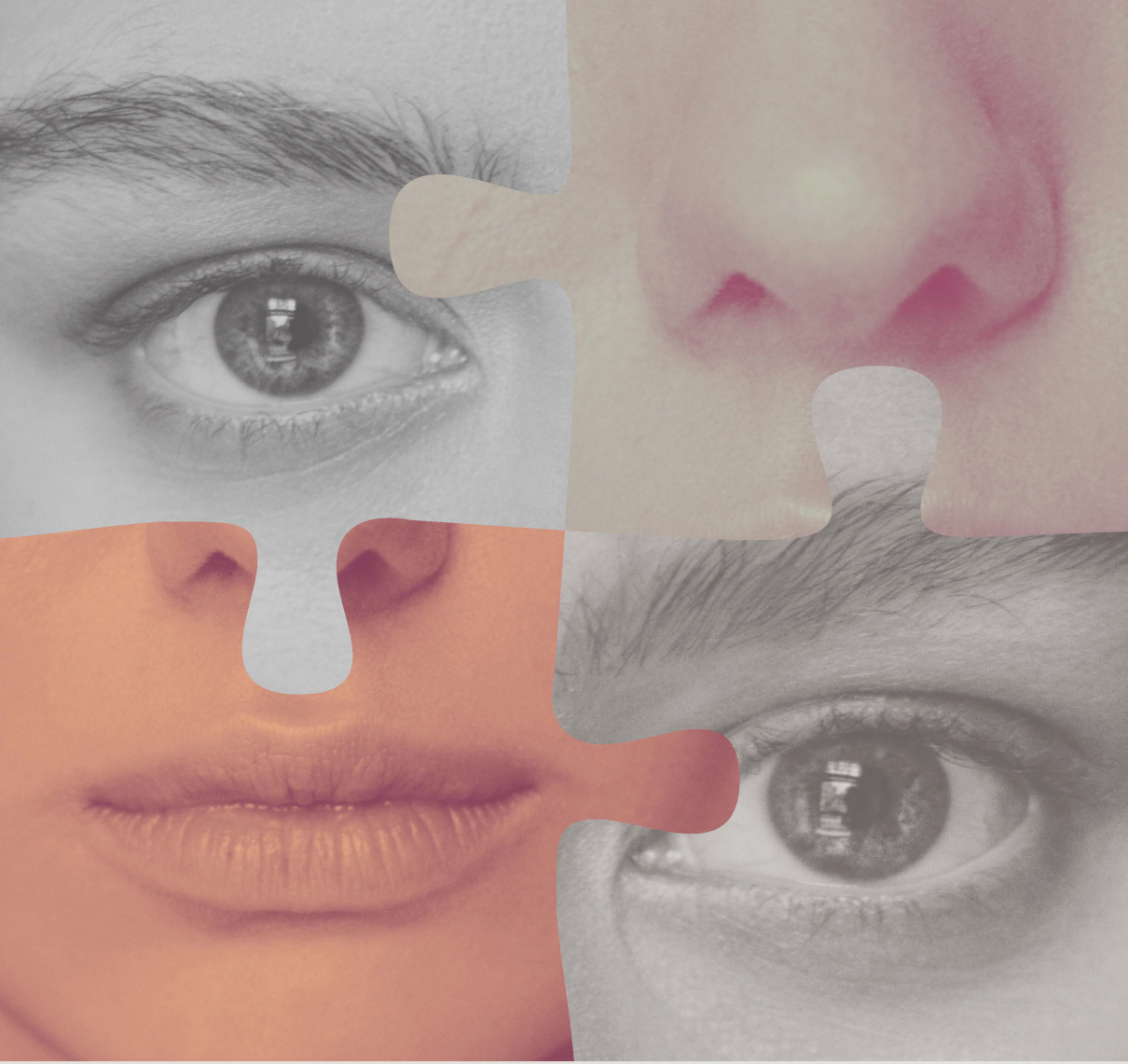

EDİTÖR
ÖĞR. GÖR. ÖZHAN NEBİ SOYSAL

SOSYAL BİLİMLERDE SİSTEMATİK DERLEME 10

SİSTEMATİK DERLEME 10

EDİTÖRLER

Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL

YAZARLAR

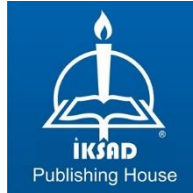
Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

Öğr. Gör. Dr. Berre ALTAŞ

Doç.Dr. Engin DERMAN

Öğr. Gör. Dr. Serkan ERTÜRK

Copyright © 2025 by iksad publishing house

All rights reserved. No part of this publication may be reproduced, distributed or transmitted in any form or by any means, including photocopying, recording or other electronic or mechanical methods, without the prior written permission of the publisher, except in the case of brief quotations embodied in critical reviews and certain other noncommercial uses permitted by copyright law. Institution of Economic Development and Social

Researches Publications®

(The Licence Number of Publicator: 2014/31220)

TÜRKİYE TR: +90 342 606 06 75

USA: +1 631 685 0 853

E mail: iksadyayinevi@gmail.com

www.iksadyayinevi.com

It is responsibility of the author to abide by the publishing ethics rules.

Iksad Publications – 2025©

ISBN: 978-625-378-358-7

Cover Design: Sevcan YILDIZ

November / 2025

Ankara / Türkiye

Size = 16x24 cm

İÇİNDEKİLER

ÖNSÖZ	1
BÖLÜM 1	3
MANAS DESTANI HAKKINDA YAPILMIŞ.....	3
TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1994-2024	3
Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE.....	3
Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL.....	3
BÖLÜM 2	17
TÜREYİŞ VE GÖÇ DESTANI HAKKINDA YAPILMIŞTEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1990-2023	17
Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE.....	17
Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL.....	17
BÖLÜM 3	31
TÜRKİYE'DE DOĞAL VE KÜLTÜREL KAYNAKLARIN KORUNMASI ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN.....	31
SİSTEMATİK DERLEMESİ.....	31
Doç. Dr. Engin DERMAN	31
BÖLÜM 4	51
TÜRKİYE'DE TERMAL TURİZM ÜZERİNE YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1988 – 2025	51
Doç. Dr. Engin DERMAN	51
BÖLÜM 5	71
AFET'İN SÜREKLİ HALİ EKOSİDE KARŞI DOĞA KORUMACI KADINLAR: EKOFEVNİSTLER KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2005 – 2025	71
Öğr. Gör. Dr. Berre ALTAŞ	71

<i>BÖLÜM 6</i>	<i>101</i>
<i>TÜRK HALK MÜZİĞİ NEFESLİ ÇALGILARINDAN ZURNA ÇALGISI KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1996 – 2025</i>	<i>101</i>
<i>Öğr. Gör. Dr. Serkan ERTÜRK.....</i>	<i>101</i>

ÖNSÖZ

Bu çalışma, Türkiye’de Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yazılmış olan yüksek lisans, doktora ve sanatta yeterlilik tezlerinin sistematik derlemesi yapılmıştır. Çalışmada Türkiye Sosyal Bilimler alanında Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Tez Merkezi’nde yer alan konularla ilgili tezler incelenmiştir. Çalışmalar, yıl, üniversite, enstitü, anabilim dalı, özgün dil, danışman unvanı, konu, yöntem ölçütleri temel alınarak doküman analizine ve sistematik delemeye dayalı, betimsel amaçlı nitel bir araştırma özelliğini taşımaktadır. Çalışmalar sonucunda elde edilen bulgular ile Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularda yapılan çalışmaların kapsamlı olarak değerlendirilmesi bakımından ilgili alanyazına katkı sağlayacağı ve bu yöndeki boşluğu doldurması amaçlanmaktadır. Çalışmamızın 1., 2., 3., 4, 5, 6, 7 ve 8.’si de geçtiğimiz dönemlerde aynı yayınevinde yayınlanmıştır.

Çalışmanın yapısı gereği nitel araştırma yöntemi kullanılan¹ bu çalışmalarda Sosyal Bilimler alanında çeşitli konularla ilgili sistematik derlemeler oluşturulmuştur. Sistematik derleme özelliğine sahip olan çalışmalar, belirlenen zaman dilimlerinde, mevcut durum saptaması amaçlı araştırma yapılarak o durumun hayat çizgisini ve eğilimlerini gösterebilmesi açısından önemli bulunmaktadır².

Çalışmaların amacında uygunluk³ durumu gözetilmektedir. Araştırmaların evreni Türkiye’de tezlerin arşivlendiği Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi’ne teslim edilmiş ve sosyal bilimlerin çeşitli konularında yazılmış tezlerden oluşmaktadır. Yükseköğretim Kurulu Başkanlığı Ulusal Tez Merkezi sisteminden yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimeler kullanılarak tezlere ait bilgiler taranmıştır.

Örneklem belirlenirken amaçlı örneklem yöntemlerinden biri olan ölçüt örnekleme dikkate alınarak bir değerlendirme yapılmıştır. Evren ulaşılabilir nitelikte olduğu için başlığında yazarların çalışma alanlarına ait anahtar kelimelerin geçtiği tezler, çalışmaların örneklemini oluşturmaktadır.

¹ Silverman, D. (2005). Doing Qualitative Research. Sage Publications, London.

² Üsdiken B. ve Pasadeos, Y. (1993). "Türkiye’de Örgütler ve Yönetim Yazını", Amme İdaresi Dergisi, 26 (2), s. 73-98.

³ Creswell, J. W. (2007). Qualitative Inquiry and Research Design: Choosing Among Five Approaches, Thous and Oaks, Sage Publications, California.

Sistemdeki sosyal bilimler alanındaki yazarların konularıyla ilgili tüm tezler yıllar itibariyle derlenmiştir.

Çalışmalarda ilk olarak nitel yöntemlerle toplanan veriler sayısal veriler aracılığı ile nicel forma dönüştürülmüştür. Elde edilen veriler tanımlayıcı istatistikler aracılığıyla niceliksel olarak açıklanmış ve yorumlanmıştır⁴.

Çalışmaların problematiğini cevaplayabilmek için veriler işlenerek aralarındaki örüntüleri saptamak amacıyla içerik analizi yapılmış ve elde edilen bulguları araştırma hedefleri kapsamında sınıflandırılarak açıklanarak yorumlanmıştır. Araştırmanın uygunluk ölçütlerinin sağlanması konusunda, iç geçerlilik (inandırıcılık), dış geçerlilik (aktarılabirlik) ve iç güvenilirlik (tutarlılık) ve dış güvenilirlik (teyit edilebilirlik) ölçütlerinin kullanılmıştır. Bu anlamda iç geçerlilik için araştırma kapsamına alınan tezler, belirlenen ölçütler doğrultusunda teker teker incelenmiş ve kodlanmıştır. Dış geçerlilik için elde edilen veriler analitik genelleme bağlamında incelenmiştir. İç güvenilirlik konusunda ulaşılan veriler alan uzmanı görüşüne başvurularak sağlanmıştır. Alan uzmanından tarafından yapılan farklı değerlendirme sonuçları birbirlerinden bağımsız olarak sağlamaları yapılmıştır. Böylelikle değerlendirmelerin uyumlu oldukları tespit edilmiştir. Çalışmalara ait çıkarımlar uzman görüşe danışılarak dış güvenilirlik incelemesi yapılmıştır. Son olarak uzman görüş ile bir araya gelinerek dış güvenirlige ilişkin değerlendirmelerde ve geri bildirimlerde bulunulmuştur.

Editör

Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL

⁴ Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2011). Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri. Seçkin Yayıncılık, Ankara.

BÖLÜM 1

MANAS DESTANI HAKKINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1994-2024

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana
Bilim Dalı,
Doktora Öğrencisi
Orcid: 0000-0002-4386-9262
E-posta: oguzozmenekse@gmail.com

Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672412>

GİRİŞ

Türk tarihinin en eski zamanlarına ait rivayetler destan olarak yazılmıştır. Destanlardan tarihi olayların açıklanmasında, ihtiyatlı bir biçimde yararlanmak suretiyle tarihin olaylarla açıklanmayan boşluklarını doldurmak mümkündür (Togan, 1969: 44). Destanlar bir milletin duygu ve düşünce yapısını oluşturan zengin kültür hazineleridir. Millet olma yolundaki çabalarından izler taşır. Bu izler geçmiş ile gelecek arasındaki zamanıcanlı ve taze tutar. Süreklilik ve enerji kaynağı gibi akış hali destanlarda da vardır. Bubakımdan destanlar milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı emellerin belirli ülküler halinde geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan yazılı veya sözlü belgelerdir (Yıldız ve Derman, 2018: 223). Destanların en önemli özelliklerinden biri de ait olduğu milletin kahramanlıklarının anlatıldığı metinler olmasıdır. Bu anlatım sırasında söz konusu kültüre ait çeşitli değerler, kimlik özellikleri ve motiflerden bahsedilmektedir. Destanlar bir millete ait çeşitli kültürel kodlar içerirken aynı zamanda milletin devamlılığını da sağlayan söylem niteliği taşıyan unsurlardan biridir (Yıldız ve Karlıova Soysal, 2021: 132).

Manas Destanı Kırgız sözlü halk edebiyatının en güzel örneği ve Kırgız Kültürünün temel kaynağıdır. Ancak, bu destanda Manas Han'ın Oğuz Han gibi bir dünya hakimiyeti bir dünya devleti kurmak gibi bir amaç ve anlayışının olmadığı görülmektedir. Kırgızlar Türk kavimlerinden ve Türkçe'nin bir lehçesini konuşmaktadırlar. Manas Destanı, Oğuz Han efsanesini taklit yoluyla Kırgızların dünya görüşüne göre söylenmiş bir bahadırılık ve yiğitlik hikayesidir (Ögel, 1971:495).

Manas kelimesi Türklerin yayılma sahasında coğrafi yer adı olarak da kullanılmaktadır. Kırgızistan'da birçok kavim Manas'ın adından olduğu gibi, Doğu Türkistan'da Manas Mehri ile Manas şehri vardır. Bu adlar destan kahramanı ile ilgilidir (İnan, 1968: 102).

Kırgızlar, Türk ırkının tarihçe bilinen en eskilerinden biridir. Aşiret hayatı yaşayan eski Türk kavimlerinde olduğu gibi Kırgızlar da Müslüman olmakla beraber aile, miras, yemin, kısas, hukuk meselelerinde İslam hukukuna göre değil, eski Türk töre ve yasa denilen sözel kanunları uygulamışlardır. Buna rağmen Kırgızlar kendilerini şehirli Türklerden daha iyi Müslüman saymışlardır. Göçebe hayatlarının sonucu olarak din

hocalarından çok kendi beylerinin hüküm ve fetvalarına önem vermişlerdir (İnan, 1992: 7).

Manas destanı içindekiler itibariyle göçebe ve cengâver Kırgız Türklerinin hayatlarını bütün ayrıntıları ile anlatmaktadır. Anlaşıldığı gibi bu destan Kırgızların Uygur Devleti hâkimiyetindeyken isyan edip kendi devletlerini kurdukları zamanlardan itibaren sürmüştür. Dolayısı ile bu destan Müslüman Türkler ile Budist Kolmuklar arasındaki mücadeleyi anlatan bir destan değildir.

Wilhelm Radloff'un 1885'te yayınladığı Manas Destanı 12.454 mısradan oluşmaktadır ve Prof.Dr. Emine Gürsoy-Noskale tarafından Kırgız Türkçe'si metin ve Türkiye Türkçe'si çevirisi ile Türksoy yayınları arasında yayımlanmıştır (Gürsoy, 1995).

Destan Manas'ın doğuşuyla başlayıp, Manas'ın Er-Kökçe ile savaşını, Manas'ın Kanıkey ile evlenmesi ve Manas'ın ölümü ile sona erer. Buna göre destanda adı çoğu zaman Manas, Er-Manas çok az olarak da Manas Han şeklinde geçen Manas, Oğuz Han gibi büyük bir devlet başkanı ve büyük bir dünya fatihi değildir. Manas Destanı henüz göçebe hayatı yaşayan, büyük devlet hayatı yaşamamış, dünya hakkında bilgi ve görüşleri çok az olan bir Türk kavmine aittir.

Çin yıllıklarına göre Kırgızlar M.Ö.ki yıllardan itibaren Kırgız ismiyle anılmışlardır. Hun Devletinin dağılmasından sonra Yenisey Nehri havzası ağırlıklı olmak üzere uzun bir süre burada yaşamışlardır. Göktürkler 552'de Ötüken'e hakim olup devletlerini kurdukları zaman Oğuz, Basmil, Kırgız ve diğer Türk kavimlerini yönetimleri altında toplamışlardır. İlk önceleri Göktürk hakimiyetine girmeyen Kırgız ve Onak'ları kullanan Çinliler Göktürkler'i yıkmaya çalışmışlardır. Bu durumu önleyen Kopağan Kağan ve Bilge Tonyukuk Kırgızları yönetimleri altına almışlardır. 742'de Göktürk Devletinin yıkılması ve yerine Uygur Devletinin kurulması ile Kırgızlar Uygur hakimiyetine girmişlerdir. 840 yılından itibaren Kırgız Devletinin sınırları Baykal Gölünden, Çin Sınırına ve Tanrı Dağlarına kadar olan alanı kapsamaktadır. Yaklaşık 80 yıl süren Ötügen'e hakimiyetleri Hitay'lar tarafından son verilmiş ve Yenisey boylarındaki yurtlarına çekilmişlerdir.

13.yy'da Cengiz Han'a karşı yurtlarını savunmuş iseler de tutunamamışlar ve 1217'de Cengiz Han'ın oğlu Cuci Kırgızların siyasi

varlığına son vermişlerdir. Rus Çarlarının Türkistan'ı istilasını sırasında Tanrı ve Altay Sıradağları yöresinde oturuyorlardı. Özbek Devletinin zayıflamasıyla diğer Türk toprakları gibi Rus hakimiyetine girmiştir. Ta ki bu 1990'da Sovyetler Birliğinin dağılmasına kadar sürmüştür. Bu tarihten sonra bağımsızlığına kavuşmuştur.

1. MANAS DESTANI

Manas, Karahan soyundan gelen Yakup Han'ın oğludur. Annesinin adı Baybiçe'dir. Bazı kaynaklarda "çıyırıcı" olarak da adlandırılmaktadır. Manas doğduğu zaman sağ avucu içinde koyun ciğeri büyüklüğünde bir kan pıhtısı bulunmakla birlikte, alnı ve kaşları çatık, gözleri kanlı, teni beyaz, kemiği de sanki bakır gibidir. Kemiğin bakıra benzetilmesi, Türk mitolojisinde önemlidir. Mesela, Güney Sibirya efsanelerinde yarısı altın, yarısı da gümüş doğan çocuklara rastlanılmaktadır (Ögel, 1971:498).

Manas doğduktan sonra annesi tarafından alaca bir beşiğe yatırılmıştır. Doğduktan sonra Hızırlar tarafından korunmuş ve dönemin 4 bilgisi tarafından adı konulmuştur. Manas daha beşikteyken konuşmaya başlamış ve 10 yaşına vardığında ok kullanmıştır. 14 yaşına geldiğinde savaşa katılmaya başlamıştır. Batıda Oğuzların yurdu Karcecek Dağı ve Doğuda da Alma-Ata'ya kadar uzanan Çu vadisi ve Isık-Göl o'nun at bindiği ve büyüdüğü yerler olmuştur (Ögel, 1971:496).

Manas'ın yanında ona bağlı 40 yiğidi vardır. Bu yiğetlere yoro ve çoro isimleri verilirdi. Bu yiğitler Kırgız beyleri ve yabancılardan Müslümanlaştırılan beylerdir. Manas'ın bindiği atın adı Ak-Kula'dır ve kutsal bir nesilden gelmektedir. Yanında bulundurduğu ve ondan hiç ayrılmayan Ak-Sungur adlı şahini, keskin kulaklı ve kırk memeli bir köpeği vardır. Bu hayvanlar bağlılığın örnekleridir. Herhangi bir insan arkadaşına ihanet edebilir ancak hayvanlar hiçbir zaman ihanet etmezler. Manas'ın babası Yakup Han oğluna yardımcı olması için çok bilgi birisi olan Acıbay'ı görevlendirmiştir. Bu kişi bozulanı düzelter, yırtılanı yamayan, dili tatlı olan birisidir. Manas'ın zırhını Çin, Rus ve Kolmuklu demirci ustaları yapmışlardır. Zırhın rengi aktır ve zırha süngü batmaz, kılıç izlemezdir. Manas'ın kılıcı da çok kıymetli olup kara çelikten yapılmıştır.

Manas yaşamı boyunca rüyaya çok önem vermiştir. Bir gece rüyasında gördüğü “ateş ve çevresinde sisler” olduğunu babası Yakup Han’dan yorumlamasını istemiştir. Doğru yorumlarsan sana mal mülk ve sırtındaki zırhı veririm ancak yanlış yorumlarsan oğlunu Anadolu’ya, kızını da Kırım’a gönderir, senin de başını koyun gibi keser, kanını su gibi akıtırım demiştir (Yuvalı, 1995: 49).

Burada Manas’ın danışmanı Acıbay araya girmiş ve rüyayı açıklamıştır.

Babası Karahan’ı Müslüman olmuyor diye öldüren Almambet yüzünü Manas’a çevirmiştir. Etrafı kalabalık olarak Manas’ın topraklarına doğru yola çıkmıştır. Manas’ın topraklarına girdiğinde Almambet’i Manas’ın altı yiğidi karşılamış ve Almambet’i Manas’ın çadırına getirmişlerdir. Almambet selam vererek içeri girmiştir. Manas selamı aldıktan sonra ana babasının kim olduğu sormuştur. Allah istediği için geldim, ben Altı-Oyrat kavminin Han’ı Kara Han’ın oğlu Kaplan doğan Almambet’im demiştir. Daha sonra Almambet ile Manas çok iyi dost olmuşlar ve savaşlara birlikte çıkmışlardır.

➤ **Manas’ın Kırk Yiğidi:** Dede Korkut kitabındaki Oğuz Beylerinin Kırk Yiğidi Türk mitolojisinin hiç kaybolmayan ve değişmeyen bir motiftir. Manas destanındaki bu kırk yiğit arasında tam bir hiyerarşi ve rütbe sırası vardı. Mesela bir hanın oğlu olan Almambet ile vezir Bey oğlu Bakay ve Uygurların Ay-guçi dedikleri bilge Acıbay bunların başında bulunuyorlardı. Bunlara yoro denir. Yoro yoldaş kelimesinden gelmekle birlikte Manas’ın en yakın yiğitleridir. Bunlardan başka çoro olarak adlandırılan yiğitler de diğer beylerden oluşmaktadır. Manas ile kırk yiğidi arasındaki arkadaşlık, bir devlet idaresini paylaşma veya bu gayeyi gütmek için birlikte bir savaş ve askerlik düzenine dayanmaz. Bu anlaşmalar daha çok menfaat yağma esasına dayanmıştır. Bu nedenle Oğuz Destanı ve hatta Dede Korkut’la aralarında büyük bir fark vardır. Manas Destanında kırk yiğit Manas’a olduğu kadar karısı Kanıkey Hatun’a da çok bağlıdır. Kanıkey Hatunun baba evinde de kendi emrine bağlı olan kırk tane kız bulunmaktadır. Buna benzer yiğitler Göktürk Hakanı İltiş Kağanın yanında da bulunmakta ve bunların sayısı on yedidir. Ayrıca Cengiz Hanın yanında da dört köpek denilen savaşçıları bulunurdu. Bu gösteriyor ki tüm Türk destanlarında kırk yiğide benzer ve aynı özelliklere sahip yiğitler yer almaktadır.

➤ **Manas'ın Kökçe Hanla Savaşı:** Manas Almambet'le birleştikten sonra Kökçe Hanla arası açılır ve onunla savaşa tutuşmaya mecbur kalır. Savaş başlamadan önce Kökçe Hanla karşılaşır ve Kökçe Hana malının yarısını vermesini söyler. Eğer malını vermezse kendisini öldüreceğini söyler. Buna karşılık Kökçe Han bunu kabul etmez ve Manas'a şöyle cevap verir. “Herhalde ölmelidir ikimizden birisi yahut yaşamalıdır ikimizden birisi demiştir”. Bunun üzerine Manas'da ona şöyle cevap vermiştir: “Korkma! Ben seni hiç korkutmak istemedim. Ben, sana diyorum ki, seninle vuruşalım, kavraşalım birlikte, seninle güreşelim. Elbet birimiz ölür, seninle deneşelim...” (Ögel, 1971: 515). Bu karşılıklı sözlerden sonra Manas ile Kökçe Han güreşe tutuşmuşlar fakat güreş günler, haftalar boyunca sürmüştür. En sonunda yorulan Kökçe-Han güreşte yenilmiştir. Kökçe Han güreşte Manas'ı yenemeyeceğini anlayınca, hileye başvurmuştur. Sıra oklara geldiğinde Manas Kökçe Hanı vuramamış iska geçmiştir. Kökçe Hanın attığı ok Manas'a isabet etmiş ve ağır yaralanan Manas tanrıya yalvarmış ve canını kendine bağışlamasını istemiştir. Güçlkle ayağa kalkan Manas bir kılıç darbesiyle Kökçe Hanı öldürmüştür. Kökçe Hanın ölmesiyle Manas'ın önündeki en büyük engellerden biri kalkmıştır.

➤ **Manas'ın Kankey Hatun İle Evlenmesi:** Manas'ın babası Yakup Han uzun zamandan beri oğluna kız aramış, fakat oğluna layık bir kız bulamamıştı. Yine bir gün dolaşmakta olan Yakup Han bir çobana rastlar. Çoban ile sohbet ederken konuyu açar ve kız bulamadığından yakınmıştır. Çoban bunu duyduktan sonra Yakup Hana Temir Han adında bir hanın kızı var. Kız tam Manas'a yakışır bir eş olur demiştir. Buna razı olan Yakup Han kızı istemek için Temir Hana gider ve ondan kızını oğlu Manas'a ister. Temir Han da, Yakup Hana; “Kızının evden çıkmadığını, suyu evde içtiğini, seçilmiş otlara bindiğini, uzaktan gelme bal yediğini, ince elbise ile rüzgara çıkmadığını, soğuk nedir bilmediğini, kapıya çıkmadığını, dünden kalma yemek yemediğini, yurt gezmekten, ok atmaktan, çarpışmaktan vazgeçerse, Kankey'i vereceğini söyler (Yuvalı, 1995: 52). Yakup Han almış olduğu cevap üzerine ayağa kalkar ve Temir Hana kızını vermezsen elbette savaşır, kızını savaş ganimeti olarak alırsız diye tehditte bulunmuştur. Yakup Han gittikten sonra Temir Han ülkedeki tüm beyleri toplayarak bir toplantı yapmıştır. Beyler Manas'ın çok yiğit ve güçlü olduğunu söyleyerek

Kanıkey'in verilmesi kararını alırlar. Temir Han da buna uyacağını bildirmiştir. Bu sırada yurduna dönen Yakup Han oğlu Manas'a git kendi işini kendin bitir diye Manas'a söyler. Manas kırk yiğidini alarak Temir Han'ın ülkesine doğru yola çıkar. Temir Hana gelen elçiler Manas'ın büyük bir orduyla gelmekte olduğunu duyururlar. Bundan çekinen Temir Han beyaz bayrak açarak Manas'ı karşılar. Şölenler düzenlenip, düğün hazırlıklarına başlanır. Ancak Temir Hanın veziri Mengdi-baş bu olayı bozmak için elinden geleni yapar ancak bunu başaramaz. Bu sırada Manas'ı yalnız bırakan yiğitleri Manas'ın kendilerine kızacağını zannederler. Ancak Manas onlara kızmamış ve affetmiştir.

Şölenler devam ederken Manas ile Kanıkey gerdeğe girerler. Kanıkey kızlığının elinden gittiğini anlayınca hızla yataktan kalkar ve bıçağı kavrayarak Manas'ın göğsüne saplar. Manas bu olaya çok kızmış ve kırk yiğidini çağırarak Temir Hanın ülkesinde neyi var neyi yoksa almalarını emretmiştir. Manas Kanıkey'i ele geçirmek için de Temir Hanın ülkesinin en güzel kırk kızını kendi kırk yiğidine almıştır. Buna dayanamayan Kanıkey yurdun en güzel kırk kızın başında bir soylunun olmasını söyler ve kızların başına geçer. Manas'ın ülkesine geldiklerinde Manas gözlerine inanamaz. Kırk kızın başında kendi karısı Kanıkey de vardır. Bu olaydan sonra her ikisi de birbirlerini severler ve aşk şarkıları söylemeye başlamışlardır.

➤ **Manas'ın Ölmesi:** Temir Han ile Ayıp Han birlikte oturmuşlar ve kendi aralarında konuşmaktadırlar. Ayrıca her iki han da kızlarını Manas'a vermek istiyorlardı. Temir Hanın hilekâr veziri Mengdi-Baş bunu duyduğunda sakın kızlarınızı Manas'a vermeyin demiştir. Özellikle Temir Han'a karşı o senin malını, mülkünü talan etti, kızını kaçırdı diyerek Temir Hanı kışkırtmıştır. Temir Hanı ikna edemeyince Manas'ı ortadan kaldırmaya karar vermiştir. Yaptığı planda Manas'ı buraya çağırarak, yemekte içkisine zehir koyup onu öldürecekti. Bu nedenle Manas'a elçiler göndermiş ve Manas'ı davet etmiştir. Yapılan daveti kabul eden Manas Temir Han'ın ülkesine gelmiştir. Şölenler yapılmıştır. Şölende yemekler yenip, içkiler

içilmiştir. Yemekten sonra zehirlendiğini bilmeyen Manas'ın gözleri kararmağa, midesi bulanmağa başlamıştır. Manas bunu anlar anlamaz kırk yiğidini çağırır ve kendisini götürmelerini emretmiştir. Manas diğer yiğitlerin yanına getirildiğinde artık öleceğini anlamıştır. Yiğitlerine “Mezarının başına su çevirmelerini, atını yanına bağlamalarını, ok koltasını (bir çeşit silah) yanına bırakmalarını ister (Budak, 1995: 163). Bunları dedikten sonra Manas sabaha doğru ölmüştür. Çoroları onu yıkayıp, kefenleyip gömerler, ancak diğer isteklerini yerine getirmezler (Budak, 1995:163-164). Manas öldüğünde karısı Kanıkey yedi aylık hamiledir. Ölüm haberini duyduğunda saçını, başını yolmuş ve Manas'a ağıtlar yakmıştır. Yakup Hanın veziri Mengdi Bay Manas'ın ölümünden sonra Kanıkey'in Manas'ın kardeşlerinden birisiyle evlenmesini istemiştir. Ancak Kanıkey bunu kabul etmez ve şu mısralar dudaklarından dökülmüştür.

“Bana eş olamazlar, ne Abeke, ne Köbeş,
Artık neyime gerek, bundan sonra bana eş
Manas'ın babasından, Yakup Handan gelirsın,
Nasıl Manas'dan kadın, bize kalmıştır dersin!
Ben zaten yedi aylık çocuğa hamileyim!
Sizden böyle bir sözü artık işitmeyeyim!
Dokuzuncu ay olsun, hele bir doğurayım,
Eğer kız doğurursam, icabına bakayım.
Yok bir oğlum olursa, güleyim, sevineyim!”

diyerek Mengdi Bay'a cevabını söylemiştir (Ögel, 1971:531-532).

Manas'ın oğlu olduktan sonra kardeşleri onu öldürmek için büyük çaba sarf etmişler ama bir türlü onu bulamamışlardır. Kanıkey ve oğluna Yakup Hanın topraklarında kimse yardım etmemiş hatta onları evlerinden kovmuşlardır. Bunun üzerine Kanıkey kendi yurduna dönmüş ve çocuğunu kendi topraklarında büyüttüştür. Manas'ın büyüyen oğlu dedesi Yakup Hanın topraklarına dönmüş ve annesinin çektiği acıların öcünü almıştır.

➤ **Manas'ın Bir Han Olarak Özellikleri:** Destanda Manas'ın adı çoğu zaman Manas, Er-Manas ve bazen de çok az da olsa Manas Han şeklinde geçer. Manas, Oğuz Han gibi büyük bir devlet hakanı

ve dünyalar fatihi değildir. Normal insanlar gibi savaşlarda galip gelir, mağlup olur, yaralanır, zehirlenir ve ızdırap çeker. Destanda Manas'ın bir çok yeri ele geçireceğinden söz edilse de o, mütevazi bir yaşam sürmüştür. Kendi konuşmalarında birçok ülke zaptetme gaye ve isteğine pek rastlanmaz. Onda büyük bir devlet kurma ideali de yoktur. O, yalnızca günlük işlerle meşgul olmuştur. Devletin temeli topraktır. Onda toprak alma ve ülkesine katma isteği yoktur. Önceki iki karısını savaşlarda ganimet yoluyla almıştır. Kanıkey ile ise görücü usulü ile evlenmiştir. Evlenmesi kısmen normal bir yol takip eder. Bu sebeple Kanıkey, destanda ve Manas'ın hayatında çok önemli bir rol oynamıştır (Ögel, 1971: 497).

2. MANAS DESTANI HAKKINDA YAPILMIŞ OLAN TEZLERE YÖNELİK ARAŞTIRMA

2.1. Araştırmanın Bulguları

Araştırma evrenini Yüksek Öğretim Kurumu Başkanlığı Tez Merkezi veri tabanına kayıtlı tezler oluşturmaktadır. Tarama yapılırken “Ay kültü” kelimesi kullanılmış olup, tez başlığında söz konusu kelime geçen tüm yüksek lisans ve doktora tezleri araştırmaya dahil edilmiştir. Bu kapsamda, konuyla ilgili sadece tek tez bulunmuş olup, bu tez 2022 yılında yazılmış olan bir doktora tezidir. Tez ile ilgili bilgiler veri tabanındaki künyeden alınmıştır.

Tablo 1:Ay KültüKonusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları(2022-2024)

Yıllar	Tez Sayısı
2022	1
TOPLAM	1

Tablo 1’de 2022 yılından itibaren yapılan tezlerin yıllara göre dağılımı ortaya konmaktadır. Bu kapsamda konuyla ilgili tek tez yazıldığı ve bu tezin 2022 yılına ait olduğu görülmektedir.

Tablo 2: Ay KültüKonusunda Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımlar

Üniversite	Tez Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	1
TOPLAM	1

Tablo 2, tezlerin üniversiteler bazında dağılımlarını vermektedir. Bu kapsamda konuyla ilgili yayınlanan tezin Akdeniz Üniversitesi çatısı altında çalışılmış olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır.

Tablo 3:Ay KültüKonusunda Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Felsefe ve Din Bilimleri	1
TOPLAM	1

Tablo 4’deAy Kültü konusunda yapılan tezin Felsefe ve Din BilimleriAnabilim Dalında yazıldığı görülmüştür.

Tablo 5:Ay Kültü Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	1
TOPLAM	1

Tablo 5’e göre Ay Kültü konusunda yapılan tezin Türkçe dilinde hazırlandığı görülmüştür.

Tablo 6: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Dr. Öğr. Üyesi	1
TOPLAM	1

Tablo 6, tezlere danışmanlık yapan akademisyenlerin unvan bazında dağılımlarını göstermektedir. Bu kapsamda, yazılan tezin danışmanlık veren akademisyen unvanının Dr. Öğr. Üyesi olduğu tespit edilmiştir.

Tablo 7: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	1
TOPLAM	1

Tablo 7 bu alanda araştırma kapsamında dahil edilen tezin yöntemler kullanılarak hazırlandığını ortaya koymaktadır.

Tablo 8: Ay Kültü Konusunda Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	1
TOPLAM	1

Tablo 8'e göre, "Ay Kültü" konusunda yapılmış tez yüksek lisans türünde yayınlanmıştır.

3. DEĞERLENDİRME VE SONUÇ

Ay Kültü hakkında yapılan YOKTEZ taramasında 2022 yılında yazılmış olan bir yüksek lisans tezi görülmektedir. Fakat tez içeriği incelendiğinde, tezin Antik Mezopotamya dinlerinde ay kültü ile ilgili kavramsal çalışma olduğu görülmüştür. Ay kültü dünya üzerinde tüm topluluklarda görülen bir kültür. Bu nedenle Ay kültünün daha geniş bir çalışma alanına sahip olduğu görülmektedir.

Ay kültü kavramı dünya literatürüne çok uzun zamanlardan bu yana bulunmaktadır. Türkiye'de ise henüz önemi çok kavranamamış olmasından olmalıdır ki literatürde çok fazla çalışılmamıştır. Konunun çok eski olmasına rağmen çalışılmamış olması ve çok çalışılmamış olması literatürdeki açığı da göstermektedir. Bu alanda çalışmalar yapılarak alan zenginleştirilmelidir.

KAYNAKÇA

- Budak, O. A., (1995). Manas 1000 Bişkek Bildirileri, Atatürk Kültür Merkezi Yayınları, Ankara.
- Ergin, M. (1986). Dede Korkut Kitabı, Ebru Yayınları, İstanbul.
- Gürsoy-Naskali, E. (1995). Manas, Türksoy, Manas'ın 1000. Yılı Yayını, Ankara.
- İnan, A. (1968). Manas Destanı, T.T.K.Yayını, Ankara.
- İnan, A. (1992). Manas Destanı, M.E.B. Yayını, İstanbul.
- Ögel, B. (1971). Türk Mitolojisi, T.T.K. Basımevi, Ankara
- Sertkaya, O. F. (1992). “Oğuz Kağan Destanı Üzerine Bazı Mülâhazalar”, Belleten Dergisi, 9.Sayı, A.Ü.D.T.C.F. Yayın Organı, Ankara.
- Togan, Z. V. (1969). Tarihte Usul, İ.Ü.E.F. Yayınları, İstanbul.
- Yıldız, S. ve Karlıova Soysal, E. (2021). Somut Olmayan Kültürel Miras İle Yumuşak Güç İlişkisi Üzerine Bir İnceleme: Destanlar ve Uluslararası İlişkilere Etkileri, 2. International Palandoken Scientific Studies Congress, Erzurum, 129-134.
- Yıldız S., Derman E., (2018). Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı Ve Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Benzerlikler, 1. Uluslararası Miftahetdin Aknulla Başkurt Kültürü, Tarihi Ve Edebiyatı Sempozyumu, Antalya, Türkiye, 20 - 23 Mart 2018, Ss.222-229, (Tam Metin Bildiri).
- Yuvalı, A. (1995). “Manas Destanının 1000.Yılı Paneli” Türk Dünyası Araştırmaları Merkezi Yayınları, Kayseri.

BÖLÜM 2

TÜREYİŞ VE GÖÇ DESTANI HAKKINDA YAPILMIŞTEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1990-2023

Yasin Oğuz ÖZMENEKŞE

Süleyman Demirel Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği Ana

Bilim Dalı,

Doktora Öğrencisi

Orcid: 0000-0002-4386-9262

E-posta: oguzozmenekse@gmail.com

Öğr. Gör. Özhan Nebi SOYSAL

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksekokulu

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672440>

GİRİŞ

Destanlar bir ulusun tüm varlığını; acılarını, kederlerini, sevinç ve coşkularını kısmen, heyecanlarını hareketlendiren bütün duygu ve düşünce yapısını oluşturan zenginlik hazineleridir. Ulusların ulus olma yolundaki çabalarından izler taşımakta ve bu çabaların hatıraları ile geçmiş ile gelecek arasındaki zamanı canlı ve taze tutmaktadır. Bir çekirdek gibidir; dallanıp budaklanması, çiçek ve yaprak açması, ürünleri tazeleme imkanlarına sahip bulunması gibi çekirde-ğe has süreklilik ve enerji kaynağı akış hali destanlarda da vardır. Bu bakımdan destanlar milletlerin geçmişlerindeki diri ve canlı emellerin belirli ülküler halin-de geleceğe aktarılmasında birinci derecede önem taşıyan yazılı veya sözlü belgelerdir. Destanlar toplumu etkileyen bir olayın, önce bir kişi tarafından manzum olarak anlatılmasıyla oluşur. Zamanla söyleyen unutulur. Destan dilden dile, kuşaktan kuşağa söylenerek anonimleşir. Genellikle manzumdurlar. Tarihin bilinmeyen dönemle-rinde ortaya çıkmışlardır. Destanlarda, olaylar ve kişiler olağanüstü özellikler gös-terebilir. Tarihle ilgisi olmasına karşın abartılı anlatımı kişilerin olağanüstü gücü, insan dışı hayali varlıkların bulunuşu tarihle ilişkisini gölgeler. Destanlarımızdan esas metin olarak bugüne gelen pek az parça vardır. Bun-ların ancak konularını bazı tarih kitaplarında bulabiliyoruz. Bu tarihlerden de çoğu Türkçe değildir. Büyük bir kısmı Çin, Fars, Moğol, Arap kaynaklarıdır (Yıldız ve Kalay, 2016: XI).

Destanlarımızın Türkçe kaynağı olarak Ebulgazi Bahadır Han'ın Şecere-i Türk ve Şecere-i Terakime adlı eserleri ile Yazıcıoğlu Ali'nin Selçukname'si gösterilebilir. KaşgarlıMahmud'un Divanü Lügat-it-Türk'ünde de bazı destan parçaları bulunmaktadır. Farsçakaynakların belli başlıları Firdevsi'nin Şehname'si, Reşidüddin'in Cami'üt-tevarih'i, Cüveyni'nin Cihan-Küşa'sıdır. Arapça olanı ise Mes'üdi'nin Müruc-üz-zeheb adlı kitabıdır. İçinde destanlarla ilgili kayıt görülen Çince ve Moğolca eserleri ise çeşitlidir (Yıldız ve Derman, 2018: 223).

İslamiyet'ten önceki Türk devletlerinin sonuncusu Uygurlardır. Moğolistan'ın güneyinde yaşayan Dokuz Oğuzlarla On Uygurlar Kök-Türk hakimiyetine son vermiş ve Uygur Devleti'ni kurmuşlardır (Köksal, 1985: 50). Uygur Türkleri'nin birçokları daha önceleri, Çin sınırlarında gezmişler ve ticaret hayatıyla meşgul olmuşlardır. Bu sebeple büyük dinleri öğrenmişler ve

yabancı kùltùrlere oldukça ısınmışlardır. M.Ö. 763 senesinden sonra Uygurların, Maniheizm dinini resmi din olarak aldıklarını görüyoruz. Bu din Hristiyanlıkla Museviliğin bir nevi karışımından doğmuştur. Orta Asya ve Çin'de gezen Mani rahipleri Uygurların Büyük Kağanı Böğü Kaan'ı ziyaret etmişler ve bu yolla Türkler arasına Mani dinini de sokmayı başarmışlardır. Bu sebeple Uygur çağındaki mitolojilerde, özellikle Önasya tesirlerini görmek mümkündür (Ögel, 1971: 93).

Bir taraftan Kıyılıklar (M.S. 840), bir taraftan isyanlar (Kırgız İsyanı) yüzünden Uygurlar ikiye bölündüler. Bir kısmı Çin hakimiyetine girdi, b,r kısmı da güneybatıya yerleşti. Doğu Tışanyan'da Beş Balıg ve Koçu gibi büyük yerleşme merkezlerini kurdular. 940tarhinde bu son Uygur Devleti de yerini Karahan ailesine bırakmıştır.

Uygur döneminde varolan dördüncü bir kol Türeyiş ve Göç destanıdır. Türeyiş Destanı, Uygur Türkler'nin türeyiş inançlarını anlatır. Uygurlar'ın Göç Destanı kadar önemlidir. Türklerin bir insanla bir kurdun çiftleşmesinden doğduğu inanç Türeyiş Destanı'nda açıkça görölmektedir (Karaalioğlu, 1980 - Sezer, 1991).

Göç Destanı, Türklerdin kutsal bir taşı Çinlire'e vermeleri üzerine tanrı tarafından cezalandırılmaları, kuraklığın başlaması nedeniyle göç etmeleri anlatılır. Destan metni günümüze kadar ulaşamamıştır. Çin ve İran kaynaklarında birbirine uygun iki ayrı anlatımı vardır. İnanç olarak Maniheizm'in izlerini taşır (Anonim, 1985 - Batur, 1988).

1. TÜREYİŞ DESTANI

Eski Hun hükümdarlarından birinin çok güzel iki kızı vardır. Hükümdar, bunların ancak Tanrılarla evlenebileceğine inandığı için, kızlarını insanlardan uzak tutmayı düşünür, ülkesinin kuzey tarafında yüksek bir kule yaptırır. Kızları oraya kapatır ve tanrının tanrını gelip onlarla evlenmesi için yalvarıp yakarır. Hakan kendi aklınca inandığı tanrısı b,r gün bozkurt şekline girip kulenin etrafında dolaşıp ulumaya başlar ve kulenin dibinde kendisine bir in yapar. Küçük kız, bunun Tanrı olduğunu anlar, ablasıyla birlikte aşağı iner, kurtla kızların evlenmesinden birçok çocuk doğar. Bunlara Dokuz Oğuz-On Uygur denilmiştir (Karaalioğlu, 1980: 67).

2. GÖÇ DESTANI

➤ **Çin Kaynaklarına Göre Göç Destanı:** Uygur İlinde Hulin Dağı'nda Tunga ve Selanik adlı iki ırmak akıyordu. Bir gece bu iki ırmak arasındaki ağacın üzerine gökten bir ışık iner. Halkın dikkatle takip ettiği bu olayın üzerinden günler geçtikçe ağacın gövdesi şişer; geceleri çevresinde ışık görünür. Bir gün ağacın gövdesi açılır ve içinde beş çocuk çıkar. Halk tanrı tarafından gönderilen bu çocukları kutsal sayı, çocukları büyütür (Elçin, 1993). Adları Sungur Tigin, Kutur Tigin, Kökel Tigin, Or Tigin, Böğü Tigin'dir. Uygurlar daha güzel, zeki, kabiliyetli olan en küçükleri olan Böğü Tigin'i kendilerine Kaan seçerler. Onun döneminde huzur içinde yaşarlar, savaşlar kazanırlar. Yıllar geçer, tahta yeni Kaan Çıkar. Yeni Kaan Yülun, Çinliler'e barış içinde yaşamak için Chin-Lien adlı Çin Prensi'ni oğlu Ko-Li Tigin'e almak ister (Anonim, 1985: 1068). Bakıcılarıyla gelen Çin elçileri Uygur ülkesinin mutluluğunun Kutlu Dağ adını taşıyan büyük bir kayaya bağlı olduğunu anlarlar ve Prenses'in alınmasına karşılık bu kayanın kendilerine verilmesini isterler. İstediklerini basit bulan, onu Türk birliğinin tılsımı, sembolü olduğunu bile bilmeyen Kaan kayayı Çinlilere verir. Çinliler taşıyamayacakları kadar büyük olan bu kayayı çevresinde yaktıkları ateşle kızdırıp üstüne keskin sirke dökerek parçalarlar ve parçaları arabalarla Çin'e taşırlar. Bayram yapıp beklerler" (Batur, 1998:328).

Olaçklar gecikmez Türk'ün bahtı kararır gündüzler gece olur, gökteki kuş, yerdeki kurt, canlı cansız ne varsa ağlaşır. Yedi gün sonra Türk Kaan'ı ölür. Gökten bulut, ırmaktan, gölden su çekilir. Toprak çatlar, mahsul vermez kıtlık gelir. Böğü Kaan'ın bir başka çocuğu Kaan olur. Gökteki, yerdeki hayvanlar, bitkiler, cansızlar her şey bir koro halinde Göç! Göç! Göç!... diye seslenirler. Devamlı, heybetli, derinden gelen bu sesler her yeri doldurur. Halka bu tanrını işaretidir. Türkler bu sese uyar ve göç ederler. Durmak istediklerinde aynı sesi yeniden duyarlar sonunda Beş Balığa gelince ses kesilir. Oraya yerleşirler. Beş mahalle halinde Beş Balık şehrini kurarlar, derlenip toparlanırlar. Devletlerini yeniden kurarlar " (Anonim, 1985: 1069).

➤ **İran Kaynaklarına Göre Göç Destanı:** Tuğla ve Selenge ırmaklarının birleştiği yerde bir fındık ağacı ile kayın ağacı vardır. Bunların arasında bir dağ yükselir. Bir gece dağın üzerine bir ışık iner, dağ gittikçe büyür. Bir gün dağda bir yarık açılır. Ayrı ayrı beş odacıkta beş çocuk vardır. Uygurlar bu

çocuklara saygı gösterirler, hepsine birer ad verirler. Bunlar Çin kaynaklarındaki isimlerle aynıdır. Akılca ve güzellikçe kardeşlerinde üstün olan en küçükleri Bögü Tigin'i kendilerine hükümdar seçerler (Batur, 1998: 328). Bögü Han'ın gözleri yakuttan üç kargası vardır. Bu sihirli kargalar herlerde olan biten şeyleri haber verirler (Sopoluo, 1965:132). Bir gece Bögü Han bir düş görür, düşünde kendisine bir peri kızı görünür ve Bögü Han'ı alıp Kutlu Dağı'na götürmüştür. Bu düşü Bögü Han hemen her gece 7 yıl 6 ay ve 22 gün üst üste görür ve her gece peri kızı, Bögü Han'ın düşünde onunla konuşur, son gece, ayrılacağı vakit Bögü Han'a dünyanın efendisi olacağı haberini verir. Han uyanınca ordusunu toplar, her ordunun başına bir kardeşini tayin eder. Moğollar'ın, Kırgızlar'ın, Tongutlar'ın ve Çinliler'in üzerine seferlere yollar. Dört kardeşinin dördü de zaferle dönerler ve Orhun Vadisi'ni zengin ganimetlerle doldurur, bu arada Ordu-Balık şehri de kurulmuş olur. Bir müddet sonra Bugu Han bir düş daha görür. Düşünce, beyazlara bürünmüş, başında beyaz şerit ve elinde Yada Taşı olan bir erkek gözükmüş ve Bugu Han'a demiştir ki:

- Eğer bu taşı saklarsan dünyanın dört bucağında milletleri buyruğunun altına alabilirsin.

O gece Bugu Han'ın başveziri de tıpkı böyle bir düş görmüştür. Bunu üzerine Bugu Han ordusunu yeniden toplamış ve bu sefer batıya doğru sefere çıkmıştır. Türkistan'a geldiği vakit geniş bozkırları, çayırları ve gürül gürül akan çayları görünce burada oturmağa karar vererek Balasagun şehrini kurmuştur. Bugu Han'ın orduları dört bir yana yayılmış, bütün milletleri buyruğu altına almış, öteden beri milletlerin efendisi olan Türk bir daha da yine milletin efendisi olmuştur. Fakat o zaman Uygurlar'ın dindar olmadıkları söylenirdi. Rahipleri vardı ama Kam deniliyordu. Bu kamlar, tıpkı Moğollardaki gibi, cinlere hükmettiklerini iddia ederlerdi ve cinlere her istediklerini yaptırmaya kudretlerinin yettiğini söylerlerdi. Moğollar bu kamlara çok önem verirlerdi. Ne zaman bir işe başlayacak olsa bu kamlara sorarlardı ve ona göre davranırlardı. Hastalarına bile kamlar bakarlardı. Uygurlar, Bugu Han zamanında Çin hükümdarlarına elçiler gönderdi, kendilerine Nom kitaplarını anlayan adamlar göndermesi için rica etti. Çinliler'in din kitapları Nom'dur. Bu gün yaşayan bir adamın bin yıl önce de yaşadığına inanırlar. Çin'den Nom hükümlerini anlayan adamlar gelince

kamlarla oturup konuştular, din kitaplarını gösterdiler ve münakaşayı kamlar kaybetti. Bu münakaşadan sonra da Uygurlar Çin'den gelen yeni dini kabul ettiler. (Bu din Maniheizm'dir)" (Köksal, 1985: 53).

3. DESTAN MOTİFLERİ

Gökbörü (Bozkurt Motifi): Şamanizm inancı yaşayan Türkler arasında Gökbörü Türkün hayat ve savaş gücünün bir simgesidir. Kurt yapısı ile çevik, hareketli ve yapısına göre güçlü bir hayvan olduğu için Türkler tarafından bayraklarında, otağlarında motif olarak kullanmışlardır. Hatta kahramanların portreleri çizilirken dahi boyunları kurt boynu kadar kalın, belleri kurt beli gibi ince olarak resim edilmiştir. Uygurlara ait Türeyiş Destanı'nda tanrı bir erkek kurt şeklinde yere inmiş bir Türk hakanının kızıyla evlenmiş ve Uygur nesilleri böyle türemiştir diye anlatılmaktadır.

Göktürk Destanları da bütün Türkler baskında düşmanları tarafından yok edilmek üzereyken Türk soyunu bu felaketten annesi bozkurt olan bir prens (annesi prens olduğu için saygı duyularak öldürülmemiş) sağ kalmış ve tanrıların kızları ile evlenerek bu izdivaçlardan Türkler yeniden çoğalmışlardır (Köksal, 1985: 27-28). Oğuz Kaan Destanı'nda da bir ışık içinden çıkarak Oğuz'la konuşan Gökbörü üç yerde Onun ordusuna yol göstermiştir. Gökbörü kavramı motif olarak daha sonra Başkırt Destanı'nın da yine Cengiz Destanı'nda bir ata ve gösterici olarak, kutsal bir kavram niteliğinde destanları etkilediği gibi, Manas Destanı'nda daha değişik bir mahiyet almış, adeta insanın kişiliğine sindirilmiştir" (Öztürk, 1986:189).

➤ **Ağaç Motifi:** İnsanlık alemi için çok büyük olan ağaç, Türk destanlarında kutsallaştırılmak suretiyle yok edilmesinin önüne geçilmiştir (Köksal, 1985:27). Ağacı destana motif olarak sokan düşüncenin kaynağına inmek mümkün değilse de Şamanist bir inancın ifadesi olarak destanlara girmiş olacağını kabul edebiliriz. Uygur Göç Destanı'nda Böğü Kaan'la birlikte beş çocuğun Selenga ve Tolga nehirleri arasında bulunan kayın ağacından dünyaya geldikleri anlatılır. Destanlarda olağan üstü dünyaya gelişlerle analık görevini yapan kayın ağacının Şamanist inanç esaslarına göre kutsal kabul edilir (Öztürk, 1986: 194). Oğuz Kaan Destanı'nda Oğuz'un evlendiği ikinci karısı, göl ortasında mukaddes bir ağacın kavuğunda yaratılmıştır. Ergenekon Destanı'nda Türkler meyve veren ağaçları büyük

hatıra olarak değerlendirirler ve bunların kesilmesini kesinlikle yasaklardı (Köksal: 1985:27).

➤ **Mağara Motifi:** Destan geleneğinde tesadüfi değil de bir inanca bir inanca bağlı olarak mağara değişik şekiller içinde bir motif özelliği kazanır. Uygur Destanı'nda iki ağaç arasına ur inmesiyle zamanla şişen ve beş çocuk meydan getiren toprak şişkinliği de mağaradan başka bir şey değildir. Göktürk Destanı'nda eli ayağı kesilerek bir bataklığa bırakılan çocuk bir dişi kurt tarafından Sihai denizinin kıyısındaki bir mağaraya kaçırılır. Göktürklerin ataları bu mağarada türemiştir" (Öztürk, 1986:202).

➤ **Işık (Nur) Motifi:** Işık destanlarda semavi-dini bir motiftir. Türk boylarını yönetecek olan kahramanlara ve onların evlenecekleri olan kadınlar çoğu defa kutsal bir ışıktan doğarlar. Uygur Destanı'nda Uygurlar'ın Hakani Böğü Kaan ve diğer dört kardeşi Semavi bir ışıktan doğmuşlardır. Oğuz Kaan Destanı'nda Oğuz'un evlendiği gökten inen mavi bir ışıktan doğmuştur. Yine aynı destanda Oğuz ordularına yol gösteren Gökbörü Oğuz'un çadırına inen bir ışıktan doğmuştur (Köksal, 1985: 27).

➤ **Rüya (Düş) Motifi:** Birçok yere kahramanların hareket tayinine ve gelecekteki olaylardan haberdar olmalarına yaraması bakımından destanlarda önemli bir yer tutar (Köksal, 1985:29). Uygur Destanı'nda Böğü Kaan'ın düşüne giren mistik kız ona şöyle der: Doğudan batıya kadar bütün acun senin buyruğuna girecektir. İşlerini sıkı tut ve insanların değerini bil. Yine Böğü Kaan'a düşünde Yado taşı veren beyazlar giymiş olan veziri şöyle der: Bu taşı korursan dünyanın dört köşesi senin buyruğun altına toplanacaktır (Öztürk, 1986: 192). Oğuz Kaan Destanı'nda Uluğ Türk bir gün altın yay ve üç gümüş ok görür. Bu altın yay gün doğusundan ta gün batısına kadar uzanmıştır. Üç gümüş ok ta kuzeye doğru uzanmış olarak görür. Bu rüyasını Oğuz Kaan'a anlatır. Bu rüya oğuz boylarının geleceği ve teşkilatlanması hakkında bir ön haber niteliğinde olmuştur. Manas destanında Kırgızlarla düşman Şoruk Han'ın kızı Akılay gördüğü rüya da kuzeyden fırtınayla korkunç bir sel geldiğini, toprak yığınlarının göçtüğünü, dalların askerlerin önünü kapattığını selin kendisini götürdüğünü, o sırada altın yapraklı bir çınara sarıldığını ve üstüne çıktığını, Hoten ve Şanlıbel aralarını tufan kapladığını babasına anlatır. Sonra gelişen olaylar gösterir ki, Şoruk Han

Manas'a yenilir ve kızı Akılay da esir kızlar arasında Manas'a hediye edilir ve karısı olur. Burada tırmanılan çınar Manas'tır (Köksal, 1985: 29).

4. Araştırmanın Bulguları

Bu başlık altında araştırmanın temel ve tamamlayıcı sorunsallarına yanıtlamaya yönelik analiz sonuçları yorumlanmıştır.

Tablo 1:Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Yıllar	Tez Sayısı
1990	2
1992	2
1997	1
2008	1
2009	3
2010	1
2011	1
2013	1
2016	2
2018	4
2019	7
2021	3
2022	6
2023	2
Toplam	36

Tablo 1 incelendiğinde Yunus Emre Felsefesi Hakkında toplamda 36 tez olduğunu görmekteyiz. Yunus Emre Felsefesi konusu Türkiye’de tez literatürüne 1990 yılında girmiştir. YÖK tez arşivinden alınan bilgilere göre ilk doktora tezi 1990 yılında yazılmıştır.

Tablo 2: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı
Akdeniz Üniversitesi	3
Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi	1
Ankara Sosyal Bilimler Üniversitesi	1
Ankara Üniversitesi	1
Celal Bayar Üniversitesi	1

Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi	1
Çukurova Üniversitesi	1
Dicle Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	1
Erciyes Üniversitesi	1
Fırat Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	1
Giresun Üniversitesi	1
Harran Üniversitesi	1
Iğdır Üniversitesi	1
İbn Haldun Üniversitesi	1
İnönü Üniversitesi	1
Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi	1
Kırıkkale Üniversitesi	1
Maltepe Üniversitesi	1
Muş Alparslan Üniversitesi	1
Necmettin Erbakan Üniversitesi	2
Ondokuz Mayıs Üniversitesi	2
Selçuk Üniversitesi	4
Trabzon Üniversitesi	1
Uludağ Üniversitesi	2
Üsküdar Üniversitesi	1
Toplam	36

Tablo 2’de Yunus Emre Felsefesi hakkında yapılmış olantezlerin üniversitelere göre dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde, tablo’da geçen üniversitelerden 1’er adet tez yazıldığını ancak; en fazla tezlerin sırasıyla,4 tez Selçuk Üniversitesi ve 3 tez Akdeniz Üniversitesinde yazılmış olduğunu görüyoruz.

Tablo 3: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Eğitim Bilimleri Enstitüsü	2
Lisansüstü Eğitim Enstitüsü	4
Medeniyetler İttifakı Enstitüsü	1

Mevlana Araştırmaları Enstitüsü	1
Sosyal Bilimler Enstitüsü	28
Toplam	36

Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezlerin enstitülere bağlı dağılımları Tablo 3’de verilmiştir. En fazla sayıda tez Sosyal Bilimler Enstitüsünde yapılmıştır.

Tablo 4: Engizisyon Mahkemeleri Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Batı Dilleri ve Edebiyatları Ana Bilim Dalı	1
Eğitim Bilimleri Ana Bilim Dalı	1
Felsefe Ana Bilim Dalı	4
Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	9
Halk Bilimi Ana Bilim Dalı	1
İlköğretim Din Kültürü ve Ahlak Bilgisi Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
Medeniyet Araştırmaları Ana Bilim Dalı	1
Mevlâna ve Mevlevîlik Araştırmaları Ana Bilim Dalı	1
Psikoloji Bölümü / Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı	1
Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı	4
Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	4
Türk Dili ve Edebiyatı Eğitimi Ana Bilim Dalı	2
Türkçe Eğitimi Ana Bilim Dalı	1
Türk Edebiyatı Bölümü / Türk-İslam Sanatı Ana Bilim Dalı	1
Türkçe ve Sosyal Bilimler Eğitimi Ana Bilim Dalı	2
Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı	1
Toplam	36

Tablo 4’te Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezler anabilim dallarına göre incelenmiştir. Tablo 4 verilerine göre, tabloda olan toplam 17 anabilim dalından, her anabilim dalından en az birer adet tez yazıldığı, bazı ana bilim dallarından 2’şer tez yazıldığı, Felsefe Ana Bilim

Dalı, Temel İslam Bilimleri Ana Bilim Dalı, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, ana bilim dallarından 4'er tez yazıldığı, en çok tezin de 9 tez ile Felsefe ve Din Bilimleri Ana Bilim Dalı'nda yazıldığı görülmektedir.

Tablo 5: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	34
İngilizce	2
Toplam	36

Tablo5'te görüldüğü üzere, çalışma kapsamındaki tezlerin 34 tanesi Türkçe ve 2 tanesi İngilizce olarak yazılmıştır.

Tablo 6: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Unvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	18
Doç. Dr.	8
Yrd. Doç. Dr.	5
Doktor Öğretim Üyesi	5
Toplam	36

Tablo 6'da Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olantezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını profesör doktor (18kişi) unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken onları doçent doktor öğretim (8), yardımcı doçent doktor (5) ve doktor öğretim üyesi (5) takip ettiği görülmektedir.

Tablo 7: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan TezlerinYöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	36
Nicel	-
Toplam	36

Yunus Emre Felsefesi Hakkında yapılmış olan tezlerin yöntemsel açıdan dağılım bulguları Tablo 7’de verilmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki tezlerin tamamında nitel araştırma yöntemi (36 Adet) kullanılmıştır.

Tablo 8: Yunus Emre Felsefesi Hakkında Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Doktora	6
Yüksek Lisans	30
Toplam	36

Tablo 8 incelendiğinde, Yunus Emre Felsefesi Hakkında yazılan tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (30 adet) olduğundan görülmektedir. 6 adet de doktora tezi yazılmıştır.

KAYNAKÇA

- Anonim, (1985). Yeni Türk Ansiklopedisi, Cilt 3, Ötüken Neşriyat Yayınevi, İstanbul.
- Batur, S. (1998). Türk Halk Edebiyatı, Altın Kitaplar Yayınevi, İstanbul.
- Elçin, Ş. (1993). Halk Edebiyatına Giriş, Feryal Matbaacılık, Ankara.
- Karaalioğlu, S. K. (1980). Halk Edebiyatı Tarihi, İnkılap Ve Aka Yayınevi, İstanbul.
- Köksal, H. (1985). Milli Destanlarımız Ve Türk Halk Edebiyatı, Tasvir Matbaacılık, İstanbul.
- Sezen, L. (1991). Halk Edebiyatında Hanzamameler, Ofset Repremant, Ankara.
- Şopolve, E. B. (1965). Türk Efsaneleri, Rafet Zaimler Kitabevi, İstanbul.
- Ögel, B. (1971). Türk Mitolojisi I, Milli Eğitim Basımevi, İstanbul.
- Öztürk, A. (1986). Türk Anonim Edebiyatı, Bayrakoğlu Yayıncılık, İstanbul.
- Yıldız, S. ve Kalay Arslan, H. (2016). Uygarlıklar Işığında Türk Destanları, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Yıldız S., Derman E., (2018). Manas Destanı, Oğuz Kağan Destanı Ve Dede Korkut Hikayelerinde Yer Alan Benzerlikler, 1. Uluslararası Miftahetdin Aknulla Başkurt Kültürü, Tarihi Ve Edebiyatı Sempozyumu, Antalya, Türkiye, 20 - 23 Mart 2018, Ss.222-229, (Tam Metin Bildiri).

BÖLÜM 3

TÜRKİYE’DE DOĞAL VE KÜLTÜREL KAYNAKLARIN KORUNMASI ALANINDA YAPILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ

Doç. Dr. Engin DERMAN

Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi
ederman@akdeniz.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-1171-6242

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672473>

Giriş

Turizm faaliyetlerinin tarihsel gelişimi incelendiğinde, bu süreci başlatan temel motivasyonlardan birinin “merak” duygusu olduğu görülmektedir. İnsanlık tarihindeki tüm keşiflerin temelinde yer alan bu dürtü, turistik ürünlerin ortaya çıkışında ve kültürel alanların keşfinde de belirleyici bir rol oynamıştır. Merak, bireyleri bilinmeyene yönelten ve farklı coğrafyalara, kültürlere ve yaşam biçimlerine ilgi duymalarını sağlayan evrensel bir güdüdür. (Soysal, 2020: 27). Bu bağlamda, erken dönemlerde gerçekleştirilen seyahatlerin, günümüz anlamındaki kültür turizminin ilkel biçimleri olarak değerlendirilmesi mümkündür. Bu tür geziler, bireylerin farklı toplulukların yaşam tarzlarını gözlemleme, kültürel pratiklerini tanıma ve bilgi edinme amacıyla gerçekleştirdikleri kültürel etkileşim süreçleri olarak ele alınabilir. Dolayısıyla, merak temelli seyahatler, kültürel mirasın tanınması ve aktarılması açısından tarihsel bir öneme sahiptir.

Taşınmaz kültürel varlıklar, geçmişten günümüze aktarılan kültürel mirasın en somut ve kalıcı unsurlarını oluşturmaktadır. Bu varlıklar, toplumların tarihsel süreç içerisinde biriktirdikleri bilgi, estetik anlayış ve yaşam biçimlerinin fiziksel yansımaları olarak değerlendirilmektedir. Aynı zamanda, somut kültürel mirasın en önemli bileşenleri arasında yer alan bu yapılar, bir toplumun kimliğini ve tarihsel sürekliliğini görünür kılmaktadır. Toplumlar, kendilerinden önceki kuşaklardan devraldıkları bu mirasa kendi katkılarını ekleyerek, onu sonraki nesillere aktarmakta ve böylece kültürel bir döngü oluşturmaktadır. Bu döngünün kesintisiz biçimde sürdürülebilmesi, söz konusu varlıkların hem bireyler hem de ilgili kurumlar tarafından korunması, sahiplenilmesi ve yaşatılmasıyla mümkündür (Yıldız ve Özmenekşe, 2021: 246). Kültürel mirasın korunması, yalnızca geçmişe duyulan saygının bir ifadesi değil; aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarılabilecek ortak bir değerler sisteminin inşası açısından da stratejik bir öneme sahiptir.

Kültürel mirasın korunması ve aktarımı sürecinde bireylerin tutumları da belirleyici bir rol oynamaktadır. Tutumlar, bireylerin belirli bir konuya ilişkin duygusal, bilişsel ve davranışsal tepkilerini yansıtan psikolojik eğilimler olarak tanımlanabilir. İnsanlar, yaşadıkları deneyimler ve edindikleri bilgiler doğrultusunda kültürel mirasa yönelik olumlu ya da olumsuz tutumlar geliştirebilirler. Bu tutumlar, bireylerin inanç sistemlerini etkileyerek kültürel

miras varlıklarına karşı sergilenen davranışların şekillenmesinde önemli bir işlev görür (Kaya ve Soysal, 2021: 103-104). Dolayısıyla, kültürel mirasın korunması yalnızca fiziksel ve kurumsal düzeyde değil; aynı zamanda bireylerin bu mirasa yönelik algı, değer ve tutumları üzerinden de değerlendirilmelidir. Toplumun geniş kesimlerinde olumlu tutumların geliştirilmesi, kültürel mirasın sürdürülebilirliği açısından kritik bir öneme sahiptir.

ANAYASAMIZDA VE DİĞER KANUNLARDA DOĞAL VE KÜLTÜREL KAYNAKLARIN KORUNMASI İLE İLGİLİ HÜKÜMLER

• 1961 Anayasasında Çevre İle İlgili Hükümler

Çevre sorunlarına yönelik toplumsal ve siyasal ilginin görece yeni bir olgu olması, bu alandaki politika ve yasal düzenlemelerin gelişimini de tarihsel olarak sınırlı bir çerçevede ele alınabilir kılmaktadır. 1980’li yılların başlarına kadar çevre meseleleri, bağımsız bir politika alanı olarak değil, daha çok sağlık politikalarının bir uzantısı şeklinde değerlendirilmiştir. Bu dönemde çevreye ilişkin hukuki düzenlemelerin temel dayanağı, 1961 Anayasası’nın 49. maddesinde yer alan “sağlık hakkı” kavramı olmuştur. (Keleş-Hamamcı, 1997: 258). Söz konusu maddeye göre, devletin bireylerin beden ve ruh sağlığı içerisinde yaşamalarını temin etme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu yaklaşım, çevresel koşulların insan sağlığı üzerindeki etkilerini öncelikli bir mesele olarak ele almakta; çevre koruma politikalarını da bu bağlamda şekillendirmektedir.

• 1982 Anayasası

1982 Anayasası, çevre ile doğrudan ve dolaylı biçimde ilişkili çeşitli hükümler içermektedir. Bu bağlamda, çevreyi doğrudan ilgilendiren en temel düzenleme Anayasa’nın 56. maddesinde yer almaktadır. İlgili madde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Herkes, sağlıklı ve dengeli bir çevrede yaşama hakkına sahiptir. Çevreyi geliştirmek, çevre sağlığını korumak ve çevre kirlenmesini önlemek Devletin ve vatandaşların ödevidir.”

Bu hüküm, çevre hakkının bir insan hakkı olarak anayasal düzeyde tanınmış olduğunu göstermektedir. Aynı zamanda çevrenin korunmasına ilişkin sorumluluğun yalnızca devlete değil, vatandaşlara da tevdi edildiği açıkça belirtilmektedir. Böylece çevre koruma yükümlülüğü, birey-devlet iş birliği çerçevesinde kolektif bir görev olarak tanımlanmıştır. Bu yaklaşım, çevre politikalarının toplumsal katılım ve ortak sorumluluk ilkeleri doğrultusunda şekillendirilmesi gerektiğine işaret etmektedir.

1982 Anayasası'nın 57. maddesi, çevre politikaları ile şehirleşme olgusu arasındaki ilişkiyi anayasal düzeyde ele alan önemli bir düzenlemedir. İlgili madde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Devlet, şehirlerin özelliklerini ve çevre şartlarını gözetken bir planlama çerçevesinde konut ihtiyacını karşılayacak tedbirler alır; ayrıca toplu konut teşebbüslerini destekler.”

Bu hüküm, şehirleşme sürecinin çevresel koşullar dikkate alınarak yürütülmesi gerektiğini vurgulamaktadır. Devletin konut politikalarını planlarken yalnızca fiziksel yapılaşmayı değil, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği gözetme yükümlülüğü bulunmaktadır. Bu bağlamda, kentleşme ile çevre sorunları arasındaki karşılıklı etkileşim anayasal bir perspektifle değerlendirilmekte; çevreye duyarlı şehir planlaması anlayışı teşvik edilmektedir. Böylece çevre koruma, yalnızca doğal alanlarla sınırlı kalmayıp, kent yaşamının düzenlenmesinde de temel bir ilke olarak benimsenmektedir.

1982 Anayasası'nın 63. maddesi, kültürel, tarihî ve doğal mirasın korunmasına yönelik devletin yükümlülüklerini açıkça ortaya koymaktadır. İlgili madde şu şekilde ifade edilmiştir:

“Devlet, tarih, kültür ve tabiat varlıklarının ve değerlerinin korunmasını sağlar; bu amaçla destekleyici ve teşvik edici tedbirleri alır.”

Bu hüküm, çevre politikalarının yalnızca ekolojik boyutla sınırlı olmadığını, aynı zamanda kültürel ve tarihî değerlerin korunmasını da kapsadığını göstermektedir. Anayasa, bu sorumluluğu doğrudan devlete yükleyerek, kültürel ve doğal mirasın korunmasını kamu politikalarının temel bir unsuru haline getirmiştir. Bu yaklaşım, çevre kavramının çok boyutlu bir içerikle ele alındığını ve çevresel sürdürülebilirliğin kültürel süreklilikle birlikte düşünülmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1982 Anayasası'nın 166. maddesi, ekonomik kalkınma ile çevrenin korunması arasındaki dengeyi gözetken bir planlama anlayışını anayasal düzeyde tanımlamaktadır. İlgili madde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Devlet, ekonomik, sosyal ve kültürel kalkınmayı; özellikle sanayinin ve tarımın yurt düzeyinde dengeli ve uyumlu biçimde hızla gelişmesini; ülke kaynaklarının döküm ve değerlendirmesini yaparak verimli şekilde kullanılmasını planlamak, bu amaçla gerekli teşkilatı kurmakla görevlidir.”

Bu hüküm, kalkınma politikalarının yalnızca ekonomik büyümeyi hedeflemediğini, aynı zamanda çevresel sürdürülebilirliği ve kaynakların verimli kullanımını da gözetmesi gerektiğini ortaya koymaktadır. Sanayi ve tarım gibi çevresel etkileri yüksek sektörlerin gelişimi, ülke genelinde dengeli ve uyumlu bir biçimde planlanmalıdır. Bu yaklaşım, çevre koruma ile kalkınma arasında bir çatışma değil, bir denge kurulması gerektiği anlayışını yansıtmaktadır. Devletin bu süreci yönlendirme ve gerekli kurumsal yapıyı oluşturma sorumluluğu, çevre politikalarının kalkınma stratejileriyle bütünleştirilmesini zorunlu kılmaktadır.

1982 Anayasası'nın 169. maddesi, ormanların korunması ve geliştirilmesine yönelik devletin sorumluluklarını açıkça tanımlayan temel bir düzenlemedir. İlgili madde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Devlet, ormanların korunması ve sahalarının genişletilmesi için gerekli kanunları koyar ve tedbirleri alır. Yanan ormanların yerine yeni orman yetiştirilir; bu yerlerde başka çeşit tarım ve hayvancılık yapılamaz. Bütün ormanların gözetimi devlete aittir.”

Bu hüküm, ormanların yalnızca doğal kaynak olarak değil, aynı zamanda ekosistem bütünlüğünün korunmasında stratejik bir unsur olarak değerlendirildiğini göstermektedir. Devlet, orman alanlarının korunması ve genişletilmesi için hem yasal düzenlemeler yapmakla hem de uygulamaya yönelik önlemler almakla yükümlüdür. Özellikle yangın sonucu zarar gören orman alanlarının yeniden ağaçlandırılması zorunluluğu ve bu alanlarda alternatif tarımsal faaliyetlerin yasaklanması, çevresel sürdürülebilirliğe verilen önemin bir göstergesidir. Ayrıca, tüm ormanların gözetim yetkisinin devlete ait olması, bu alanların kamu yararı doğrultusunda yönetilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır.

1982 Anayasası'nın 169. maddesi, ormanların korunmasına yönelik anayasal güvenceleri pekiştiren ve bu alanların sürdürülebilirliğini güvence altına alan önemli bir düzenlemedir. İlgili hüküm, yalnızca mevcut ormanların korunmasını değil, aynı zamanda orman sahalarının genişletilmesini ve yangın gibi doğal afetler sonucu zarar gören alanların yeniden ağaçlandırılmasını zorunlu kılmaktadır. Ayrıca, bu tür alanlarda farklı amaçlarla tarım ve hayvancılık faaliyetlerinin yürütülmesi açıkça yasaklanmıştır. Maddenin devamında şu ifadeye yer verilmektedir:

“Tarım alanı olarak veya hayvancılık için kullanılmasında yarar olduğu tespit edilen yerler dışına orman sınırlarında daraltma yapılamaz.”

Bu hüküm, orman sınırlarının keyfi biçimde daraltılmasını engelleyerek, doğal çevrenin korunması ve yaşatılması açısından kritik bir rol üstlenmektedir. Ormanların yalnızca ekonomik kaynaklar olarak değil, ekolojik dengeyi sağlayan temel unsurlar olarak değerlendirilmesi gerektiği anlayışı, bu düzenlemeyle anayasal güvence altına alınmıştır. Devletin bu alanlardaki gözetim ve düzenleme yetkisi, çevre politikalarının etkinliğini artırmakta ve doğal mirasın gelecek kuşaklara aktarılmasını temin etmektedir (Keleş-Hamamcı, 1997: 258).

DİĞER KANUNLARDA DOĞAL VE KÜLTÜREL VARLIKLARIN KORUNMASIYLA İLGİLİ HÜKÜMLER

Çevreyle ilgili sorunlara hukuki düzlemde yer veren temel mevzuatlardan biri Türk Medeni Kanunu'dur. Özellikle 661. madde, bireylerin mülkiyet hakkını kullanırken çevresel etkileri gözetme yükümlülüğünü ortaya koymaktadır. İlgili madde şu şekilde düzenlenmiştir:

“Bir kimse mülkünü kullanırken, hele sınıai işler yaparken komşusuna zarar verecek her türlü taşkınlıklardan sakınmaya mecburdur. Hoş görülebilecek dereceyi geçen gürültü ve sarsıntılar yapmak, is, duman ve kurum ve rahatsızlık veren toz, buğu, koku çıkartmak memnurdur.”

Bu hüküm, mülkiyet hakkının mutlak bir hak olmadığını; çevresel etkiler ve komşu hakları çerçevesinde sınırlandırılabilirliğini göstermektedir. Özellikle sanayi faaliyetleri gibi çevreye zarar verme potansiyeli taşıyan kullanım biçimlerinde, bireylerin çevresel sorumlulukları ön plana çıkmaktadır. Gürültü, hava kirliliği ve diğer rahatsız edici etkilerin belirli bir

eşiği aşması durumunda hukuki yaptırımlar söz konusu olabilmektedir (Ural, 1981: 112). Bu düzenleme, çevre hakkının bireysel mülkiyet ilişkileri içinde de korunması gerektiğini ve çevresel adaletin özel hukuk alanında da gözetildiğini ortaya koymaktadır.

Çevreyle ilgili düzenlemeler yalnızca kamu hukuku alanında değil, ceza hukuku kapsamında da ele alınmaktadır. Bu bağlamda, Türk Ceza Kanunu’nun “Halkı Rahatsız Eden Hareketler” başlıklı 7. faslında yer alan 546. madde, çevresel rahatsızlıkların toplumsal huzur üzerindeki etkilerini cezai yaptırımlarla düzenlemektedir. İlgili madde şu şekilde ifade edilmektedir:

“Her kim, gürültü veya velvele ile mutad hilafına çan ve sair aletleri çalarak, yahut gürültülü bir meslek ve sanat icra eyleyerek halkın meşguliyet veya huzur ve rahatını ihlal ederse, para cezasına çarptırılır.”

Bu hüküm, çevresel rahatsızlıkların bireysel özgürlükler ve toplumsal yaşam üzerindeki etkilerini dikkate alarak, gürültü kirliliği gibi olgulara karşı cezai tedbirler öngörmektedir. Özellikle yerleşim alanlarında huzur ve sükûnetin korunması, çevre hakkının sosyal boyutuyla ilişkilendirilmekte; bireylerin yaşam kalitesini olumsuz etkileyen davranışlar hukuki yaptırımlarla sınırlandırılmaktadır. Bu düzenleme, çevre hukukunun ceza hukuku ile kesiştiği noktada, çevresel davranışların toplumsal sorumluluk çerçevesinde değerlendirilmesi gerektiğini ortaya koymaktadır (Ural, 1981: 112).

Çevreyle ilgili sorunların hukuki zeminde ele alındığı önemli düzenlemelerden biri, 1593 sayılı Umumi Hıfzıssıhha Kanunu’dur. Bu kanun, toplum sağlığını tehdit eden çevresel faktörlerle mücadeleyi devletin asli görevleri arasında saymaktadır. Özellikle çevre kirliliğinin halk sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri göz önünde bulundurulduğunda, bu düzenleme çevre koruma politikalarının sağlık hukuku ile olan ilişkisini açıkça ortaya koymaktadır.

Öte yandan, Borçlar Kanunu’nun 58. maddesi, çevrenin kirlenmesi sonucu zarar gören bireylerin hukuki haklarını düzenlemektedir. İlgili maddeye göre:

“Doğal ve kültürel çevrenin kirlenmesi nedeniyle zarar gören kişiler, zararın tazmini için dava açabilirler.”

Bu hüküm, çevre hakkının özel hukuk bağlamında da korunabileceğini ve çevresel zararların hukuki sorumluluk doğurabileceğini göstermektedir. Böylece çevreye verilen zararlar yalnızca kamu düzenini ilgilendiren bir mesele olmaktan çıkmakta; bireylerin kişisel hakları çerçevesinde de hukuki koruma altına alınmaktadır.

Çevre Kanunu

Çevre ile ilgili kuralları bütünleştirme ve koordine etme çabalarının sonucu ortaya çıkan düzenlemelerden birisi de, 1983 tarih ve 2872 sayılı ‘Çevre Kanunu’dur.

Türkiye’de çevre hukukunun temelini oluşturan yasal düzenlemelerden biri olan Çevre Kanunu, çevrenin korunması ve geliştirilmesine yönelik kapsamlı bir çerçeve sunmaktadır. Kanunun amacı, tüm vatandaşların ortak varlığı olan çevrenin korunması ve iyileştirilmesi; kırsal ve kentsel alanlarda arazinin ve doğal kaynakların en uygun biçimde kullanılması ve korunması; su, toprak ve hava kirliliğinin önlenmesi; ülkenin bitki ve hayvan varlığı ile doğal ve tarihsel zenginliklerinin muhafaza edilmesi yoluyla, bugünkü ve gelecek kuşakların sağlık, uygarlık ve yaşam düzeyinin yükseltilmesini ve güvence altına alınmasını sağlamaktır (Sezgin, 2001: 244). Bu hedefler doğrultusunda, çevreyle ilgili düzenlemeler ve alınacak önlemler, ekonomik ve sosyal kalkınma hedefleriyle uyumlu olarak, belirli hukuki ve teknik esaslara göre planlanmaktadır. Böylece çevre koruma politikaları, yalnızca ekolojik sürdürülebilirlik değil, aynı zamanda kalkınma ve toplumsal refah ilkeleriyle bütünleştirilmiş bir yaklaşım çerçevesinde ele alınmaktadır.

Çevre korunmasına ve çevre kirliliğinin önlenmesine ilişkin genel ilkeler şunlardır;

- Çevrenin korunması ve çevre kirliliğinin önlenmesi gerçek ve tüzel kişilerle vatandaşların görevi olup, bunlar bu konuda alınacak tedbirlere ve belirlenen esaslara uymakla yükümlüdürler.

- Çevre korunmasına ve kirliliğine ilişkin karar ve önlemlerin alınması ve uygulanmasında; insan ve diğer canlı varlıkların sağlığının korunması, alınacak önlemlerin kalkınma çabalarına olumlu ve olumsuz

etkileri ile fayda ve maliyetleri dikkate alınarak kısa ve uzun vadeli değerlendirmelerin yapılması esastır.

- Arazi ve kaynak kullanım kararlarını veren ve proje değerlemesi yapan yetkili kuruluşlar, kalkınma çabalarını olumsuz yönde etkilemeyi dikkate alarak çevrenin korunması ve kirlenmemesi hedefini gözetirler.

- Ekonomik faaliyetlerde ve üretim metodlarının tayininde çevre sorunlarının önlenmesi ve sınırlandırılması amacıyla en elverişli teknoloji ve yöntemler seçilir ve uygulanır.

- İstisnai durumlar saklı olmak üzere kirlenmenin önlenmesi, sınırlandırılması ve mücadele için yapılan harcamaların kirlenen tarafından karşılanması esastır.

- Çevreyi kirletenler veya zarar verenler sebep oldukları kirlenme ve bozulmadan doğan zararlardan dolayı kusur şartı aranmaksızın sorumludurlar (Sezgin, 2001: 245).

• Ulusal Parklar Yasası

1983’de çıkarılan 2873 sayılı Ulusal Parklar Yasası, konuyu günümüzün koşullarına uygun bir biçimde düzenlemeyi amaçlamıştır. Bu kanun ülkemizde doğa koruma alanı ve milli parklar konusunda yasal bir dayanak sağlamaktadır. Bu maddenin 2. maddesindeki tanımlara göre;

“Doğa Parkı’ndan, bitki örtüsü ve yaban yaşamı özellikleri olan halkın dinlenme ve eğlenmesine uygun doğa parçaları anlaşılmakta; doğa anıtı ile doğa olaylarının yarattığı özellikler ve bilimsel değere sahip ve ulusal parklar gibi korunan doğa parçaları anlatılmaktadır. Yasa, bilim bakımından önemli olan tehlikeye açık ekosistemler, türler ve doğal olayların yarattığı örneklerle, salt bilim ve eğitim amacıyla kullanılmaya ayrılmış yerlere de ‘Doğa Koruma Alanı’ adını vermiştir.

Ulusal Parklar Yasası’nın kapsamına giren yerlerde;

- Doğal ve çevrebilimsel dengenin bozulması,
- Yaban yaşamının yok edilmesi,
- Bu alanların özelliklerinin yitirilmesine ya da değiştirilmesine yol açacak etkinlikler, toprak, su hava kirlenmesine yol açabilecek işlerin yapılması,

- Doğal dengeyi bozacak orman ürünleri üretimi, avlanma ve otlatma yapılması

- Kamu yararı açısından kesin bir zorunluluk bulunmadıkça yapı ve tesis kurulması ve işletilmesi yasaklanmıştır”(Keleş-Hamamcı, 1997: 265).

• **Kültür ve Doğa Varlıklarını Koruma Kanunu:**

Türkiye'nin zengin tarihsel geçmişi, eski yapıtlar ve anıtların korunmasını uzun yıllardır hukuki bir öncelik haline getirmiştir. Bu doğrultuda, kültürel mirasın korunmasına yönelik ilk kapsamlı yasal düzenlemelerden biri, 1951 yılında yürürlüğe giren 5805 sayılı “Gayrimenkul Eski Eserler ve Anıtlar Yüksek Kurulu’nun Teşkili ve Vazifelerine Dair Kanun” olmuştur. Bu kanun, taşınmaz kültür varlıklarının korunması ve değerlendirilmesi amacıyla kurumsal bir yapı oluşturmuştur.

Söz konusu düzenlemeyi, ilerleyen yıllarda kültürel mirasın korunmasına ilişkin daha kapsamlı ve güncel hükümler içeren yeni yasalar izlemiştir. Bunlar arasında:

7463 sayılı Kanun (1960)

1710 sayılı Kanun (1973)

1741 sayılı Kanun (1973)

Bu yasalar, kültürel ve tarihî varlıkların korunmasına yönelik devletin rolünü pekiştirmiş; aynı zamanda bu varlıkların restorasyonu, belgelenmesi ve kamu yararına sunulması gibi alanlarda hukuki ve idari mekanizmalar geliştirmiştir. Bu düzenlemeler, çevre hukukunun kültürel boyutunu da kapsayarak, çevre koruma anlayışının yalnızca doğal değil, tarihsel ve kültürel değerleri de içeren bütüncül bir yaklaşımla ele alınmasını sağlamaktadır (Keleş-Hamamcı, 1997: 265).

21 Temmuz 1983’te kabul edilen 2863 sayılı yasa, korunması gerekli taşınır ve taşınmaz kültür ve doğa varlıklarıyla ilgili tanımları belirlemek, yapılacak işlemleri ve faaliyetleri düzenlemek, bu konuda gerekli ilke ve uygulama kararlarını alacak teşkilatın kuruluş ve görevlerini tespit etmek amacını taşımaktadır (RG, 1983: 18113).

Yasada, kültür varlıklarının, doğa varlıklarının, sit varlıklarının, sit kavramının ve koruma alanının tanımları yapılmıştır. Yasada korunması gereken taşınır nitelikteki kültür ve doğa varlıklarıyla ilgili ayrıntılı hükümler

de bulunmaktadır. “Bu varlıklar, jeolojik, tarih öncesi ve tarihsel çağlara ait, jeoloji, antropoloji prehistorya, protohistorya, arkeoloji, sanat tarihi ve etnografya açısından belge değeri taşıyan ya da ilgili oldukları dönemin toplumsal, ekonomik, kültürel, teknik ve bilimsel özellikleri olan kültür ve doğa varlıklarıyla, Milli Mücadelede ve Cumhuriyetin kuruluşunda yaşanan tarihsel olayları yansıtan belge ve eşya ile Atatürk’ün kişisel eşyalarıdır (Keleş-Hamamcı, 1997: 266).

Korunması gerekli taşınmaz kültür ve tabiat varlıkları şunlardır;

- Korunması gerekli tabiat varlıkları ile, 19. yüzyıl sonuna kadar yapılmış taşınmazlar,

- Belirlenen tarihten sonra yapılmış olup, önem ve özellikleri bakımından Kültür ve Turizm Bakanlığı’nca korumalarında gerek görülen taşınmazlar,

- Sit alanı içinde bulunan taşınmaz kültür varlıkları,

- Milli tarihimizdeki önemleri sebebiyle zaman kavramı ve tescil söz konusu olmaksızın Milli Mücadele ve Türkiye Cumhuriyetinin kuruluşunda büyük tarihi olaylara sahne olmuş binalar ve tespit edilecek alanlar ile Mustafa Kemal Atatürk tarafından kullanılmış evler (Kültür Bakanlığı, 1990: 4).

• Boğaziçi Kanunu

Boğaziçi Kanunu, Türkiye’nin tamamı göz önüne alındığında çok küçük bir alanı kapsamaktadır. Fakat, kültürel ve doğal çevreye verilen önemin bir belirtisi olması bakımından ilgi çekicidir.

Bir koruma yasası olan Boğaziçi Yasası, İstanbul Boğaziçi Alanı’nın kültürel ve tarihsel değerlerini, doğa güzelliklerini, kamu yararı gözeterek, korumak ve geliştirmek bu alandaki nüfus yoğunluğunu artıracak yapılaşmayı sınırlandırmak amacıyla çıkarılmıştır (Keleş-Hamamcı, 1997: 269).

• Kıyı Kanunu

Bu kanun deniz, göl ve akarsu kıyıları ile bu yerlerin etkisinde olan sahil şehirlerinin doğal ve kültürel özelliklerini gözeterek koruma ve kamu yararına kullanma esaslarını tespit etmek amacıyla düzenlenmiştir (Sezgin, 2001: 245).

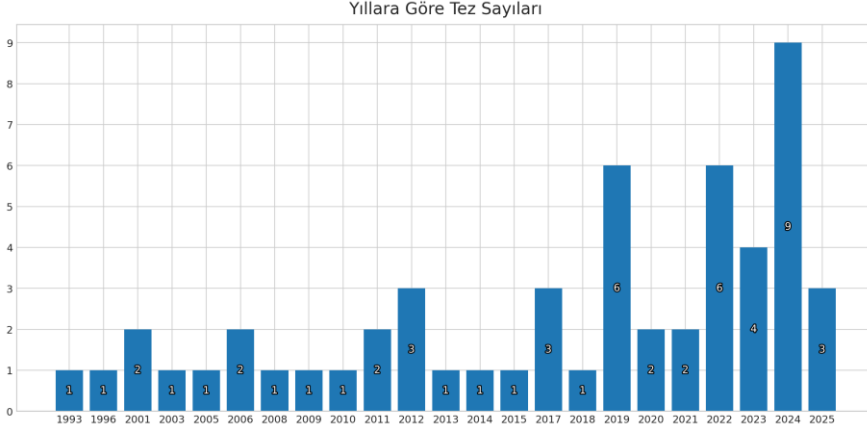
• Turizmi Teşvik Yasası

1982 yılında çıkarılmış bulunan 2634 sayılı Turizmi Teşvik Yasası (R.Ė.: 1982: 17635) Bakanlar Kurulu kararı ile belirlenecek turizm bölgelerini, turizm alanlarını tanımlamıştır. Turizm bölgelerinde devletin hüküm ve tasarrufu altında bulunan yerlerde, ‘bölgenin doğal ve kültürel özelliklerini bozmamak, turizm işletmelerine zarar vermemek, imar planlarına uygun olmak ve Bakanlıktan izin almak koşuluyla, kamuya yararlı yapılar yapılmasına olanak verilmiştir. Buraların kamu yararına korunmasına ve kullanılmasına katkıda bulunacak yapıların yapılması amaçlanmıştır (Keleş-Hamamcı, 1997: 288).

Türkiye’de Doğal ve Kültürel Kaynakların Korunması Alanında Yapılmış Tezlere Yönelik Araştırma

Araştırma Bulguları

Türkiye’de doğal ve kültürel kaynakların korunması alanında ilk tez 1993 yılında yazılmış olup, toplam 55 tez bulunmaktadır. Tezler genel olarak Türkiye’de turizm, ekoturizm, peyzaj mimarlığı, kültürel miras ve korunan alanlar gibi konulara odaklanmaktadır. Çalışmaların büyük kısmı doğal ve kültürel değerlerin korunması, sürdürülebilir turizm uygulamaları ve bölgesel kalkınma ile ilişkilidir. Özellikle son 10 yılda ekoturizm, kültürel rotalar, sürdürülebilirlik ve destinasyon yönetimi gibi temaların öne çıktığı görülmektedir. Bu durum, turizm sektöründe çevresel duyarlılığın ve yerel kalkınma perspektifinin giderek önem kazandığını göstermektedir. Ayrıca peyzaj mimarlığı ve turizm disiplinlerinin yoğunluğu, alanın multidisipliner yapısını ortaya koymaktadır. Genel olarak, tezler hem teorik hem uygulamalı yaklaşımlar sunarak turizmin çevresel, sosyal ve ekonomik boyutlarını bütüncül bir şekilde ele almaktadır.

Görsel 1: Yıllara Göre Tezlerin Dağılımı

Görsel incelendiğinde tez sayılarının yıllar içinde belirgin bir artış eğilimi gösterdiği görülmektedir. 1990'lı yıllarda oldukça düşük olan tez sayıları, 2010'lu yılların ortalarından itibaren hızlanmış ve özellikle 2019 sonrası güçlü bir yükseliş trendi oluşmuştur. Zirve noktası 2024 yılına ait ve bu yıl toplamda 9 tez ile en yoğun dönem olarak öne çıkmaktadır. Bu artış, hem akademik ilginin hem de turizm, peyzaj ve kültürel miras gibi konuların güncel öneminin yükseldiğini göstermektedir. Son yıllardaki yoğunluk, sürdürülebilirlik ve ekoturizm gibi temaların daha fazla çalışıldığını ima ederken, 2025 verisinin nispeten düşük görünmesi yılın henüz tamamlanmamış olmasından kaynaklanmaktadır.

Tablo 1: Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Tez Sayısı	Üniversite	Tez Sayısı
Ankara Üniversitesi	5	Fırat	1
Süleyman Demirel	5	Gaziantep Üniversitesi	1
Akdeniz Üniversitesi	3	Giresun Üniversitesi	1
Nevşehir Hacı Bektaş Veli	3	Hasan Kalyoncu Üniversitesi	1
Yıldız Teknik Üniversitesi	3	İnönü Üniversitesi	1
Balıkesir Üniversitesi	2	İstanbul Üniversitesi	1

Çanakkale Onsekiz Mart	2	Kafkas Üniversitesi	1
Ege Üniversitesi	2	Karabük Üniversitesi	1
Gazi Üniversitesi	2	Kütahya Dumlupınar Üniversitesi	1
İzmir Katip Çelebi	2	Mimar Sinan Güzel Sanatlar	1
Necmettin Erbakan	2	Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi	1
Öndokuz Mayıs	2	Munzur Üniversitesi	1
Van Yüzüncü Yıl	2	Niğde Üniversitesi	1
Bursa Uludağ Üniversitesi	1	Selçuk Üniversitesi	1
Dokuz Eylül Üniversitesi	1	Yeditepe Üniversitesi	1
Düzce Üniversitesi	1	Yozgat Bozok Üniversitesi	1
Toplam		55	

Tablo 1’de Türkiye’de doğal ve kültürel kaynakların korunması konusunda yapılmış olan tezlerin üniversitelere göre dağılımlarına yer verilmiştir. Tablo incelendiğinde en fazla tezin Ankara Üniversitesi (5 adet) ve Süleyman Demirel Üniversitesi (5 adet)’nde yapıldığı görülmektedir.

Tablo 2: Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	32
Fen Bilimleri Enstitüsü	23
Toplam	55

Tezlerin enstitülere bağlı dağılımları Tablo 2’de verilmiştir. Enstitü bazlı dağılım incelendiğinde, Sosyal Bilimler Enstitüsü’nün 32 tez ile açık ara önde olduğu, buna karşılık Fen Bilimleri Enstitüsü’nün 23 tez ile ikinci sırada yer aldığı görülmektedir. Bu durum, turizm, ekonomi, kamu yönetimi gibi sosyal bilimler odaklı konuların alanda daha fazla ilgi gördüğünü ortaya koymaktadır. Fen Bilimleri Enstitüsü ise peyzaj mimarlığı ve mimarlık gibi uygulamalı alanlarda güçlü bir temsil sergilemektedir. Genel olarak, sosyal bilimler ağırlıklı tezlerin sayısal üstünlüğü, turizm ve kültürel miras gibi konuların ülkemizdeki akademik gündemde ne kadar önemli olduğunu gösterirken, fen bilimleri alanındaki çalışmaların da sürdürülebilirlik ve koruma odaklı araştırmalara katkı sağladığı dikkat çekmektedir.

Tablo 3: Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalı Bazında Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Turizm	18	Şehircilik ve Bölge Planlama	2
Peyzaj Mimarlığı	13	Halk Bilimi	1
Mimarlık	6	Ormancılık ve Orman Mühendisliği	1
Coğrafya	4	Müzecilik	1
Ekonomi	3	Jeoloji Mühendisliği	1
Kamu Yönetimi	2	Biyoloji	1
Sanat Tarihi	2		
Toplam			55

Tablodaki dağılım, turizm ve peyzaj mimarlığı alanlarının tez çalışmalarında açık bir şekilde öne çıktığını göstermektedir. Özellikle **turizm (18 tez)** ve **peyzaj mimarlığı (13 tez)**, sürdürülebilirlik, ekoturizm ve korunan alan yönetimi gibi güncel konularla yoğun şekilde ilişkilendirilmiştir. Mimarlık (6 tez) ve coğrafya (4 tez) ise kültürel mirasın korunması ve ekoturizm potansiyeli gibi temalarla alana katkı sağlamaktadır. Diğer alanlar (ekonomi, kamu yönetimi, sanat tarihi, biyoloji vb.) daha sınırlı sayıda tez üretmiş olsa da, disiplinler arası bir yaklaşımın varlığı dikkat çekmektedir.

Tablo 4: Yapılmış Olan Tezlerin Özgün Dilleri Bazında Dağılımları

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	55
İngilizce	0
Toplam	55

Çalışma kapsamındaki tezlerin tamamının Türkçe (55 adet) olarak yazılmış olduğu Tablo 4’de görülmektedir.

Tablo 5: Tezlerin Danışman Unvanları Bazında Dağılımları

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	22
Doç. Dr.	24
Dr. Öğr. Üyesi	9
Toplam	55

Tablo 6’da yapılmış olan tezlerin danışman unvanları verilmiştir. En fazla tez danışmanlığını 24 Adet ile Doç. Dr. unvanına sahip öğretim üyeleri yaparken, Prof. Dr. unvanına sahip öğretim üyeleri 22 adet, Dr. Öğr. Üyesi unvanına sahip öğretim üyeleri 9 adet tez danışmanlığı yapmıştır.

Tablo 6: Tezlerin Yöntem Bakımından Dağılımları

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	23
Nicel	18
Kavramsal	14
Toplam	55

Tezlerin yöntemsel açıdan dağılım bulguları Tablo 6’da verilmiştir. Yapılan araştırma sonuçlarına göre, araştırma kapsamındaki tezlerin 23’ünde nitel, 18’inde nicel, 14’ünde kavramsal araştırma yöntemi kullanılmıştır.

Tablo 7: Yapılmış Olan Tezlerin Tür Bakımından Dağılımları

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	43
Doktora	12
Toplam	55

Tablo 7 incelendiğinde, tezlerin çoğunluğunun yüksek lisans (43 adet) olduğu görülmektedir. 12 adet de doktora tezi yazılmıştır.

Sonuç ve Öneriler

Doğal ve kültürel kaynakların korunması, yalnızca geçmişe duyulan saygının bir göstergesi değil, aynı zamanda gelecek kuşaklara aktarılacak

ortak değerler sisteminin inşası açısından stratejik bir öneme sahiptir. Merak temelli seyahatler ve kültürel etkileşim süreçleri, kültürel mirasın tanınması ve sürdürülebilir turizm anlayışının gelişmesinde belirleyici rol oynamaktadır. Ayrıca çevre hakkının anayasal düzeyde tanınması, bu kaynakların korunmasının birey-devlet iş birliği çerçevesinde kolektif bir görev olarak ele alınmasını zorunlu kılmaktadır. Bu nedenle, doğal ve kültürel mirasın korunması hem ekolojik hem de sosyo-kültürel sürdürülebilirlik için kritik bir araştırma alanı olarak literatürde güçlü bir şekilde vurgulanmaktadır.

Araştırma bulguları, Türkiye’de doğal ve kültürel kaynakların korunması alanında yapılan tezlerin son yıllarda belirgin bir artış gösterdiğini ortaya koymaktadır. Özellikle turizm ve peyzaj mimarlığı disiplinlerinin öne çıktığı, ekoturizm, sürdürülebilirlik ve kültürel miras temalarının yoğun olarak çalışıldığı görülmektedir. Tezlerin büyük çoğunluğu yüksek lisans düzeyinde olup, doktora tezleri daha sınırlı sayıdadır. Bu durum, konunun akademik ilgi açısından güçlü olduğunu ancak derinlemesine araştırmaların artırılması gerektiğini göstermektedir. Ayrıca tezlerin yöntemsel dağılımında nitel çalışmaların ağırlığı dikkat çekmektedir.

Alanın teorik derinliği ve bilimsel katkısı için doktora tezlerinin sayısı yükseltilmelidir. Tezlerde elde edilen bulguların yerel yönetimler ve turizm sektörü ile paylaşılması sağlanmalıdır. UNESCO kriterleri, ekoturizm ve kültürel rotalar gibi konulara yönelik daha fazla çalışma yapılmalıdır. Turizm, peyzaj mimarlığı, mimarlık ve sosyal bilimler arasında ortak projeler teşvik edilmelidir. Avrupa Birliği ve diğer uluslararası fonlar aracılığıyla projeler desteklenerek küresel perspektif kazandırılmalıdır.

KAYNAKÇA

- Kaya, G., Soysal, Ö.N. (2021). Turizm Sektöründe İtibar Ve İmaj Yönetimi, Bölüm 4, İletişimsel Turizm, Editörler: Sevcan Yıldız ve Hasan Çiftçi, 87-111.
- Keleş, R., Hamamcı, C. (1997). Çevrebilim, İmge Kitabevi, Ankara.
- SEZGİN, O. M. (2001). Genel Turizm ve Turizm Mevzuatı, Detay Yayıncılık, Ankara.
- Soysal, Ö.N. (2020). Alternatif Turizm Alanında Yapılmış Tezlerin Sistematiik Derlemesi: 1994-2020, Sosyal Bilimlerde Sistematiik Derleme I, İksad Publishing House, Ankara. 23-38.
- URAL, E. (1981). Çevre ve Hukuk, TCSV Yayını, Ankara.
- Yıldız, S. ve Özmenekşe, Y.O., (2021). Yivli Minare Külliyesinde Bir Dergâh: Antalya Mevlevihanesi, El Ruha 9th International Conference On Social Sciences, August 15-16, 2021 Şanlıurfa, Turkey, 246-253.
- (1982 Anayasası). (Gerekçeli açıklamalı Çevre Kanunu, 1983: 69). (RG, 1983: 18113). (Kültür Bakanlığı, 1990: 4). R.Ğ.: 1982: 17635)

BÖLÜM 4

TÜRKİYE’DE TERMAL TURİZM ÜZERİNE YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1988 – 2025

Doç. Dr. Engin DERMAN

Akdeniz Üniversitesi, Manavgat Turizm Fakültesi
ederman@akdeniz.edu.tr
Orcid No: 0000-0003-1171-6242

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672483>

GİRİŞ

Tarihsel süreçte turizm faaliyetini başlatan en önemli etkenlerden birinin merak olduğunu söylemek mümkündür. Bu noktada merak, turistik ürünlerin keşfinde de başrolde olmuştur (Soysal, 2020: 27). İnsanlardaki merak duygusunun değişimi turizm talebini klasik turizm anlayışının ötesine taşımaktadır. Türk Turizmi için konu değerlendirdiğinde ürün çeşitlendirme gerekliliği ortaya çıkmaktadır. Turizmin zaman ve mekan itibarıyla yaygınlaştırılması ve doluluk oranını arttırmak amacıyla ürün çeşitlendirmeye gidilmesi zorunlu bir hal almıştır. Dünya turizminde Asya-Pasifik'e kayan talepte kültür, golf, dinsel, doğa, kongre ve sağlık motifli tatiller ön planda yer almaktadır. Türkiye bu tatil ihtiyaçlarına cevap verebilecek sınırsız potansiyele sahiptir.

Tüm iktisadi sektörlerde olduğu gibi turizm sektöründe de yoğun bir rekabet ortamı mevcuttur. Sadık müşteri profiline sahip olmak ve katma değer yaratmak için farklılaşmak gerekmektedir. Farklılaşmanın işletmelerin sunduğu hizmetin kalitesiyle ilgili olması rekabeti de hızlandırmaktadır. Turizm sektöründe marka olmak öncelikle kaliteli hizmet ve yaratıcılık gibi rekabet unsurlarını iyi kullanmaya bağlıdır (Kaya ve Soysal, 2021: 96). Bu kapsamda 1500 dolayındaki şifalı su kaynakları, mevsimin elverişliliği ve uzunluğu ile Türkiye'de termal turizm rekabet gücünü artıracak bir turistik üründür. Nitekim bir araştırmacının da ifade ettiği gibi, "Gerçek bir doğal ilaç olan şifalı sular, bulundukları ülke halkı için büyük bir kıymet, kıymetini bilen devletler için ise bir servettir." Bu ifade, termal kaynakların yalnızca bireysel sağlık açısından değil, aynı zamanda ekonomik ve stratejik bir değer olarak da ele alınması gerektiğini açıkça ortaya koymaktadır (Çavuş,1994: 51).

Anadolu topraklarında insanların sağlık amacıyla seyahat etmeleri, M.Ö. 5–6. yüzyıllara kadar uzanan köklü bir geçmişe sahiptir. Bu tarihsel miras, bölgenin termal kaynaklar açısından zenginliğiyle birleşerek, günümüze kadar süregelen bir kaplıca kültürünün oluşmasına zemin hazırlamıştır. Sanayileşme, kentleşme ve modern yaşamın getirdiği stres gibi faktörler, bireylerin doğal ve alternatif sağlık arayışlarını artırmış; bu durum, hem dünyada hem de Türkiye'de şifalı su kaynaklarına olan talebin artmasına neden olmuştur. Mesplier-Pinet 1990'larda, Fransa nüfusunun %1'inin, İtalya

nüfusunun %2'sinin, Batı Almanya nüfusunun %2,5'inin ve Polonya nüfusunun %3'ünün düzenli olarak geleneksel termal kaynakları ziyaret ettiğini belirtmiştir (Aslıhak,1999: 5).

1. TERMALİZM ve TERMAL TURİZM

Term sözcüğü Latince sıcak anlamına gelen Therma sözcüğünden gelir. Romalılar zamanında önceleri halk banyoları anlamında kullanılan Term sözcüğü daha sonra su alınan yer anlamında kullanılmaya başlanmıştır. Termal suların sıcaklık özelliklerini belirlemek için Termik, sağlık amacıyla kullanmak üzere düzenlenmesi için ise Termalizm sözcüğü ile ifade edilmiştir (Kahraman,1978: 5).

Yerkürenin iç kesimlerine sızarak oradan tekrar basınç, hararet ve madeni zenginlik kazandıktan sonra jeolojik çatlaklardan yeryüzüne çıkan su ve buhar karışım günümüzde jeotermal olarak elektrik üretiminden, seracılığa, bor kükürt vb. madenlerin elde edilmesinden, turistik otellerin ve şehirlerin ısıtılmasına kadar çok geniş bir alanda kullanılmaktadır. Ancak, ılıca, kanarca, kaplıca, içme, maden suyu vb. isimlerle de anılan bu termal kaynak sularının en eski ve en önemli kullanım şekli sağlık ve tedavi amaçlı olanı, yani Termalizm'dir (Olalı,1991: 76).

Mineralize termal sular ve şifalı çamurların, bulundukları bölgenin çevresel ve iklimsel özellikleriyle birlikte değerlendirilerek, insan sağlığına olumlu katkı sağlamak amacıyla kullanılması; uzman hekim gözetiminde fizik tedavi, rehabilitasyon, egzersiz, psikoterapi ve diyet gibi destekleyici tedavi yöntemleriyle entegre biçimde uygulanan kür programlarını içeren turizm hareketi, termal turizm olarak tanımlanmaktadır. (Turizm Bakanlığı,1993: 13). Başka bir ifadeyle termal turizm; sağlığı koruma ve iyileştirme amacıyla belirli bir süre için yer değiştiren insanların doğal kaynaklara dayalı turistik bir tesise giderek kür uygulaması, konaklama, beslenme, dinlenme ve eğlence gereksinimlerini karşılaması olayıdır (Ülker,1998: 24). Bu kapsamda termal turizm, yalnızca bir dinlenme veya tatil biçimi değil, aynı zamanda sağlık odaklı, planlı ve profesyonel bir hizmet sürecidir.

Bireyler, doğal çevre koşulları, uygun iklim özellikleri, sosyo-kültürel olanaklar ve termal suların tedavi edici özelliklerinden yararlanmak amacıyla, uzman hekim denetiminde ve fizik tedavi gibi destekleyici sağlık hizmetleri

eşliğinde termal tesisleri tercih etmektedirler. Bu süreçte yalnızca tedavi değil; aynı zamanda dinlenme, rekreasyon, eğlence ve spor gibi etkinliklerle zindelik kazanmak ve yaşam kalitesini artırmak da hedeflenmektedir. Arz ve talep dinamikleri doğrultusunda şekillenen bu hareketlilik, termal turizm olgusunu ortaya çıkarmaktadır (Özbek, 1995: 37-38).

Kaplıca ve deniz kürlerinin tatil gereksinimiyle bütünleştirilmesine olan ilgi, hem dünyada hem de Türkiye’de artış göstermektedir. Bu artan talebe karşılık, ürün çeşitliliğini artıran ve hedef pazara uygun hizmet sunan ülkeler, önemli düzeyde turizm geliri elde etme potansiyeline sahiptir. Tedavi odaklı hizmetlerin sunulması, tesislerin gelirlerini artırmakta; ayrıca günübirlik ziyaretçiler de ekonomik katkı sağlamaktadır. Bu bağlamda, sağlık turizmi, geleneksel turizme kıyasla iki ila üç kat daha fazla gelir yaratma kapasitesine sahiptir ve ülkeler için stratejik bir öneme sahiptir.

2. TERMAL TURİZMİN İŞLEVLERİ

• Sağlık İşlevi

Genel Sağlık İşlevi: Sanayileşme ve kentleşme süreçleri, çevre kirliliği ve çeşitli çevresel sorunları beraberinde getirerek insan sağlığını olumsuz etkilemekte ve yaşam kalitesini düşürmektedir. Bu olumsuz çevresel koşullar, özellikle romatizmal hastalıklar, beslenme bozuklukları ve sinirsel yorgunluk gibi rahatsızlıkların artışına neden olmaktadır. Termalizm faaliyetleri, bireylerin fiziksel ve ruhsal denge kazanmalarına, çevresel stres faktörlerinden uzaklaşarak organizma direncini artırmalarına olanak tanımaktadır. Termal tesislerden yararlanan bireyler, hem çeşitli sağlık sorunlarının tedavisinde destek bulmakta hem de yaşam kalitelerini artırarak toplumsal yaşama daha etkin ve verimli şekilde katılım sağlamaktadır (Ülker,1988: 40).

Bu çerçevede “kür”, tedavi amacı güdülerek kaplıca ve iklim olanaklarından belirli kurallar dahilinde yararlanmayı, dinlenme ve eğlenme eylemlerini kapsayan bir süreç olarak tanımlanmaktadır (Kahraman, 1978: 9). Dünya Kaplıca Hekimleri Birliği Başkanı Pratsi’ye göre kür; kaplıcalarda 3 ila 6 haftalık süreyle, doğal ajanlar kullanılarak uygulanan özel bir tıbbi tedavi biçimidir. Bu yöntem ilaç kullanılmaksızın, vücudun kendi kendini iyileştirme gücünün uyarılması ve egzersizlerle yeniden etkin hale getirilmesine dayanır.

Kür uygulamalarının temel amacı, koruyucu etki sağlamak ve rehabilitasyon sürecini desteklemektir (Turan, 1997: 23).

Özel Sağlık İşlevi: Balneoterapi, klima terapi gibi özel tedavi yöntemleri termalizmin özel sağlığa olan etkisini oluşturmaktadır. Maden suları ve çamurların etkili olduğu birçok hastalık türü termalizmin özel olarak sağlık açısından önemini açıkça göstermektedir (Ülker,1988: 40). Romatizma, deri, solunum yolu, kalp-damar, sinirsel, kas, beslenme bozukluğu, böbrek ve idrar yolları, göz ve kadın hastalıkları gibi hastalık ve rahatsızlıklara maruz milyonlarca insan dertlerine çare bulabilmek için termal su kaynaklarından faydalanmaktadır (Kahraman,1978: 1).

• Ekonomik İşlevi

Termal suyun şifa verici özelliğinden yararlanmak için, çıktığı yerde yani kaynakta kullanımı gerekmektedir. Tıbbi, kültürel, sportif gibi yatırımlar gerektirmesi nedeniyle termalizm ekonomik boyutlar kazanmakta, fayda-maliyet unsurlarıyla da ticari bir olay olarak ortaya çıkmaktadır (Aslan,1993: 24). Pascallon termalizmin yarattığı iş imkanlarını, ekonomiye etkisini şu şekilde göstermeye çalışmıştır. Dolaylı olarak kaplıca turizminden geçinen bireyler, doğrudan kaplıca turizminden geçinen bireylerin mal ve hizmet ihtiyaçlarını karşılamaktadır (Pascallon,1980: 23).

• Sosyal İşlevi

Halk sağlığının korunması, tüm bir ulusu, tüm insanlığı yakından ilgilendirmektedir. Gelecek neslin sağlıklı ve mutlu olması, insanlığa yararlı olması, günümüz insanının sağlıklı olmasıyla doğru orantılıdır. İnsan sağlığını koruma ve tedavi olanağı sunan termalizm sosyal bir olaydır. Önceleri sadece elit bir tabaka tarafından gerçekleştirilen termal seyahatler artık tüm bireyler için özel bir önem taşımaktadır. Çünkü iş hayatından, sanayi kentlerinin kapalı ve sağlıksız ortamından kurtulma, yorulan zihin ve bedeni dinlendirme ve yenilemede termal suların önemi inkar edilemez. Seyahat ve tedavi giderlerini karşılayamayan işçi, memur, öğrenci ve emekli kesimin termal merkezlerden devlet yardımıyla yararlanabilmesi termalizmi geliştiren önemli unsurlardandır. Devletin dar gelirli insanların sağlığını korumak, işgücü kaybını önlemek amacıyla termal giderlerini karşıladığı ‘Sosyal Termalizm’

uygulaması özellikle gelişmiş ülkelerde önemli oranda uygulanmaktadır. Termal suların planlamaları yapılırken, sadece kar amacı güden turizm amaçlı tesisler değil, aynı zamanda kar amacı gütmeyen sosyal tesislerin yapımına da önem verilmelidir (Aslıhak,1999: 15).

3. DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE TERMAL TURİZM

Gelişmiş ve gelişmekte olan ülkeler, sağlıklı yaşam ve birey sağlığına verdikleri önemin bir sonucu olarak, mineralize termal suların terapötik etkilerini fark etmiş ve bu alana yönelik stratejik yatırımlar gerçekleştirmiştir. Bu yatırımlar; modern tedavi üniteleri, konaklama tesisleri ve destekleyici sağlık kompleksleri ile entegre edilerek termal turizmin altyapısını güçlendirmiştir. Böylece, termal turizm sektörü hem sağlık hizmetlerinin çeşitlendirilmesine katkı sağlamış hem de ülkelerin turizm gelirlerini artırarak ekonomik kalkınmaya destek olmuştur (Yıldız, 2006: 58).

3.1. Dünyada Termal Turizm

Almanya, Avusturya, Fransa, İtalya, Macaristan, Çekoslovakya, İsviçre, İspanya, Yunanistan, Japonya termal turizmde önem kazanmış ülkelerdir. Amerika’da termalizm yeni yeni benimsenmekte olup yeni tesislerin yapımına başlanmıştır. Rusya’da termal merkezler bulunmakta olup, ancak tesisler yeterli düzeyde değildir. Çin, Cezayir ve Tunus’ta termal tesisler bulunmaktadır (Özbek,1991: 17).

Almanya: Termal turizm bakımından dünyanın en gelişmiş ülkesi durumundadır. 280 bin kişinin çalıştığı 263 tane nitelikli deniz, iklim ve termal turizm tesisi vardır. 750 bin yatak kapasiteli bu tesislere, milyonlarca turist termal kür amaçlı gelmektedir. Tedavi ücretlerinin sosyal sigorta kurumlarınca karşılanması nedeniyle yıl boyu devam eden kürlerin ortalama geceleme süresi de 14 gün olmaktadır. Almanya’da 26 tıp fakültesinin Balneoloji eğitimi verildiği bilinmektedir.

İtalya: 200’ün üzerinde nitelikli termal turizm tesisi bulunmaktadır. İtalya’da termal turizme özellikle önem verilmiş, bu konu konferanslarla her yönüyle ele alınmış, incelenmiş ve yapılması gerekenler belirtilmiş, birçoğu da gerçekleştirilmiştir.

Fransa: Deniz tedavisi ve denizden uzak, içlerdeki sağlık merkezleriyle en zengin termal turizm ürünlerine sahip ülkelerdendir. 24 Eylül 1919 tarihli yasa ile Fransa toprakları içinde hidromineral ve iklimik istasyonların kuruluşları istenilen şekilde sağlanabilmiş, sürekli kontrol altına alınmıştır. Termal su tesisleri için yılda en az iki kez suların tahlilini yaptırmak zorunlu hale getirilmiştir. Fransa'nın resmi turizm kuruluşu doğrudan doğruya tıbbi turizm işinde görevli ve yetkilidir. 17 Haziran 1938'de Turizm, Termalizm, Klimatizm Geliştirme Ulusal Merkezi kurulmuştur. Bu kuruluş Turizm Komiserliği yanında geniş yetkilerle faaliyette bulunmaktadır.

Avusturya: Hemen hemen her yıl devlet bütçesi gelirlerinin üçte biri termal sulardan sağlanır. Devlet bütçesine ve eyaletlere büyük gelir sağlayan tıbbi turizm, özellikle de termal sular büyük önem taşımaktadır.

İzlanda: Blue Lagoon diye bilinen doğal termal göl, yılda 100.000 yabancı turist çekmektedir.

Cekoslovakya: Ünlü 'Carlsbad' Termal su şehrinin 7500 yataklı kapasitesiyle günlük 20.000 ziyaretçisi bulunmaktadır.

Macaristan: Ülkede gelişmiş olan otellerin %80'i termal oteldir (Çoruh,1986: 52).

İsviçre: Alp dağlarında ve göl kenarlarında pek çok ünlü kaplıca ve kış turizmi tesisleri olup, bu tesislerden çok çeşitli hidroterapi imkanları sunulmaktadır (Selvi,2000: 51).

3.2. Türkiye'de Termalizm ve Termal Turizm

İnsanlığın sağlık turizmine konu olan doğal kaynaklara dayalı şifalı sulardan yararlanmaya başlayışı çok eski tarihlere gitmektedir. Şifalı suların, tarihin daha ilk çağlarında sağlık ve din etmenleri altında kullanıldığını görmekteyiz.

Ankara-Gazlıgöl Kaplıcası, M.Ö.7. yüzyıl ile 3. yüzyıl arasında yaşamış olan Friglerden kalmadır. Friglerin ünlü şehirlerinden Metro polis kalıntıları bu kaplıcaya çok yakın bir yerdedir (Çekirge,1992: 18).

Ankara-Ayaş Kaplıca ve İçmesi ise, M.Ö.1750-1200 yılları arasında yaşayan Hititler tarafından işletilmiştir. Çorum-Figani, Kırşehir-Bulamaçlı ve Niğde-Çiftahan Kaplıcaları da Hititler döneminde kullanıma açılmıştır.

Muğla-Sultaniye Kaplıcasının da M.Ö.100 yıllarında Kaunoslular tarafından işletildiği tarihçilerce bildirilmektedir.

Manisa-Sard Kaplıcası da, M.Ö.7.yüzyılda eski çağların ünlü Sardes şehri olarak tarihi kayıtlarda yer alır.

Hidroloji ve Klimatoloji hakkında ilk eser M.Ö 450 yılında hekimlerin babası sayılan Hipokrat tarafından yazılmıştır (Kahraman,1978: 9).

• ***Roma Döneminde İşletilmiş Olan Kaplıcalar***

Kaplıcalar, Roma döneminde büyük bir gelişme göstermiştir. Romalılar şifalı suların sağlık etkisini kendi ilahlarının kudretine bağlardı. Bu nedenle, şifalı suların bulunduğu yerlerde ilahların adına heykeller dikerler ve tapınaklar yaptırırlardı. Romalılar, bazı hastalıkların şifalı su tedavisi ile giderildiğini ve savaşta yorgun düşen askerlerin şifalı su banyoları almaları ile dinlendiklerini saptamışlardı. Bu nedenle, Romalıların gittikleri her yerde şifalı sular üzerinde büyük kaplıca tesisleri kurduklarını görmekteyiz. Romalıların kurdukları büyük termal istasyonlar beşinci ve altıncı asırda doğal afetler ve savaşlarla yavaş yavaş yıkılmaya başlamıştır. Su şehirlerinin yakılıp yıkılması Türklerin Anadolu'yu ele geçirmelerine kadar bütün şiddetiyle sürüp gitmiştir. Türkler Anadolu'ya girdikleri zaman Bizans saray mensuplarının yararlandığı Yalova ve Bursa'dan başka harap edilmemiş kaplıca bulamamışlardır (Çekirge,1992: 13).

Roma döneminde işletilmiş olan kaplıcalar;

1. Ankara-Ayaş, Haymana, Kızılcahamam Kaplıcaları
2. Balıkesir-Gönen Kaplıcaları
3. Bursa-Çekirge Kaplıcaları
4. Çanakkale-Kestanbolu Kaplıcası
5. Denizli-Yenice Kaplıcası
6. Erzurum-Pasinler Kaplıcası
7. Konya-İlgın Kaplıcası
8. Manisa-Emirhamamları Kaplıcası
9. Niğde-Çiftahan Kaplıcası
- 10.Samsun-Ladik Kaplıcası
- 11.Tokat-Sulusaray Kaplıcası
- 12.Yozgat-Sarıkaya-Terzili Kaplıcası”(Kahraman,1978: 11).

• *Bizans Döneminde İşletilmiş Olan Kaplıcalar*

Türkler Hristiyanlık aleminin tarafından yıkılmış, harap olmuş hamamları, kaplıca ve ılıcaları eskisinden daha iyi ve eksiksiz bir şekilde yenilemişlerdir. Selçuklular gittikleri her yerde bunları korumak için her türlü gayreti, özeni göstermişlerdir (Demirbey,1992: 102).

Bizans döneminde işletilmiş olan kaplıcalar;

1. Balıkesir-Gönen Kaplıcaları
2. Bursa-Çekirge, Eski, Gemlik, İnegöl, Oylat Kaplıcaları
3. Denizli-Pamuk kale Kaplıcası
4. İstanbul-Yalova Kaplıcaları
5. Konya Ilgın Kaplıcası
6. Samsun-Ladik, Havza Kaplıcaları”(Kahraman,1978:11).

• *Selçuklu Döneminde İşletilmiş Olan Kaplıcalar*

Anadolu'daki kaplıcaları koruyan ve onaran Türkler Selçuklu Türkleridir. Türklerin bu tutumu bazı yazarlarca Müslüman olmalarına bağlanmaktadır. Selçuklu hamamı ve kaplıcaları, mekansal açıdan Roma, Bizans ve Osmanlı kaplıcalarına göre dar, karanlık, basık ve görkemden uzak olarak tanımlanmaktadır. Selçuklulardan günümüze kadar ulaşan yapılardan biri Kırşehir Karakurt ılıcasıdır. Bu yapı Selçuklu Karakurt adına yapılmıştır. Bu yapının içerisinde cami ve türbe yer almaktadır (Çekirge,1992: 13).

Selçuklu döneminde işletilmiş olan kaplıcalar;

1. Ankara-Ayaş, Haymana, Kızılcahamam Kaplıcaları
2. Bolu-Büyük ve Küçük Kaplıcalar
3. Bursa-Çekirge Kaplıcaları
4. Diyarbakır-Çermik Kaplıcası
5. Kayseri-Tekgöz Kaplıcası
6. Kırşehir-Karakurt Kaplıcası
7. Kütahya-Yoncalı Kaplıcası
8. Niğde-Çiftahan Kaplıcası
9. Samsun-Havza Kaplıcası (Kahraman,1978: 11).

• **Osmanlı Döneminde İşletilmiş Olan Kaplıcalar**

Osmanlı Türkleri de şifalı sulara Romalılar ve Selçuklular gibi büyük önem vermişleridir. Osmanlılar da Romalılar gibi her gittikleri yerde büyük kaplıca tesisleri kurmuştur. Osmanlı Türkleri Anadolu'da ve Avrupa'da eski çağlardan ve Selçuklulardan kalma birçok kaplıcayı onarıp bunlara yenilerini eklemişlerdir. Önceleri Selçuklularda görülen giderek Osmanlıların yapmış oldukları Türk hamamlarında gelişmiş olan banyo alışkanlıkları kaplıcalarda devam etmiştir (Çekirge,1992: 18).

Osmanlı döneminde işletilmiş olan kaplıcalar;

1. Ankara-Ayaş, Haymana Kaplıcaları
2. Bursa-Çekirge, Gemlik Kaplıcaları
3. Diyarbakır-Çermik Kaplıcası
4. Kırşehir-Karakurt Kaplıcası
5. Kütahya-Yoncalı Kaplıcası
6. Niğde-Çiftehan Kaplıcası
7. Samsun-Havza Kaplıcası
- 8.Tokat-Sulusaray Kaplıcası (Kahraman,1978: 11).

Türklerde suyun ayrı bir değeri vardır. Özellikle vücut temizliğine çok önem verilmekte ve bol akan su ile temizlenme esas alınmaktadır. Anadolu'ya Türklerle gelen bu yeni banyo alışkanlığı, Türklerin Müslüman olmasından sonra İslam dininin de gereği olarak daha çok benimsenmiştir. Cumhuriyet devrinde Atatürk'ün emri üzerine Yalova kaplıcaları'nın modern tesislerle donatılması için çalışmalar yapılmıştır. Bunun sonucu olarak, Yalova Kaplıcası Türkiye'nin ilk modern kaplıcası unvanını almıştır.

3.3. Türkiye'de Termal Turizm Arzı ve Talebi

Türkiye; derin kırık hatları, aktif deprem kuşakları, zengin ve çeşitli maden yataklarının bulunduğu yapısal bir özellik göstermektedir. Bu yapısal duruma bağlı olarak suların derinlere inerek ısınması, maden eriyikleri ile yüklenmesi ve basınç kazanarak tekrar yüzeye çıkması sonucu termal ya da içme suları açısından zengin kaynaklar oluşmaktadır. Kaynak zenginliği bakımından dünyada ilk 10 ülke içinde yer almaktadır. Termal sular; debi, sıcaklık, çeşitli fiziksel ve kimyasal özellikler bakımından Avrupa'dakilerden üstün olup, geniş bir tedavi alanı sağlamaktadır. Türkiye'de 1300 dolayında

termal ve içme suyu kaynağı bulunmaktadır. Bunlardan yaklaşık 229 adedi termal turizme hizmet vermektedir (Kahraman, 1987: 24,25). Bir başka deyişle termal kaynakların sadece % 20 civarında bölümü turizm amaçlı kullanılmaktadır.

Türkiye'deki bütün termal su kaynaklarının ve açılmış kuyuların 350.000.000 litre/gün debisi bulunmaktadır. Bu değer, Turizm Bakanlığı verilerine göre yaklaşık 700.000 kişinin yararlanabileceği düzeydedir. Ancak, bunun uygulamada böyle olmadığı, bu potansiyelin yüzde birinden ancak yararlanıldığı görülmektedir (Şimşek,1991: 8). Üç tarafı denizlerle çevrili ve uzun kıyı şeridine sahip olan ülkemizin, deniz-kum-güneş çekiciliğinin yanı sıra, termal ve içme suları bakımından da çok büyük bir potansiyele sahip olduğu görülmektedir. Ülke düzeyinde geniş bir dağılım gösteren bu kaynaklar, sayıca olduğu kadar nitelikleri ile de dikkat çekmektedir.

Gerek gelişmiş, gerekse gelişme yolundaki ülkelerde sanayileşme ve büyük kent yaşamının ortaya çıkardığı çevre sorunları, insanların büyük bölümünün sağlıksız konutlarda barınmak durumunda olmaları ve günlük yaşamın yarattığı sorunlar, günden güne insan sağlığının bozulmasına neden olmaktadır. Bunun sonucu olarak, insanlar sağlıklarının korunması ve rahatsızlıklarının giderilmesi amacıyla, termal turizm talebine önemli bir kaynak oluşturmaktadırlar. Dünyada ve Türkiye'de insanlar giderek tatil dönemlerinde daha sağlıklı olmayı amaçladığından, termal turizme olan talep artmaktadır (Kahraman,1987: 1).

Sağlıklı kalmak ve dinlenmek amacı ile termal merkezlere gidenler, termal kürlerini suya dayalı bir dinlence 'rekreasyon' olayı şeklinde sürdürmekte ve bu sulardan yoğun bir şekilde yararlanmaya çalışmaktadır. Nitelikli termal merkezlerin azlığı nedeniyle, Avrupa düzeyinde olmayan niteliksiz termal merkezlere gidilmektedir (Ülker,1994: 36-41). Bu kadar yüksek bir potansiyelin mevcudu ve Avrupa'ya göre daha fazla kür mevsimine sahip olunması termal turizme yönelik acil politikaların devreye girmesini gerekli kılmaktadır.

Turizmin çeşitlendirilmesi ve tüm bir yıla yayılması için de, termal turizm olanaklarını değerlendirmek zorunludur. Yaz aylarında çalışan personelin, kış aylarında termal tesislerde çalışması sağlanabilir. Kıyı bölgelerindeki aşırı yoğunlaşmayı, dağlık ve ormanlık yerlere ve kaplıcaların

bulunduğu iç bölgelere kaydırarak bölgeler arası dengeli gelişmeye katkıda bulunmak mümkün olacaktır.

4. Türkiye’de Termal Turizm Üzerine Yazılmış Tezlerin Sistematik Derlemesi: 1988 – 2025

Türkiye’de termal turizm üzerine 124 adet tez yazılmış olup, bunların 106 tanesi yüksek lisans, 18 tanesi doktora tezidir.

Tablo 1: Türlerine Göre Termal Turizm Üzerine Yazılmış Olan Tezler

Tez Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	106
Doktora	18

Türkiye’de termal turizm üzerine ilk tez 1988 yılında yazılan yüksek lisans tezidir. Tablo 2 termal turizm tezlerinin yıllara göre dağılımını göstermektedir. Özellikle 2015–2019 döneminde tez sayısında belirgin bir artış yaşanmış, 2020–2024 döneminde de bu ilgi devam etmiştir.

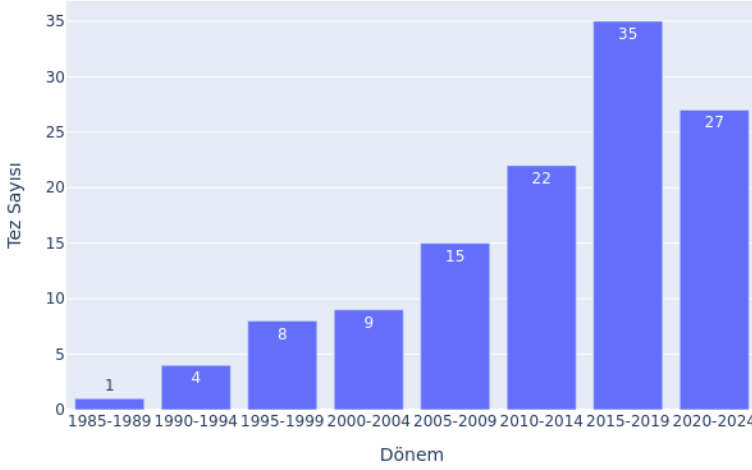
Tablo 2: Yıllara Göre Tezlerin Dağılımı

Dönem	Tez Sayısı
1985–1989	1
1990–1994	4
1995–1999	8
2000–2004	9
2005–2009	15
2010–2014	22
2015–2019	35
2020–2024	27

Aşağıdaki diyagramda görüldüğü üzere 1985-1989 döneminde sadece 1 tez olmasına rağmen, beş yıllık dönemler halinde Türkiye’de termal turizm üzerine yazılan tezler düzenli olarak artarak 2015-2019 döneminde 35 teze ulaşmıştır. 2020-2024 döneminde tez sayısında nispeten düşme görülmekle beraber 27 tez mevcuttur.

Diyagram 1: Tezlerin 5 Yıllık Dönemlere Göre Dağılımı

Termal Turizm Üzerine Yazılmış Tezlerin 5 Yıllık Dönemlere Göre Dağılımı

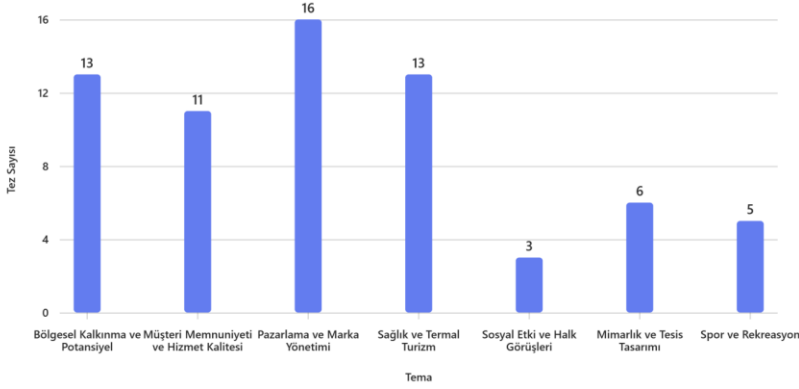

Tablo 3, tezlerin tematik olarak hangi alanlarda yoğunlaştığını göstermektedir. Türkiye’de termal turizm alanında yapılan tezlerin tematik dağılımını incelendiğinde, en fazla çalışmanın “Diğer” başlığı altında toplandığı görülmektedir (59 tez). Bu durum, termal turizmin çok disiplinli yapısını ve farklı akademik perspektiflerden ele alındığını göstermektedir.

Tablo 3: Tezlerin Tematik Sınıflandırması

Tema	Tez Sayısı
Bölgesel Kalkınma ve Potansiyel	13
Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi	11
Pazarlama ve Marka Yönetimi	16
Sağlık ve Termal Turizm	13
Sosyal Etki ve Halk Görüşleri	3
Mimarlık ve Tesis Tasarımı	6
Spor ve Rekreasyon	5
Diğer	59

Tezlerin tematik analizinde en fazla çalışılan alanlar Diyagram 2’de gösterilmiştir.

Diyagram 2: Tezlerin Tematik Olarak Yoğunlaştığı Alanlar

“Pazarlama ve Marka Yönetimi” teması 16 tez ile en çok çalışılan alan olarak öne çıkmaktadır. Bu durum, termal turizm destinasyonlarının rekabet gücünü artırma, marka değeri oluşturma ve hedef kitleye ulaşma çabalarının akademik düzeyde önemsendiğini göstermektedir. Benzer şekilde, “Bölgesel Kalkınma ve Potansiyel” ile “Sağlık ve Termal Turizm” temaları da 13’er tez ile dikkat çekmektedir. Bu iki tema, termal kaynakların yerel kalkınmaya katkısı ve sağlık turizmi bağlamında değerlendirilmesi açısından stratejik öneme sahiptir.

“Müşteri Memnuniyeti ve Hizmet Kalitesi” teması da 11 tez ile önemli bir yer tutmaktadır. Bu durum, hizmet sunumunun kalitesinin ve kullanıcı deneyiminin termal turizmdeki sürdürülebilir başarı için belirleyici olduğunu ortaya koymaktadır. Buna karşın, “Sosyal Etki ve Halk Görüşleri” (3 tez), “Spor ve Rekreasyon” (5 tez) ve “Mimarlık ve Tesis Tasarımı” (6 tez) gibi temaların görece daha az çalışıldığı görülmektedir. Bu alanlardaki sınırlı akademik üretim, termal turizmin toplumsal etkileri, sporla entegrasyonu ve fiziksel altyapı tasarımı gibi konuların henüz yeterince araştırılmadığını göstermektedir. Oysa bu temalar, termal turizmin bütüncül bir yaklaşımla ele alınması açısından büyük önem taşımaktadır.

Tablo 4, tezlerin hangi akademik disiplinlerde yazıldığını göstermektedir. En fazla tezin İşletme (48) ve Turizm (45) alanlarında yazıldığı, buna karşın Spor, Ekonomi ve Şehircilik ve Bölge Planlama gibi disiplinlerde sınırlı sayıda tez üretildiği görülmektedir. Bu durum, termal

turizmin daha çok yönetsel ve sektörel boyutlarıyla ele alındığını; mekânsal, sosyo-kültürel ve sportif yönlerinin ise henüz yeterince araştırılmadığını ortaya koymaktadır.

Tablo 4: Tezlerin Akademik Disiplinlere Göre Dağılımı

Konu	Tez Sayısı
Turizm	45
İşletme	48
Mimarlık	5
Coğrafya	5
Spor	2
Şehircilik ve Bölge Planlama	2
Ekonomi	2

SONUÇ VE ÖNERİLER

Bu çalışmada, Türkiye’de termal turizm alanında 1988–2025 yılları arasında yazılmış lisansüstü tezler sistematik biçimde incelenmiştir. Bulgular, termal turizmin ülkemizde artan bir akademik ilgiye konu olduğunu göstermektedir. Özellikle 2015–2019 döneminde tez sayısında belirgin bir artış yaşanmış, bu durum termal turizmin hem sektörel hem de akademik düzeyde önem kazandığını ortaya koymuştur.

Tezlerin tematik dağılımı incelendiğinde, 'Pazarlama ve Marka Yönetimi', 'Bölgesel Kalkınma ve Potansiyel' ile 'Sağlık ve Termal Turizm' gibi alanların ön plana çıktığı; buna karşın 'Spor ve Rekreasyon', 'Mimarlık ve Tesis Tasarımı' ve 'Sosyal Etki ve Halk Görüşleri' gibi temaların görece daha az çalışıldığı görülmektedir. Bu durum, termal turizmin yönetsel ve ekonomik boyutlarının daha fazla ele alındığını; fiziksel altyapı, toplumsal etkiler ve sporla entegrasyon gibi konuların ise henüz yeterince araştırılmadığını göstermektedir.

Termal tesislerin kullanıcı dostu, erişilebilir ve çevreyle uyumlu biçimde tasarlanması, hem estetik hem de işlevsel açıdan önemlidir. Termal turizmin yerel halk üzerindeki sosyal etkileri ve halkın bu turizm türüne yönelik algıları, sürdürülebilir kalkınma açısından kritik öneme sahiptir. Termal tesislerde spor ve rekreasyon olanaklarının artırılması, hem sağlık turizmi hizmetlerinin çeşitlendirilmesine hem de kullanıcı memnuniyetinin yükseltilmesine katkı sağlayacaktır.

Akademik disiplinler açısından değerlendirildiğinde, tezlerin büyük çoğunluğunun Turizm ve İşletme alanlarında yazıldığı; Spor, Ekonomi, Mimarlık ve Şehircilik gibi disiplinlerde ise sınırlı sayıda çalışma bulunduğu tespit edilmiştir. Bu bulgu, termal turizmin çok disiplinli yapısına rağmen bazı alanlarda akademik üretimin yetersiz kaldığını ortaya koymaktadır. Termal turizmin sağlık, mimarlık, şehir planlama, spor ve sosyoloji gibi farklı disiplinlerle ilişkilendirilerek daha bütüncül bir biçimde ele alınması gerekmektedir.

Türkiye'nin sahip olduğu termal kaynak potansiyelinin yalnızca %20'sinin turizm amaçlı kullanıldığı göz önüne alındığında, bu kaynakların daha etkin değerlendirilmesi için ulusal düzeyde stratejik planlamaların yapılması gerekmektedir.

KAYNAKÇA

- Aslan, Z. (1993). Türkiye’de Termal Turizm Arz ve Talebi, Turizm Yıllığı, Türkiye Kalkınma Bankası Yayınları, Ankara.
- Aslıhak, A. (1999). Türkiye’de Termal Turizm ve Ankara Haymana Kaplıcası İncelemesi, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Hacettepe Üniversitesi, Ankara.
- Çekirge, N. (1992). Kaplıcalardaki Kür ve Rekreasyon Birimlerinin Planlanması Ve Tasarımı Ve Tasarımı İçin Bir Metot, Kent Matbaası, Ankara.
- Çoruh, S. (1986). Şifalı Sularımız ve Tıbbi Turizm Sorunumuz”, Turizm Yıllığı1986, T.C. Turizm Bankası A.Ş.Yayınları, Ankara.
- Demirbey, Ş. (1992). Turizmde Termalizm ve Bursa Termal Turizmi”, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Uludağ Üniversitesi, Bursa.
- Kahraman, N. (1978). Türkiye’de Sağlık Turizmi, T.C. Turizm Bankası Yayını, Ankara.
- Kahraman, N. (1987). Sağlık Turizmi Kapsamında Kaplıcalarımızın Yeri ve Önemi, Türsab Turizm Dergisi, Sayı: 52, Tanım Ltd. Yayını, İstanbul
- Kaya, G., Soysal, Ö.N. (2021). Turizm Sektöründe İtibar ve İmaj Yönetimi, Bölüm 4, İletişimsel Turizm, Editörler: Sevcan Yıldız Ve Hasan Çiftçi, 87-111.
- Olalı, H. (1991). Turizm, Milli Eğitim Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Özbek, T. (1991). Dünyada ve Türkiye’de Termal Turizmin Önemi, Anatolia Dergisi, Yıl:2, Sayı:17-18, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- Özbek, T. (1995). Termal Turizmin Önemi, Ankara İli Termal Kaynakları Ve Kaplıcalarının Termalizm Açısından Değerlendirilmesi, Termal Turizmde Ankara-Panel, İl Turizm Müdürlüğü Yayını, Ankara.
- Pascallon, P. (1980). Les Retombess Economiques Induites Por Le Termalisme: l’exemple Quvergnat”,Revue De Torusme, Belhaven Press, London.
- Selvi, M. S. (2000). Dünyada ve Türkiye’de Kaplıca Turizmi, Turizmde Seçme Makaleler, Turizm Geliştirme Ve Eğitim Vakfı Yayını, No:51, Mayıs 2000, İstanbul

- Soysal, Ö.N. (2020). Alternatif Turizm Alanında Yapılmış Tezlerin Sistematik Derlemesi: 1994-2020, Sosyal Bilimlerde Sistematik Derleme I, İksad Publishing House, Ankara. 23-38.
- Şimşek, Ş. (1991). Türkiye’de Termal Kaynakların Potansiyeli Ve Genel Özellikleri, Anatolia Dergisi, Yıl:2, Sayı:17-18, Özyurt Matbaacılık, Ankara.
- Turan, M. (1997). Termal Sularının Şifa Özellikleri, Türkiye’de Termal Turizm-Panel, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Turizm Bakanlığı, (1993). Sağlık Turizm ve Turizm Sağlığı,Yatırımlar Genel Müdürlüğü,Araştırma Ve Değerlendirme Dairesi Başkanlığı,Yayın No:1993/8, Ankara.
- Ülker, İ. (1988). Türkiye’de Sağlık Turizmi ve Kaplıca Planlaması, Kültür Ve Turizm Bakanlığı Çağdaş Kültür Eserleri Dizisi, No:1006/129, Sevinç Matbaası, Ankara.
- Ülker, İ. (1994). Sağlık Turizmi, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Ülker, İ. (1998). Yıl Boyu Turizm Yapılması Turizm Çeşitlendirmesinde Dağ ve Kış Turizmi İle Termal Turizmin Yeri, Turizm Bakanlığı I.Turizm Şurası, Turizm Bakanlığı Yayınları, Ankara.
- Yıldız, Sevcin (2006). Termal Turizm. Standart Ekonomik ve Teknik Dergi, Turizm Sektörü, Y/45, N/533, Mayıs 2006, Ss:58-62.

BÖLÜM 5

AFET'İN SÜREKLİ HALİ EKOSİDE KARŞI DOĞA KORUMACI KADINLAR: EKOFE MNİSTLER KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 2005 – 2025

Öğr. Gör. Dr. Berre ALTAŞ

Akdeniz Üniversitesi, Sosyal Bilimler Meslek Yüksek Okulu,
berrealtaş@akdeniz.edu.tr,
Orcid No: 0000-0001-7155-5415

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672500>

*"Teslim aldım doğayı; yarıp geçtim her yerini:
Kırdım kimsenin dokunamadığı mühürlerini;
Rahmini, göğüslerini ve başını,
Yani tüm gizlerinin saklı olduğu yerlerini,
Parçalayıp açtım."
Henry Vaughan,
- Vanity of Spirit-*

Giriş

Kapitalizm yaşamın her alanında kendisini yeniden yapılandırırken, yaşam alanlarımıza dair ürettiği ve sürdürdüğü politikaların acımasız bir şekilde doğayı, ekolojik sistemleri, sağlığımızı, yerelliklerimizi, uygarlıklarımızdan geri kalanları imha ettiğini deneyimliyoruz. Bu süreçte doğayı tüm içerimleri ile sarıp sarmalama çabası hem çok romantik hem de kitlelerden çok görece azınlıkta kalanların duyarlılığını yansıtırken; sürdürülebilirlik, geri dönüşüm, çevre bilinci, ekolojik duyarlılık ve ön adı ekoloji olabilecek her bakış açısının gerekliliği yaşam alanlarımızın kurtulması ve ekosidi engelleyebilmek için yadsınamaz bir öneme sahiptir. Çevre soykırımı olarak daha anlaşılır kılabileceğimiz ekosid günümüzde doğayı her anlamda kuşatmıştır. Yaşam alanlarımızın betonlaşması, birçok canlı türünün neslinin tükenmesi, sularımızın ve toprağımızın geri dönülmez bir şekilde kirlenmesi, dünyanın sürekli ısınması ve küresel ısınmanın etkilerinin artması ekosidin görünürlüğüne dair verebileceğimiz örnekler arasındadır.

Son dönemlerde çevre dostu akımların sayısı gittikçe artmakta, ekofeminizm de bu akımlar arasında adeta bir "feminen yeşil kuram" olarak karşımıza çıkmakta ve kavramsal olarak baktığımızda ekofeminizm cinsiyetin ve çevrenin kesişim noktası olarak karşılanmaktadır. Ekoloji, derin ekoloji, eko sosyalizm, ekofaşizm, ekoliberalizm ve ekokonservatizm gibi örneklendirilebilecek güncel ekolojist akımların ortak noktası; ekolojik dengenin korunmasının yanında insanın sürdürülebilir ve doğa dostu eylemlerle doğanın gelecek nesiller için yaşanabilir olmasını sağlamaktır. Bu akımlar doğaya holistik bir bakış ile yaklaşarak salt insan odaklılıktan sıyrılır ve tüm canlıların hem yaşam hakkını hem de doğanın sunduklarından eşit bir

şekilde yararlanma hakkını savunur. Klasik ekolojik akımlara göre yaşana gelen çevreci krizlerin nedeni insandır ve şüphesizdir ki; bu bakış açılarının insan ve doğa ilişkisini yeniden yapılandıran bir yanı vardır. Bu çaba her akımın kendi içinde ayrı bir felsefe benimsemesine neden olmuştur. Çalışma kapsamında ele alacağımız ekofeminizm ise; hem kadını merkezileştirmesi, hem kadının özgürlüğünü hem de adaleti ekolojik bir felsefeyle harmanlayarak yeniden yorumlaması nedeniyle diğer akımlardan ayrılmakta, kadın özgürlüğü ve ekolojik adalet gibi iki mücadele alanını birleştirmiş, güçlü bir ekofelsefe olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu bağlamda ekofeminizm süregelen çevreci krizlerin nedenini eril dünyada görmektedir. Bu aşamadan itibaren ekofeminizm feminizmin çevreci yönü olarak kendini göstermeye başlamış, çevre sorunsallarını irdeleyen bu sefer kadınlar olunca süre gelen çevreci etiğe adeta yeni bir soluk gelmiş, çevre kadın perspektifinde yeni bir sosyo kültürel boyut kazanmıştır. Böylece ekofeminizm ve feminizm çevre konusunda adeta birleşmiş, ekofeminizm feminizmin çevreci eleştirisini yapan bir akım olduğu kadar çevreci akımın da feminist eleştirisini gerçekleştirmiştir.

Ekofeminist düşünce varsayımlarını kadının doğaya erkekte daha yakın olduğu ve doğa dostu politikalar için kadın öncülüğünün ön koşul olduğu ekseninde yapılmaktadır. Bu bakış açısı ekofeminizm, feminizm ve ekolojinin amaç ve verilerini adeta birleştirmektedir. Bu bağlamda kadın ve doğa arasındaki ezilmişlik, yıpranmışlık, sömürülmüşlük gibi ortak noktalara vurgu yapılır, doğanın kadınların öncüsü olacağı bir ekolojik devrimle kurtulacağı belirtilir ve doğanın dişil yönünün dünyanın kurtuluşu olacağı vurgulanır.

Çalışma sonucunda gerçekleştirilen sistematik derleme kısmında Türkiye de çeşitli üniversitelerde ekofeminizm konusunu ele alan tezler derlenmiş, detaylar tablolarla verilmiştir.

Doğada Kadının Eli

Çevresel sorunların artık doğa için geri dönülmez bir aşamaya gelmesi, çeşitli türlerin ortadan kalkması, yaşam konforunun her canlı için yetersizleşmeye başlaması gibi sebeplerle feministlerin, ekolojik harekete ilgisi 20. y.y.'ın ikinci yarısında artmaya başlamıştır. Ekofeminist hareketin çıkış noktası olarak kabul edilen bu döneme denk gelen ilk yeşil hareketin ilk

siyasi etkileri 1973 yılında İngiltere'de kurulan Ekoloji Partisi ile başlamakta ve bu tarihten kısa bir süre sonra Fransa'da kurulan ilk yeşil parti, "Yeşiller Partisi"nin hükümete gelmesi ile devam etmektedir. Bir terim olarak "ekofeminizm" ise ilk kez Fransız feminist Francoise d'Eaubonne tarafından 1974 yılında kullanılmıştır (Guy, 2024)

Özellikle makineleşmenin artması ile birlikte kapitalizm ve ataerkil sistem uzantılarının doğa ve ekolojik sistem üzerindeki tahakkümü önlenemez bir hal almıştır. Kapitalizm ve ataerkil sistemin odakları Değerli (2003) tarafından da vurgulandığı gibi doğanın üretken, besleyici, şefkatli, doğurgan simgeleriyle kurgulanan kadınlık kimliği üzerinden, kadını doğayla ve toprakla özdeşleştirerek kadını da hâkimiyet altına almıştır. Zaman ilerledikçe bu hâkimiyet altına alma durumu şiddetini hem kadın hem de doğa açısından giderek arttırmıştır. Çünkü "insanoğlu" yeryüzünün "efendisi" olarak kabul edilmiş ve bu erkek egemen söylem de yeryüzünde bulunan tüm varlıkların hâkimiyet altına alınmasını normalleştirip adeta öğütlemiştir. Bu bağlamda doğa-kadın özdeşleştirmesinin ve toprağa biçilmiş olan, toprak ana yaklaşımından gelen dişillğin aslında rastlantısal bir durum olmadığı değerlendirilmesi yapılabilir. Süregelen doğanın dişilliğine karşın kültürün erilliği yaklaşımı günümüzde toplumsal cinsiyet pratiklerinin de şekillenmesinin neden olmuştur. Haliyle kadın ve erkek rolleri arasındaki farklılıklar bu temellerden de beslenmektedir. "18. yüzyıla gelindiğinde doğa ile özdeşleştirilen kadının eş ve anne olarak evine ait olduğu düşüncesi, gerek teoride gerekse pratikte evrenselleşmiş; hatta kadınların ikincileştirilmeleri, baskı altında tutulmaları doğal bir olgu olarak artık kadınlar ve yeni kuşaklar tarafından da içselleştirilmiştir" (Akal, 1998: 213). Bu noktada Bourdieu'nun bir çalışmasında bahsettiği eril tahakküme değinmek yerinde bir çaba olarak görülmektedir. Ona göre tahakküm ilişkilerinin doğada görünmesini sağlayan bir doxa paradoksu vardır ve "tüm çıkmazlarına, zorunluluklarına, adaletsizliklerine ve yaptırımlarına rağmen" kurulu düzenin ve bu düzen üzerinden yürüyen tahakküm ilişkilerinin nasıl bu kadar doğal görüldüğü ve kabul edildiği üzerinde düşünmenin kendisini ne kadar cezbettüğinden

bahsetmektedir (Bourdieu, 2001: 1-2). Bourdieu'ya göre "doxanın¹ siyasal içermeleri en iyi şekilde kadınlar üzerinde uygulanan sembolik şiddette görülür" (Bourdieu, 2001: 3-4). "Kadim zamanlardan günümüzü kadınlar toprak ana ile direkt ilişki içinde bulunmuşlardır. (...) And kozmik görüşüne göre de evren cinsiyet ekseninde ayrılmıştır, yıldızlardan yeryüzüne ve yer altına kadar, her seviye kadın ve erkeğin katılımı göz önüne alınacak şekilde çift halinde ayrılmıştır" (Bustillos, 2010:31).Fakat bu "eşitlik" ilkesi çok geçmeden patriyarkal görüşün üste çıkması ile bozulmuştur. Yeni yapılandırılmaya başlanan düzende kadının konumu değişir ve daha güçsüz, hassas, korunmaya muhtaç ve özel hayata ait olarak konumlandırılır.

Patriyarkal sistemin tüm çabalarına rağmen doğa söz konusu olduğunda kadının yeri hala daha ayrıcalıklıdır Briffault' a göre "anasal işlevleri, uzun bir evrim süreci içinde, onda erkeğin gelişmesinde hiç görülmeyen bir uyanıklık,dikkatlilik, başkalarını düşünme yetisi, yapıcılık eğilimi geliştirmiştir"(Briffault, 1994:153). Analık rolü sayesinde kadın insanoğlunun bencil yaklaşımından çıkarak kendisi dışındaki tüm varlıkların acılarına, sıkıntılarına duyarlı hale gelir.

"Bu yüzden biz kadınlar doğayı oluşturan öğelerle çok daha etkili bir biçimde iletişimi kurabilmekteyiz. And'ların ve yağmur ormanlarının çocukları ve kızları vardır. Bunların arasında kadın olanlara adeta bir neslinden ötekine taşınan doğayı koruma sorumluluğu verilmiştir. bazıları "ağaçların kadınları" olarak da adlandırılan ağaçların koruyucularıdır ve onların kudreti sanki tanrısal bir güçle ilişkilidir"(Bustillos, 2010:33). "

Örneğin etnolog Helmut Uhlig Yeni Gine'deki Papua kadınlarının annesiz kalmış domuz yavrularını emzirdiklerine tanık olduğunu yazmaktadır (Uhlig,2001:278). Bu örnekten de anlaşılabilceği gibi burada kadın kendi sütüyle canlı olan herhangi bir yavruyu besleyeceğini düşünür, canlılar arasında ayırım yapmadan yaşam katmayı hedefler tıpkı doğanı ürettiklerini ayırım olmaksızın her canlı için sergilediği gibi. Bir diğer örnekte ise Finli kadınların tohum ektikten sonra memelerinden akıttıkları birkaç damla sütle

¹ Habitus'u alanda işler hale getiren ve böylelikle toplumsal eylemleri başlatanın, alanın kurallarına duyulan sabit inanç anlamına gelmektedir.Doxa, katılımcıya, alana ait olma duygusu veren ve alanın işleyiş tarzını doğal gösteren ön kabullerdir (Bourdieu, 1997a, s. 145).

bu tohumları suladıkları belirtilir (Erbil, 2010:115). Burada da kadın sembolik bir yaşam belirtisi olan tohumu sütüyle besleyerek ona can katma çabası içindedir. Tarih incelendiğinde kadına ait olan sütün doğa için kullanıldığının örnekleri görüldüğü gibi kadına özgü olan vajinal akıntının da benzer bir amaçla kullanıldığı öğrenilmektedir. "Kuzey Amerika'da ekinlere kurt girdiğinde, aybaşı görmekte olan kadınlar geceler dışarı çıkıp tarlalarda çıplak yürürlerdi"(Eliade, 2003:326). Bu yürüyüş esnasında vajinal kan akıntısından beklenen tarladaki zararlıları yok etmesiydi (Erbil, 2010:115). Kadının doğa dostu, üretici ve iyileştirici yönünü benzer bir bakış ile Plumwood (2009) ' da vurgular ve kadınlara "ekosistemdeki melek" der ve bunu nedenini kadın ve doğanın şefkat, empati, besleme, büyütme, koruma gibi ortak noktalarını öne çıkararak tanımlar.

1. Ekofeminizme Genel Bakış

Evrenin feminen bir karşılığının olduğu gerçeği kadim zamanlardan günümüze geçerliliğini sürdürmektedir. Toplumsal cinsiyet unsurunun kalkınma politikaları söz konusu olduğunda mutlaka göz önüne alınması gerektiğini belirten ilk yaklaşım ise daha öncede vurgulandığı gibi "ekofeminizm" adı ile karşımıza çıkmaktadır.

Ekofeminizm ilk olarak 1974 yılında, Fransız Komünist Partisi eski üyesi, eşcinsel devrimci bir hareket olan FHAR ın kuruluşunda görev alan feminist Françoise D'Eaubonne tarafından "Feminizm ya da ölüm" isimli eserinde kullanılır, o dünyayı kurtarmak için kadınları göreve çağırır ve ekofeminizm bu ekolojik devrimin adı olarak ortaya çıkar (Üzel:2006, Özyol:2013). D'Eaubonne, tarım toplumuna geçiş doğa ile eş zamanlı olarak kadının da varlığının ve üreme denetiminin erkek egemenliğine geçtiğini vurgulamaktadır. Bu noktada bir çok çevre sorununun yanına nüfus sorunlarının, kaynak yetersizliklerinin de eklenmesi acil çözüm arayışlarını gerekli kılmış, D'Eaubonne ise bu çözümü devrimci bir eylem temelinde, kadın haklarını da yeni bir hümanizma anlayışı içinde yorumlayan ekofeminizm olarak adlandırmıştır. Ona göre kadın özgürleşmesi Dünya yı özgür kılacak, bu noktada feminizm aktif rol oynayacaktır ve gezegenin de kurtarılması, özgürleşmesi gerekmektedir bu konuda da ekolojinin bakışı çok önemlidir. Bu bağlamda ekofeminist bakış ise hem dünyanın hem de kadının

topyekûn özgürleşmesi, yeniden yapılandırılması için zorunlu bir çözümdür, çünkü ekofeminizm ile doğanın tahribatı ile erkeğin kadına karşı tahakkümü aynı düzlemde birleşmiştir.

1970 lerin başlarındaki çeşitli hareketlerle gelişme ortamı bulan ekofeminizm en basit anlamda "radikal ekoloji ve feminist hareketlerin bileşimi" (Smychkova,2009) olarak tanımlanabilir. Doğanın birbiri ile ilişkili tahakküm edebilme biçimleri ile kadınların bu tahakküm biçimlerine ilişkin tarihsel konumlarının analizi, ekofeminizmin temel hareket noktasını oluşturmaktadır. (Değirmeci, 2010: 38).

Ekofeminizm aslında yeşil hareketi ve feminist görüşü birleştirir, yeşil hareketin doğayı insanın olumsuz etkisinden koruma amacı ile feminizmin asimetrik toplumsal cinsiyet yapılanmasına olan eleştirileri bu akımda aynı çatı altında buluşur. "Bu akımın en ateşli savunucularından biri olan Ynestra King, hiçbir sosyalist devrimin doğa-kültür ikiliğini aşma yolunda ciddi bir çaba göstermediği gibi, erkeklerin kadınlar üzerindeki baskısını ortadan kaldırmadığını söyler"(Berkday, 1996;74). Ekofeministlere göre kadınların sömürülerek, üzerinde tahakküm kurulan sonsuz bir kaynak gibi görülen doğaya gösterdikleri saygı, kendilerine sahip çıktıklarının da bir göstergesi olarak yorumlanmaktadır ve doğa ile kadın üzerindeki bu hakimiyet ortadan kaldırılmalıdır. Shiva'nın da değindiği gibi ekofeminizm, kapitalizmin doğanın insan ihtiyaçlarının her miktarını karşılamak zorunda olduğu düşüncesine de, neoliberal politikaların sınır tanımazlığına da karşıdır. Neoliberal kapitalist ekonomide bir yandan üretim faaliyetlerinin artması, diğer yandan da pazarlama faaliyetleri ile çeşitlenen tüketim ürünlerine yönelik tüketim kültürünün güçlenmesi, artan dünya nüfusunu ile birlikte doğal ve kısıtlı kaynakların daha fazla kullanılması ile sonuçlanmıştır (Dedeoğlu ve Karakum 2025: 173). "Ekofeminizm, uzun zamandır eşit hak ve yaşam mücadelesi veren kadınların, kapitalist düzenin, canlıların yaşam hakkını yok sayma noktasına varan tüketimi pompalama ve her şeyi metalaştırma anlayışına karşı bir duruş geliştirerek karşımıza çıkar" (Ekofeminizm üzerine, 2014).Ekofeminizm kadının ve doğanın içinde bulunduğu sorunların nedeni olarak erkek egemenliğini ve erkeklerin kadına ve doğaya karşı sergiledikleri saldırgan tavrı görmektedir. Bu tavra bir tepki olarak ortaya çıkmış olan "ekofeminist yaklaşım'a göre ırkı, sosyal sınıfı, yaşı

ne olursa olsun her kadının özsel bir değeri vardır"(Özyol,2013:135). Joni Seager (1994,564) ise kadınların dünyayı koruma görevlerinin ailelerini koruma görevi gibi doğal rollerinin bir uzantısı olduğunu ileri süren ekofeministlerden biridir, ona göre de kadın ve doğa birbirine çok daha yakındır. Sınırsız sömürü ile hakimiyeti normalleştiren bu yaklaşımların önüne geçmenin de koşullarından biri ekofeministlerin yönlendirici konumda olduğu bir siyaset olarak düşünülebilir, siyaset aracılığı ile insan-çevre ilişkisi yeniden yapılandırılmalıdır. Shiva(2010) ise ekofeminizm topluma yayılmasında siyasetin önemine vurgu yapan ilk ekofeminist olduğu için oldukça önemlidir. Ona göre siyasette politik özne olarak kadın etkin bir konuma gelmelidir, çünkü ekofeminist düşüncenin var olan küresel kriz karşısında küresel ve toplumsal çözümler üretebilmesi siyasi alanda bu akımın hayat bulmasına ve siyasilerce desteklenmesine bağlıdır. Dolayısıyla Shiva'nın da aktardıklarına paralel olarak ekofeminizm, bireylerin çevre ile ilişkilerinin yeniden yapılandırılacağına inanır, bu bağlamda hem doğanın hem de kadının yeryüzünü güçlendirmek için eşgüdümlü olarak güçlendirilmesi için mücadele eder.

Ekofeminist akım açısından belirtilmesi gereken bir diğer unsur da, bu düşüncenin sadece kadınların çevre politikalarında aktif olmasını savunmakla kalmadığıdır. Ekofeminizm aynı zamanda batı düşüncesinin getirdiği ve iktidar tarafından geliştirilen tüm ayrıştırıcı düşüncelere de, hiyerarşik ikilemlere de, bir tarafın diğer taraftan üstün olduğu varsayımına da karşı çıkar. Bu hiyerarşik ikilemlerden bazıları ise; kadın-erkek, kültür-doğa, akıl-beden, zeka-duygu, madde-ahlak olarak örneklendirilebilir. Özyol(2013) ün de değindiği gibi bu ikilimler arasında doğa, beden, duygu, ahlak kadını betimlerken, erkekler kültür, zeka, madde ile çevrili tek boyutlu kamusal dünyanın temsilciliğini yapmaktadır. Ekofeministler için ayrımcılık içeren homofobik hareketler de, eşcinsellerin dışlanması da olması gereken feminist ve ekolojik toplum düzeni içinde yer almaması gereken unsurlardır.

2. Ekofeminizmin Temel Amaçları

Aslında ekofeminist bakışın temel amacı doğanın da kadının da içinde oldukları bu haksız hakimiyete karşı mücadele etmek, karşı durmaktır. Bu perspektife göre doğanın hakimiyet altına alınmasının kaynağı toplumdur,

çözüm de yine toplum içinde olmak zorundadır. Dünyadaki tüm ekofeminist akımlar düşünüldüğünde genelinin amacının benzer olduğu belirtilebilir, çünkü çoğu ekofeminist doğal varlıkların düşünülmeden katledilmesine karşı çıkar, karşı durulan unsurlar arasında savaş, nükleer silahlar ve nükleer enerji de vardır. Ekofeministlere göre içinde yaşadığımız dünyada risk çok fazladır ve bu riskler giderek, önüne geçilemez bir şekilde artmaktadır. Örneğin genetik çeşitlilik kanunları, türlerin ortadan kalkması, toksik ve radyoaktif atıkların birikimi, ormanların yok olması, çölleşme, global iklimdeki devasa değişiklikler, pandemi ve yıkıcı etkisi gittikçe artan doğal felaketler..içinde bulunan bunca risk doğanın üretkenliğini azaltmaktadır. Antropolojik etkilerle doğanın ekolojik toleransının ortadan kaldırmasının ardından bu yaşananların önüne geçebilecek tedbirler almak ve bu tedbirlerin de toplumsal temellerini atmak şüphesizdir ki ekofeminizmin temel amaçları arasında yer almaktadır.

Ekofeminizmin verdiği temel mesaj aslında Yalçın'ın aktarımıyla “kadınlar hem doğanın egemenliği hem de toplumsal egemenlik yüzünden acı çekiyorlarsa, bu gezegendeki yaşamın büyük bölümü de acı çekmektedir ve tehdit altındadır”(Yalçın, 2010:105) olarak değerlendirilebilir. Dolayısıyla ekofeminizm söz konusu amaçları olduğunda feminizmden ayrı bir bakış açısına sahip olmamakla birlikte, belli noktalarda feminizmden daha spesifik bir odaklanmaya sahiptir. Balta kendisi ile yapılan röportajda ekofeminizmin kapitalist toplumla ilgili tarihsel materyalist eleştiriye paylaştığını, hem ekolojistlere hem de sosyalistlere toplumsal cinsiyete dayalı işbölümü ve patriyarkal ilişkilerin de bütünün bir parçası olarak resme dâhil edilmesi gerektiğini söylediğini belirtmektedir (Ekofeminist Sosyalist Mücadele, 2012). Yani ona göre ekofeminizm, feminizmin sosyal adalet ve eşitlik talebiyle ekoloji-kadın ve doğa arasındaki birbiriyle ilişkili egemenliklere analiz, eleştiri, vizyon ve praksis düzeylerinde müdahale etmeyi amaçlamaktadır.

3. Ekofeminizmin Varsayımları ve Problematikleri

Ekofeminizm bir akım olarak incelendiğinde ekofeministlerin kabul ettiği, temel varsayımları şu şekilde özetlemek mümkündür:

- 1) Ekofeminist akıma göre kadınların ezilmesi ve doğanın sömürülmesi arasında önemli bir paralellik bulunmaktadır.
- 2) Ekofeminizme göre doğayı ve kadını anlamak için aralarındaki paralelliği ve yakınlığı çözümlemek gerekmektedir.
- 3) Yabani topluluklardan günümüze kadar kadın-doğa ilişkisi tarihsel bir niteliğe sahiptir.
- 4) Ekofeminizme göre kadınların yeşil harekette aktif rol almaları gerekmektedir, çünkü onların sömürülmesi ile doğanın sömürülmesi arasında bir ilişki vardır ve kadın özgürleşince doğa da özgürleşecektir.
- 5) Ekofeminizm bir diğer varsayımı da; "...ataerkil sistemde kadın doğaya (ve özel alana), erkek ise kültüre (ve kamusal alana) yakın görülür, doğa kültürden aşağı bir konumda tasavvur edildiği için, kadın da erkekten aşağı görülmüştür" (Kurt, 2001).
- 6) Doğanın üretkenliğinin egemenlik altına alındığı gibi kadının da doğurganlığı ataerkil sistemler tarafından egemenlik altına alınmaktadır.
- 7) Ataerkil sistemde toprak üzerinde egemenlik kuran erkeğin kadın üzerinde de egemenlik kurarak kadın emeğini küçümsemesi söz konusudur.
- 8) Teknolojik gelişmeler dünyayı ve doğayı daha fazla egemenlik altına alarak beraberinde doğayı daha çok kontrol etme amacı gütmektedir, günümüzde ise bu gelişim doğanın da fazlası ile sömürülmesi ile beraberinde bir küresel bir kriz de getirmektedir.
- 9) Doğanın döngüselliğinin bozulduğu noktada kadının da üretkenliği ortadan kalkmakta ve insan soyunun niteliği de azalmaktadır.
- 10) Kadın ve erkeğin doğa ile ilgili deneyimleri de birbirinden farklıdır.
- 11) Ekofeminizm, emperyalizme, heteroseksüellik dayatmasına, militarizme ve kapitalizme karşı çıkar ve farklı ezilme biçimleriyle de ilgilenir (Kurt, 2001). Dolayısıyla ekofeminist akım eşitlikçi ve anti hiyerarşik sistemleri savunmaktadır.
- 12) Ekofeministler için, kadınlar, siyasi iktidar alanına erkeklerden daha az girdiklerinden, doğaya ve insanlığa daha duyarlı kalabilmişlerdir. "(Üzel, 2006:5)

13) Kadınlar doğaya ve insanlığa daha yakın oldukları için "kendi rahimlerine, kendi köklerine, kendi doğal ritimlerine, içlerindeki uyum ve barış arayışlarına dönebilirler." (Üzel, 2006:5)

Problematikler

Ekofeminist bakış açısından ekolojik anlamda yaşanan krizlerin, sıkıntıların sebebi olarak değerlendirilen bazı problematikler vardır. Bunları aşağıdaki şekilde maddelendirmek mümkündür;

1) Öncelikle ataerkil sistemin de normalleştirdiği, geliştirdiği ayrıştırıcı yapı çevre açısından da problem yaratan bir unsur olarak karşımıza çıkmaktadır.

2) Ekofeminist akım içinde yaşanan bazı farklı yaklaşımlar konuya holistik bir şekilde bakmayı güçleştirebilir. Bu farklı yaklaşımlar;

*Birinci ayırım: Kadın-doğa yakınlığının köklerini kadının psikolojik ve biyolojik özelliklerinde bulan bu ayırımı destekleyenler, çevre sorunlarının çözümü için kadınsı değerleri yüceltir, yeryüzü tinselliğine dayalı yeni bir din anlayışı ya da en azından kadınsı değerlerle uyum sağlayabilen dinlerin bu değerler doğrultusunda yenilenmesini önerirler. (Çetin, 2005) Bu düşüncüyü benimseyenler kadını kutsallaştırarak, tinsel bir niteliğe büründürürler, bu yaklaşıma ise tam da bu sebeple eleştiriler yöneltilir, çünkü ataerkil dini ritüellerin erkek cinsine yaptığı kutsallaştırma problemlerin temeli iken aynı ayrımcılığı bu kez kadınlar için yapmak problemleri çözmez.

*İkinci ayırım: Kadını kutsallaştırıp, yücelten bu yaklaşım ayrımcılık, çevresel problemleri doğru ve tarafsız okuyamamak, hem rasyonel hem de uygulanabilir çözümler üretememek bağlamında tehlikeli boyutlara varma riskini de bünyesinde taşır.

*Üçüncü ayırım: Bu ayırımı destekleyenler ise her iki ayırım da vardır ve belli bir düzeye kadar kabul edilebilir olmalıdır. Ayırım potansiyellerinden sıyrılıp daha çok insan ile doğa arasındaki ortak yönler üzerine odaklanmak en makul yol olmalıdır.

4) Smychkova (2009) ise bu problematikler şu şekilde maddelendirilir;

a.) Kadın=Doğa ve Erkek=Akıl yaklaşımı,

b.) Doğanın aşağı, aklın ise üstün olduğu yaklaşımı,

c.) Kadın ve doğa ile insan ve kültür arasındaki karşılıklı mekanizmasına dayanan yaklaşım.

Ekofeminizmin şu ana kadar değinilen varsayım ve problematikleri göz önüne alındığında, "doğal kaynaklara ve biyolojik çeşitliliğe dayanan zorlu yaşam pratiklerinin kadınların yaşamını erkeklerden daha çok etkilemekte ve zamanlarının büyük bölümünü işgal etmekte olduğundan çevre yönetiminin kadınların doğal uzmanlık alanı haline geldiğini" (Özyol, 2013:135) söylemek mümkündür çünkü hem sosyal yaşamdaki hem de ev içindeki rol dağılımı da düşünüldüğünde kadının doğal kaynaklarla, biyolojik çeşitlilikle, beslenmeyle daha ilişkili bir konumu olduğunu belirtmek mümkündür. Bu bağlamda Ekofeminist ideolojinin, yaşaya geldiğimiz dünyada egemen sosyal paradigmanın insan merkezli değil çevre merkezli olması gerektiğini savunmaktadır. (Şişli ve Nas, 2025: 114). Üstelik bu durumun yabancı topluluklardan günümüze kadar çok değişim geçirmediği de söylenebilir. Öyle ki "kadınlar zehirli atıklar ve kirlilik nedeniyle hastalanırlar, aç kalırlar, kirlilik ve kuraklık yaşarlar, ölümler, doğurganlıkları tehdit altındadır" (Çetin, 2005: 63). Unutulmamalıdır ki kadının çeşitli problematikler neticesinde kaybettiği ya da niteliği düşen doğurganlığı, insan neslinin kalitesini ve dayanıklılığını tehdit eden bir gerçektir.

4. Ekofemizm Farklı Yaklaşımlar

90'ların başlarında ekofeminist yaklaşımlar kendi içinde sınıflandırmaya tabii tutulmuş ve şu şekilde ayrılmıştır:

1) Kültürel (ya da biyolojik temelli) ekofeminizm: Kültürel ekofeminist perspektif kadını çocuk doğurma ve büyütme yetisi sayesinde doğanın üretkenliği ile bağdaştırır ve yüceltilir. Yaklaşımın temel amacı, dünyayı dolayısıyla doğayı tehdit eden yıkıcı pratiklerin önüne geçebilecek bir bilinç geliştirmektir. Kültürel ekofeministler doğadan doğal yollarla elde edilmiş yiyecekleri kolektif bir şekilde oluşturur, doğrudan çevre eylemlerine katılırlar. "Kültürel ve sembolik yapıların kadının ve doğanın ezilmesinde meşrulaştırıcı faktörler olarak ele alınması kültürel ekofeministlerin bir başka ilgi alanı haline gelir".(Demir, 2013: 16).Kültürel ekofeministlerin belirtilebilecek bir diğer ilgi alanı ise dil ve ekofeminizm arasındaki ilişkidir, onlar dilin kadın sömürsünü adeta normalleştiren yapısını da çözümlerler.

Türkçede de olduğu gibi "bakir topraklar", "tabiat ana", "deniz kızı" gibi ifadelerin de, kadın ile doğayı benzeştiren diğer ifadelerin de arkasındaki toplumsal cinsiyet operasyonlarını araştırırlar (Demir, 2013). Kültürel ekofeministlere göre kadın ve doğa hakkında daha dost bir dil geliştirmek gerekir, ayrıca onlar ataerkil sistem tarafından dışlanan duygusallık, hayranlık gibi ifadeleri de kullandıkları üsluba dahil ederek kullanılan dili daha dost hale getirmeye çalışırlar. "Doğa anaydı; tıpkı kadın gibi karnında yeni canlılar oluşturan toprak da öyle. Toprak: içinde yaşamı barındıran, üstündekilere gereksinimlerini karşılamak için her şeyini veren, sularını, barınaklarını sağlayan, atıklarını temizleyen, canlılığını yitirenlere bağrını açan varlık"(Erbil, 2010:117).Kültürel ekofeministler, kadın ve çevre arasında bir ilişkiyi teşvik etmekte ve kadınların aile besleyicisi ve yiyecek sağlayıcısı gibi cinsiyet rolleri ve adet kanaması, hamilelik ve emzirme gibi biyolojilerinden dolayı doğa ile daha yakın bir ilişkiye sahip olduğunu iddia etmektedirler (Miles, 2023). Kültürel ekofeminizme göre, ruhsallık (spirituality) tarihsel, etik, epistemolojik, metodolojik, kavramsal ve teorik nedenlerle gereklidir; nitekim ruhsal bakış açısı esas olarak akla dayalı bir dünya görüşünden net bir ayrımı gerektiren ayrı bir vizyon veya tutumdur (Ottuh, 2021, s. 56).

2) Toplumsal(sosyal) ekofeminizm: "Kadın ve doğa ilişkisini, toplumsal düzeyde yaratılan ve bundan dolayı toplumsal düzeyde çözülecek bir ilişki olarak görürler" (Kurt, 2001). Onlara göre kadın ve doğa ilişkisi oldukça stratejiktir çünkü bu sayede doğa ve kültür arasındaki kültür farklılığı ortadan kaldıracak farklı politika ve kültürler oluşturularak özgür bir toplum yaratılabilir.

3) Feminist çevrecilik: "Hindistanlı Agarwal'a göre, Batılı ekofeminist literatür, toplumsal cinsiyet ve çevre ilişkisini tamamen ideolojik terimlerle kavramlaştırır, gelişmekte olan ülkelerdeki ekofeministler ise, bu ilişkinin maddi temellerine bakar ve 'feminist çevrecilik' alternatifini geliştirirler"(Kurt, 2001). Dolayısıyla feminist çevrecilik yaklaşımına göre kadınların farklı ırk, etnisite ve sınıflardan gelmesi sadece onların ezilme biçimlerini farklılaştırmaktadır.

4)Liberal ekofeminizm: Liberal feminizmin insanın rasyonelliğine vurgu yapan, kadının yaşadığı ayrımcılığın fırsat eşitsizliklerinden kaynaklandığını belirten yönü liberal ekofeminist düşünce tarafından da

sahiplenilmektedir. Liberal ekofeminizm için canlılar insanlar ve insan dışı canlılar olarak ayrılır, yaşam insan merkezli olarak diğer canlılara da ahlaklı bir yaklaşımla yapılandırılır. "İdealize edilen bu yaşamın yapılandırılması için liberal ekofeministler yeni yasalar ve kurallar yolu ile mevcut hükümetlerin yapısı içinde, insanla doğa arasındaki ilişkilerin reformcu görüş çerçevesinde düzenlenebileceğini vurgulamaktadır" (Tamkoç,1994: 79).

5)Sosyalist ekofeminizm: Sosyalist ekofeministlerin öykündüğü toplum yapısı kadın ve erkeğin eşit olduğu, kapitalist odaklarca sömürülmeyen, hiyerarşiden uzak ve doğanın her kademesinde ekolojik ve sürdürülebilir bir yapıdır. Sosyalist ekofeministler kadın sömürüsüyle, emek ve doğa sömürüsü arasında bir senteze giderek kapitalizmin ekonomik eşitsizliği ile kadın ayrımcılığının sosyoekonomik nedenlerine dikkat çekmek istemişler hatta üreme ve üretim arasında ilişki kurarak çözüm anlamında sosyal ilişkilerde radikal değişiklikler önermişleridir" (Özyol'dan aktaran; Birdişli, 2014: 37). Ekofeminizm ve ekososyalist feminizm arasındaki temel tartışma, doğayı da kadını da sömürenin erkek egemenliği olup olmadığı ile ilgilidir ve Balta'ya göre (Ekososyalist Bir Feminizm İçin, 2009) ekososyalist feminizm, erkek egemenliğini / patriyarkayı hem doğayı hem de kadınları sömüren somut bir mekanizma olarak tanımlamakla birlikte, cinsiyetçilik ve ekolojik sömürüyü, üretim tarzına ve kapitalizme bağlar.

6)Radikal Ekofeminizm: Sadece ataerkil hiyerarşinin değil tüm hiyerarşi biçimlerinin yanlış olduğunu belirtmektedir. "Radikal ekofeminist hareketin misyonu egemen düzene eşit katılım elde edip içinde erimek değil; buna direnmek, bunu yıkmak ve değiştirmektir" (Üzel, 2006:148)

7)Marksist Ekofeminizm: Marksist ekofeminizm, doğal kaynakların kapitalist bir bakış açısı ile kontrol edilerek, malların ve çeşitli kazançların daha büyük kazançlar elde etme amacı ile biriktirilmesini sert bir şekilde eleştirir. "Marksist ekofeminist düşünceye göre, sosyalist toplum, doğal kaynakları tüm kadın ve erkekler için kullanacak, doğal kaynaklar işçiler tarafından kontrol edilecek, hiçbir artık-fazla üretilmeyeceğinden çevresel kirlilik azalacaktır" (Yalçın, 2010:111). Bu bakışa göre doğadan tüketilecek kadar ürün alınır ve fazlası talep edilmez. Böylece doğanın üretim seyrine müdahale edilmediği için dengesi de bozulmamış olur.

5. Ekoloji, Feminizm ve Ekofeminizm

Çalışmanın daha önceki bölümlerinde ekofeminizmin tanımı yapılırken "ekofeminizm, ekoloji eğilimli feminizm olarak düşünülebilir" ifadesi kullanılmıştı. Bu yaklaşımdan hareketle çalışmanın bu kısmında ekoloji ve feminizm arasındaki yakınlıklar literatür taramasından elde edilen bilgilerden hareketle maddelendirilecektir. Daha sonra elde edilen verilerden hareketle feminizm ve ekofeminizm arasındaki ortak bakış açıları belirtilecektir.

Bookchin'e göre ekoloji, feminizm ve topluluk hareketlerinin asıl meselesi sadece çevreyi kirletmek isteyenler yada cinsiyetçiliğe arka çıkanlar veya topluluk denetimine karşı çıkanlarla girilen bir çatışma değildir. Onların yüz yüze kaldığı merkezi çatışma alanları esas olarak hareketlerin kendi içinde yatmaktadır (Bookchin, 2013:29)

Öncelikle feminizm ve ekoloji arasındaki ortak bakış açılarına değinmek yerinde bir çaba olarak görülmektedir. Bu bakış açıları şöyle sıralanabilir :

- * Ekolojistlerle feministler arasındaki en temel ortak bakış "Ekolojistlerin insan kültürünün alt karşılığı olarak doğanın ele alınmasına karşı çıkışları ile feminizmin erkeğin alt karşıtı olarak kadının ele alınmasına karşı çıkışı" (Soper, 1995: 123) dır. Ekoloji ve feminizm arasında alt karşıtlık bakış açısı ve alt karşıt olana sahip çıkış açısından bir paralellik olduğu belirtilebilir.
- * Her iki akıma göre ataerkil yani patriyarkal kökenli baskı tahrip edici olup, hakimiyet kurma amacı taşımaktadır. Feminizm de kurulması hedeflenen hakimiyet kadın üzerine iken, ekolojide aynı kökenden kaynaklanan bu hakimiyet doğa üzerinde konuşlandırılmıştır.
- * "Feminizmin üzerinde durduğu ilişkisel etik, eko-sistemin entegrasyonu ve karşılıklı bağımlılığına vurgu yapan “yeşil”ler tarafından da ifade edilmektedir." (Uzel, 2006;112).
- * Feminizmin kadınlar açısından, ekolojinin ise doğa açısından yakındığı patriyarkal baskının dini, rasyonel ve teknokratik değerlerle ilişkilendirilmesi söz konusudur.
- * "Ekoloji insanın doğa üzerindeki tahakkümünün insanın insan üzerindeki tahakkümünden kaynaklandığı sorununa vurgu yapar. Feminizm daha da ileri gider ve insanın insan üzerindeki

hakimiyetinin erkeğin kadın üzerindeki hakimiyetinden doğduğu sonucuna varır"(Bookchin, 2003:31).

- * "Feminizmin ana akımlara "erkek" bilimlere ve felsefeye yönelttiği eleştiriler, insanlığın eko-sistemdeki yerine yönelik insan merkezci tutumların revizyonuna yönelik ekolojik talepler ile paralellik arz etmektedir".(Uzel, 2006;112).
- * Ekolojistlerin de feministlerin de "yeniden gözden geçirme" ye ilişkin bir talepleri vardır. Feministler bu yeniden gözden geçirmenin cinsiyet rolleri ve toplumsal cinsiyet pratikleri açısından gerçekleşmesi gerektiğini düşünürken, ekolojistler doğaya ve dünyaya dönük insani yaklaşımının yeniden gözden geçirilmesi gerektiğini düşünürler.
- * Kapitalizm ve ataerkil yapı birbirini destekler ve bu destekleyiş feminizm için de ekoloji için de mevcut problemlerin kaynağından biridir. Örneğin kapital kar uğruna, giderleri azaltmak için emeği ve dolayısıyla kadını değersizleştirecek, bu durumda patriyarkal sistemi güçlendirecektir.
- * Feministler kadının alt insan olduğu düşüncesine karşı çıkarken, ekolojistler doğanın ve diğer canlıların egemenlik altına alınması gereken alt düzen olduğu düşüncesine karşı çıkarlar.

Feminizm ve ekoloji arasındaki paralellikleri ise Karen Warren şu şekilde sıralar:

- *Kadınların ezilmesi ile doğanın ezilmesi arasında önemli bağlar vardır;
- *Bu bağların statüsünün kavranması, kadınların ezilmesi gibi doğanın ezilmesini de kavramaya yönelik her türlü girişim açısından zorunludur;
- *Feminist teori ve pratiğin ekolojist bir perspektif içermesi zorunludur;
- *Ekolojik sorunlara getirilecek çözümlerin feminist perspektif içermeleri zorunludur (Warren, 1987: 139).

Elde edilen bilgilerden hareketle feminizm ve ekoloji arasında, özellikle temel noktalarda ciddi bakış açısı benzerliklerinin olduğu belirtilebilir. Örneğin, "1949 yılında Second Sex(İkinci Cins) kitabında

Beauvoir patriyarkal mantığın hem kadını hem de doğayı öteki olarak gördüğünü belirtmiştir."(Donovan, 1997:351). Donovan'ın da belirttiği gibi düşünce olarak feminizm ve ekolojinin birbirine yakınlığının tarihi sanıldığından daha uzun olarak karşımıza çıkmaktadır ve bu yakınlık bir süre sonra ekofeminizmin doğmasına sebep olur. İki akım da kendisi açısından "dezavantajlı" olanı belirlemiş ve sahip çıkmak için mücadele vermiştir. Peki çalışmanın temel konularından biri olan ekofeminizm ve feminizm arasındaki ortak bakış açıları nelerdir?

Bu ortak bakış açıları şu ana kadar elde edilenler ışığında şu şekilde sıralanabilir;

- * Öncelikle feminizmde de ekofeminizmde de başrolde "kadınlar" bulunmaktadır. Feminist akımda kadınlar uğruna mücadele edilen taraf iken ekofeminizm de kadınlar toplumun doğa ile bütünleşmesi için ve toplumsal dönüşüm için mücadele ederler.
- *Feminizmin de ekofeminizmde önüne geçmek istediklerinden biri patriyarkal kökenli hakimiyet ve sömürüdür.
- *Feminizmde haksız hakimiyet kadınlar üzerinde iken ekofeminizmde kadın ile aynılaştırılan doğa hakimiyet altına alınmak istenmektedir.
- *Feminist akımın ve ekofeminist akımın çözüm önerileri incelendiğinde, her iki akımında toplumsal temelli ve siyaset ile güvence altına alınmış çözüm önerilerini benimsedikleri görülmektedir.
- *İki akım da içinde yoğun bir algı kargaşası yaşamakta, toplumda algılanan ile aslında amaçlanan arasında fark mevcuttur.
- *Aslında her iki akımda erkekleri dışlayan ve yok sayan bir bakış açısı içermez. Feminizmde istenen kadın ve erkek arasındaki iktidar ilişkisini değiştirmek, hak eşitliği yaratmak gibi unsurlardır. Ekofeminizm de erkeklerin doğaya bakış açılarını değiştirmek, kadın-erkek, hep birlikte doğaya sahip çıkmayı hedefler.
- *İki akımda bazı kesimlerce sığlaştırılarak algılanması söz konusudur. Örneğin feminizm "erkek düşmanlığı" ile karşılanırken, ekofeminizm "kadınlar ağaç dikmesi, ağaçlara sarılması" olarak düşünülür.

*Feminizm de ekofeminizm de özgürleşme amacı taşımaktadır. Feminizm kadının özgürleştirilmesini amaçlarken, ekofeminizm kadınların öncülüğünde doğanın ve dolayısıyla kadının özgürleşmesini amaçlamaktadır.

"Cinsiyete dayalı verilere bakıldığında gelişmekte olan ülkelerde yaşayan 1,3 milyar insanın %70'ini ailelerinin ihtiyaçlarını karşılamak için doğal kaynaklara ulaşmak zorunda olan kadınlar oluşturmaktadır"(Özyol, 2013:136). Bu istatistiksel veri incelendiğinde su kıtlığı, verimsiz topraklar gibi çevre problemlerinin erkeklere nazaran kadınlar üzerindeki etkisinin çok daha fazla olduğu belirtilebilir. Moser'ın da değindiği gibi: "kadınların güçlenmesi ile çevresel ve kaynak yönetimlerinin başarısının doğrudan ilişkisi olduğu da unutulmamalıdır" (Moser, 1993:319).

Günümüz koşulları dahilinde artık çeşitli tanımlamalar da değişmiş ve bunların bir sonucu olarak "Homo economicus (ekonomik insan)" kavramının yerini "homo ecologicus (ekolojik insan)" almıştır. "1992 Rio Konferansı belgelerinde, kadınların çevre yönetiminde oynayacakları yaşamsal rolden bahsedilmiş ve sürdürülebilir gelişme için kadınların katkılarının alınması gerektiği yer almıştır" (Tanışır, 2011: 86).

Aslında çalışmanın bu bölümü değerlendirildiğinde bütün söylemlerimize özet olabilecek nitelikteki bir paragraf için ünlü yazar Ursula Le Guin'de söz vermek yerinde bir çaba olarak görülmüştür, çünkü Le Guin aşağıdaki paragrafta ekofeminizmin mücadele etiği unsur olarak görülen "Ataerkilliği" oldukça iyi bir şekilde değerlendirmiştir.

"Uygur Adam der ki: ben Benim, ben Efendiyim, geri kalan her şey Öteki-dışarıda, altta, altımda, itaatkâr. Ben sahip olurum, ben kullanırım, ben araştırırım, ben sömürürüm, ben denetlerim. Önemli olan benim yaptığımdır. İsteklerim maddenin var olma sebebidir. Ben benim, geri kalanıysa uygun gördüğüm şekilde kullanılacak kadınlar ve vahşi doğa." (Aktaran: Siviliz, 2009:1)

Ekofeminizmin temel felsefesi doğanın korunması ve çeşitlendirilmesi konusunda kadını sahiplenirken bu görevi sadece kadınlara değil aslında insanlığın tamamına vermeyi öğütlemekte, özellikle erkeklere de

doğa ile ilişkilerini güçlendirme çağrısında bulunmaktadır. Bu noktada unutulmamalıdır ki; ekolojik ve feminist hareketleri bir araya getiren temel nokta “tahakküm”dür (Kılıç ve Ok, 2024: 317). Bu tahakküm ile mücadele cinsiyetler üstü bir bir aradalığı gerekli kılmaktadır.

6. Afet'in Sürekli Hali Ekoside Karşı Doğa Korumacı Kadınlar: Ekofemnistler Konusunda Yazılmış Tezlerin Sistematik Derlemesi: 2005 – 2025

Tablo 1: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Yıl Bazında Dağılımları

Tez Sayısı	Yıllar
2005	1
2006	1
2010	1
2013	1
2020	2
2021	1
2022	4
2023	6
2024	4
2025	4
Toplam	25

Tablo 1 incelendiğinde, ekofeminizm ile ilgili tezlerin en fazla altı adetle 2023 yılında yazılmış olduğu görülmektedir. Ardından dört er tezle 2022,2024 ve 2025 yılları ve sonra iki tezle 2020 yıllı gelmektedir. Ekofeminizm konusunda ilk tez 2005 yılında yapılmış olan yüksek lisans tezi olup ilk doktora tezi ise 2023 yılında Selçuk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitünce yapılmıştır. ICCA verilerine göre 1963'ten 2017'ye kadar, dünya genelinde gerçekleştirilen toplantı sayıları her yıl yaklaşık %10 oranında artmaktadır. ICCA veri tabanı, 1963 ve 2017 arasında gerçekleştirilen 225.243 toplantıyı içermektedir. Bu toplantıların 1.718'i (%1) 1963-1967, 65.182'si (%29) ise 2013-2017 döneminde gerçekleşmiştir (ICCA, 2018a). Dolayısıyla 2000'li yıllardan itibaren dünya genelinde düzenlenen kongrelerde artış

olduğu görülmektedir. Bu artışa paralel olarak akademik çalışmaların da 2000’li yıllarda arttığı söylenebilir.

Tablo 2: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Üniversite Bazında Dağılımları

Üniversite	Sayı	Üniversite	Sayı
Ankara	1	Kapadokya	1
Atatürk	3	Karabük	1
Bahçeşehir	2	Marmara	2
Bolu Abant İzzet Baysal	1	Mersin	1
Gazi	1	Munzur	1
Hacettepe	2	On Dokuz Mayıs	1
İstanbul	1	Selçuk	1
İstanbul Arel	1	Van Yüzüncü Yıl	1
İstanbul Bilgi	2	Yozgat Bozok	1
İstanbul Yeni Yüzyıl	1		
Toplam			25

Tablo 2 incelendiğinde ekofemimizimle ilgili en fazla tezin üç adetle Atatürk Üniversitesinde yapıldığı görülmektedir. Sonra Bahçeşehir - Hacettepe - İstanbul Bilgi - Marmara (2) üniversiteleri gelmektedir. Diğerlerinde ise birer tez yazılmıştır.

Tablo 3: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Enstitü Bazında Dağılımları

Enstitü	Tez Sayısı
Sosyal Bilimler	13
Güzel Sanatlar	1
Lisansüstü Eğitim	10
Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma	1
Toplam	25

Ekofeminizm ilgili tezler enstitü bazında değerlendirildiğinde, en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (13) yapıldığı görülmüştür. Ardından on

tezle Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, birer tezle Güzel Sanatlar ve Lisansüstü Eğitim Öğretim ve Araştırma Enstitüsü yer almaktadır.

Tablo 4: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Olan Tezlerin Anabilim Dalına Göre Dağılımları

Anabilim Dalı	Tez Sayısı	Anabilim Dalı	Tez Sayısı
Amerikan Kültür ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	1	Kültürel İncelemeler Ana Bilim Dalı	2
Antropoloji	1	Küresel Siyaset ve Uluslararası İlişkiler Ana Bilim Dalı	1
Gazetecilik Ana Bilim Dalı	1	Radyo Televizyon ve Sinema Ana Bilim Dalı	1
İngiliz Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı	5	Resim Ana Sanat Dalı	1
Kadın Araştırmaları Ana Bilim Dalı	3	Rus Dili ve Edebiyatı	1
Kadın ve Aile Araştırmaları Ana Bilim Dalı	1	Sinema Televizyon Ana Bilim Dalı	1
Kamu Yönetimi Ana Bilim Dalı	1	Sosyoloji Ana Bilim Dalı	2
Kamu Yönetimi ve Siyaset	3		
Toplam			25

Tablo 4 incelendiğinde, ekofeminizm alanında yapılmış olan tezlerin beş adetle en çok İngiliz Dili ve Edebiyatı Anabilim dalında yazıldığı görülmektedir. İkinci sırada üçer tezle Kadın Araştırmaları ve Kamu Yönetimi ve Siyaset Anabilim Dalı yer almaktadır. Kültürel İncelemeler ve Sosyoloji Anabilim Dalında ise ikişer tez yazılmıştır. Çok çeşitli anabilim dalında ekofeminizm konusunun çalışılmış olması konunun disiplinlerarası bir nitelik taşıdığını da göstermektedir.

Tablo 5: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Tezlerin Yazıldığı Dile Göre Dağılımı

Dil	Tez Sayısı
Türkçe	15
İngilizce	10
Toplam	25

Ekofeminizm alanında yapılmış tezlerin yarısından fazlası Türkçe yazılmış olup, on adet tez İngilizce yazılmıştır (Tablo 5).

Tablo 6: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Tezlerin Danışman Unvanlarına Göre Dağılımı

Danışman Ünvanı	Tez Sayısı
Prof. Dr.	6
Doç. Dr.	9
Dr. Öğretim Üyesi*	9
Öğretim Görevlisi	1
Toplam	25

Tablo 6 incelendiğinde tez sayısının 25 olduğu görülmektedir. Ekofeminizm alanında yapılan tez çalışmalarının unvana göre sıralaması yapıldığında birinci sırada doçent doktor ve doktor öğretim üyesi unvanına (18) sahip öğretim üyelerinin bulunduğu görülmektedir. İkinci sırada profesör doktor (6) unvanına sahip öğretim üyeleri görülürken bir adet teze de öğretim görevlisi unvanına sahip öğretim elemanının danışmanlık yaptığı görülmüştür.

Tablo 7: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Tezlerin Yönteme Göre Dağılımı

Yöntem	Tez Sayısı
Nitel	25
Toplam	25

Ekofeminizm alanındaki tezler yönteme göre sınıflandırıldığında, tezlerin tamamında nitel yöntemin kullanıldığı görülmektedir.

* Yrd.Doç.Dr. ünvanı ile yürütülen tezler Dr. Öğr.Üyesi ünvanı altında toplanmıştır.

Tablo 8: Ekofeminizm Alanında Yapılmış Tezlerin Türlerine Göre Dağılımı

Türü	Tez Sayısı
Yüksek Lisans	22
Doktora	3
Toplam	25

Ekofeminizm alanında yapılmış olan çalışmalar türüne göre sınıflandırıldığında 22 adet yüksek lisans tezi ve 3 adet doktora tezi olduğu görülmektedir.

Sonuç

Kadim zamanlardan günümüze doğa ve kadın benzeşimi bizlere doğayı ve doğanın sunduklarını daha farklı bir gözle okumamız gerektiğini adeta öğütlemiştir. Ekofeminist düşünce tüm içerimleri ile bu okumayı gerçekleştirmemiz için rehber niteliğindedir. Günümüzde dünyanın bir talep medeniyetine dönüşmesi, tüketimi öğütleyen ideolojilerin artması, insanın yerine koymadan sadece tüketmesi doğanın tüm dengesini bozmuş ve bu durum tüm yaşamın, tüm canlıların niteliğini olumsuz etkilemiştir. Süre gelen toplumsal cinsiyet pratikleri ise kadın ve doğa arasındaki ortak noktalardan hareketle iki "ana"yı da tahakküm ve baskı altına almanın meşru kılacakları yolları yapılandırmaya başlamışlardır. Bu sürece karşı çıkan ekofeminist görüş ise bir hem kadın hem de doğa için bir kurtuluş vaad etmektedir. Bu bağlamda ekofeminist görüşün temel görüşleri hem kadını hem de doğayı gözetenek yapılandırılır. İlk olarak kadın ve doğanın ortak yönlerine vurgu yapılır. İkinci vurgu ise ortak sömürü temaları üzerinedir. Bu noktada da kapitalist ataerkil sistemin kadın ve doğa üzerindeki olumsuz etkileri sıralanır. Hem kadının hem de doğanın özgürlüğü için bu iki sisteminde yıkılması ise süregelen sorunların çözümüdür. Öncelikle insanoğlunun kendini hem doğanın hem de kadının efendisi sayması düşüncesi yıkılmalıdır. Bu bakış günümüzün temel sorunsalları arasında sıralanabilecek tüketim sürekliliği, doğanın tüm dengelerini yok sayan tüketim çılgınlığı ve insani ilişkileri de deforme eden kullan- at mantığı da bulunmaktadır. Sınırsız, tatmin olmaz ve bencilce talepler hem doğadan hem de kadının yaşamından sıyrılmalıdır.

Özellikle sanayi devrimi sonrasında ortaya çıkan farklı yaşam tarzları toplumun tüm içerimleri ile birlikte yeniden tanımlanması zorunlu kılarken. Problematik olarak yorumlanabilecek birçok eğilim ortaya çıkmıştır. Yaşamın sürdürülebilirliğini engellediği için öncelikli olarak sağlanması gereken ilk tema insanın doğanın kendisine hizmet etmesi gereken, sınırsız kaynaklarının sömürüye açık olduğu düşüncesini yıkarak doğayı özgürleştirmektir. Bu eşitsiz dünya düzenine ekofeminist çerçeveden baktığımızda özgürleştirilmesi gereken taraf kadınlardır. Kadının yaşamının birçok payında doğayla uyumlu bir ilişkide olması biyolojik ve duygusal olarak da doğaya sıcaklığını yaratmakta böylece de çevreci feministler için ortak alan oluşturmaktadır (Palabıyık, 2019: 69). Hem direnen hem de koruyan kadın bu perspektifte "yeşil, adil ve eşi" dünya için elzemdir.

Kaynakça

- Akal, Cemal Bali (1998) İktidarın Üç Yüzü, Ankara: Dost Kitapevi Yay.
- Berktaş, Fatmagül (1996), "Ekofeminizm ya da Yüreğin İyimserliği", Ağaçkakan Dergisi, Mart.
- Berktaş, Fatmagül (2010), "Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor", Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, ed.Emet Değirmenci, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Berktaş, Fatmagül (2011) Feminist Teoride Açılımlar, Toplumsal Cinsiyet Çalışmaları, Anadolu Üniversitesi Yayınları.
- Birdişli, Fikret (2014), "Çevreye Metaekolojik Yaklaşım ve Doğada Karşılıklı Dayanışma İlkesi", <http://dergipark.ulakbim.gov.tr/akademikincelemeler/article/view/5000046121> 06.10.2014
- Bookchin, Murray (2013a), Toplumsal Ekoloji ve Komünalizm, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bookchin, Murray (2013), Ekolojik Bir Topluma Doğru, Sümer Yayıncılık, İstanbul.
- Bourdieu, Pierre (2001), Masculine Domination, Cambridge: Polity Press.
- Briffault, R. (1994), "Analar", c1., aktaran: Evelyn Reed, Kadının Evrimi, Payel Yayınları.
- Bustillos, Nidia (2010), "And'lar, Yerli Kadınlar ve Pachamama İle İlişkileri", Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, ed.Emet Değirmenci, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Çetin, Oya Beklan (2005), "Ekofeminizm: Kadın-Doğa İlişkisi ve Ataerkillik", Sosyo-Ekonomi Dergisi, Ocak-Haziran.
- Dedeoğlu, AYla Özhan ve Semih Karakum (2025), "Ekofeminizm ve Feminizmin Tarihsel Perspektifi: Kapitalizm ve Ataerki Bağlamında Kadın ve Doğa", Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi, Cilt: 25, Sayı: 1, ss.165-182.
- Değerli, Özlem (2003) Ekolojik Denge ve Kadının Geleneksel ve Cinsiyetçi Rollerindeki Farklılaşmalar (İzmir: Sosyal Bilimler Enstitüsü) (Ege Üniversitesi: Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).

- Değirmenci, Emet (2010) "Kadınlar Doğaya Sahip Çıkıyor", Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, ed.Emet Değirmenci, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Demir, Metin (2013) "Çevre Olarak Konumlandırılmış Kadını ve Doğayı Birlikte Düşünmek: Ekofeminizm", Doğu Batı Dergisi, Sayı:63:Toplumsal Cinsiyet-1.
- Donovan, Josephine (1997), Feminist Teori, çev.Aksu Bora vd., İletişim Yayınları:İstanbul.
- Ekofeminist Sosyalist Mücadele (2012), "Ecehan Balta ile yaptığımız röportaj", <http://www.yenicag.com.cy/yenicag/2012/10/ekofeminist-sosyalist-mucadele/>, 05.01.2023
- Ekososyalist Bir Feminizm İçin (2009), <http://www.bianet.org/bianet/cevre/115015-ekososyalist-bir-feminizm-icin> 23.02.2023
- Ekofeminizm Üzerine (2014), <http://alternatifanne.com/feminizm-uzerine/> 03.03.2023
- Elıade, Mircea (2003), Dinler Tarihine Giriş, Kabalcı Yayınevi, İstanbul.
- Erbil, Pervin (2010), "Kadının, Doğanın ve Erkeğin Düzeni", Kadınlar Ekolojik Dönüşümde, ed.Emet Değirmenci, Yeni İnsan Yayınevi, İstanbul.
- Kılıç, B. ve Ok, F. (2024). Feminizm ve eko-feminizm üzerine bir değerlendirme. Türk & İslam Dünyası Sosyal Araştırmalar Dergisi, 11 (40), 307-324.
- Kurt, Berna (2001) "Ekofeminizm", <http://www.ses.org.tr/index.php/arv/316-ekofeminizm.html> 05.04.2023.
- Mellor, Mary (1993) Sınırları Yıkarak: Feminist Yeşil Bir Sosyalizme Doğru, çev: Osman Akınbay,Ayrıntı Yayınları, İstanbul.
- Miles, K. (2018). Ecofeminism. <https://www.britannica.com/topic/ecofeminism#ref1187989>, erişim Tarihi:01.05.2023
- Moser, Caroline (1993) , Gender Planning and Development: Theory, Practice and Training , New York: Routledge.
- Olivia Guy (2024), Ekofeminizm: Cinsiyet ve Çevrenin Kesişimi, <https://www-simplypsychology-org.translate.goog/ecofeminism->

- feminism.html?_x_tr_sl=en&_x_tr_tl=tr&_x_tr_hl=tr&_x_tr_pto=tc, 01.09.2025
- Ottuh, P. O. O. (2021). Spiritual ecofeminism: Towards deemphasizing Christian patriarchy, *Abraka Journal of Religion and Philosophy*, 1(1), 51-72. Erişim adresi: https://www.researchgate.net/publication/361017322_SPIRITUAL_ECOFEMINISM_TOWARDS_DEEMPHASIZING_CHRISTIAN_PA_TRIARCHY
- Özyol, Arzu İrge (2013), “Sürdürülebilir Yeşil Kalkınma ve Kadın” *Fe Dergi: Feminist Eleştiri* 5, no. 2.
- Palabıyık, B. (2019). 1980 Sonrası Kadın Yazarların Romanlarında Çevreci Feminizm. *Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi*. Ankara: Hacettepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Plumwood, V. (2009). “Nature in The Active Voice”, *Australian Humanities Review*, Issue 46, p.113-129.
- Seager, Joni K. (1994). "Earth Follies: Coming to Feminist Terms with theGlobal Environmental Crisis", New York.
- Shiva, Vandana (2010), *Yeryüzü Demokrasisi*, Bgst Yayınları, İstanbul.
- Shiva, Vandana (2014), *İnadına Canlı: Kadınlar, Ekoloji ve Hayatta Kalma*, Sinek Sekiz Yayınevi, İstanbul.
- Siviliz (2009), "Ekosidi Engellemek İçin Ekofeminizm", *Nisan*, Sayı:18.
- Smychkova, Natalia (2009), "Ataerkil Toplum Düzeninde Ekofeminizmin Yansımaları", Kaynak: <http://ecotopianetwork.wordpress.com/2009/12/21/ataerkil-toplum-duzeninde-eko-feminizmin-yansimalari/> 03.10.2014
- Soper, Kate (1995) *What is Nature?*, Oxford ve Cambridge: Blackwell Press.
- Şişli, Fatma ve Alparslan Nas (2025), "Postfeminist Medya Kültüründe Bir Tüketim Anlatısı Olarak Ekofeminizm: Türkiye’deki Reklamların Tematik Analizi", *ilef dergisi* • 12 (1) • bahar/spring: 101-143
- Tamkoç, Günseli (1994), “ Derin Ekolojinin Genel Çizgileri”, Ege Yayıncılık, İzmir,

- Tanışır, Mehmet (2011), "Çölleşme İle Mücadelede Kadınların Rolü", İdarecinin Sesi, Temmuz-Ağustos.
- Tong, P. R. (2006). Feminist Düşünce. (çev. Z. Cırhinoğlu). İstanbul: Gündoğan Yayınları.
- Uhlıg, Helmut (2001), Avrupa'nın Anası Anadolu, Telos Yayınları.
- Uzel, E. (2006). Feminizm ve doğa ekseninde ekofeminizm (Yüksek Lisans Tezi), Ankara Üniversitesi, Ankara.
- Warren, Karren J. (Bahar 1987) "Feminism and Ecology: Making Connections", Environmental Ethics, Sayı: 9.
- WWF Living Planet Report (2006) <http://www.wwf.org.tr>.01.11.2014
- Yalçın, Olgun (2010), Çevre Koruma Fikrine Radikal Yaklaşımlar: Derinn Ekoloji, Sosyal Ekoloji ve Ekofeminizm, Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Kamu Yönetimi ve Siyaset Bilimi Anabilimdalı, Yüksek Lisans Tezi, Ankara.

BÖLÜM 6

TÜRK HALK MÜZİĞİ NEFESLİ ÇALGILARINDAN ZURNA ÇALGISI KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1996 – 2025

Öğr. Gör. Dr. Serkan ERTÜRK

Akdeniz Üniversitesi Serik Gülsün Süleyman Süral Meslek Yüksekokulu

Orcid No: 0000-0001-7214-5928

DOI: <https://dx.doi.org/10.5281/zenodo.17672505>

GİRİŞ

Tarihsel süreç boyunca çok sayıda medeniyete ev sahipliği yapan Anadolu coğrafyası, sosyolojik ve kültürel açıdan zengin bir birikimin taşıyıcısıdır. Bu coğrafyada şekillenen kadim Türk tarihi ile çok kültürlü toplumsal yapı, müzik kültürümüzün gelişiminde belirleyici bir rol oynamıştır. Kültürel olarak süreklilik ve etkileşim Türk halk kültürünün çeşitli alt öğelerine derin biçimde yansımıştır. Geleneksel müziğimiz ve çalgı çeşitliliğimiz, dünya medeniyetleri içerisinde kendine özgü önemli bir konum edinmiştir. Hem etnik müzik hem de etnik çalgılar bağlamında uluslararası alanda dikkat çeken, araştırmalara konu olan köklü bir kültürel miras olarak varlığını sürdürmektedir.

“Kültür ve medeniyeti dinamik olarak şöyle tanımlar: Medeniyet bir âmil, kültür ise sonuçtur, eserdir. Medeniyet, kültür yaratan düzendir. Bir benzetme yapılacak olursa, medeniyet bir fabrika, kültür ise imâl edilen şeylerdir. Medeniyetin başlıca niteliği yaratıcılığı, kültürün ise yaratılmış olmasıdır” (Ersöz,1963: 13).

Türk halk kültürünün önemli bileşenlerinden birini oluşturan Türk müziği ve geleneksel çalgılarımız, arkeolojik buluntular ve yazılı kaynaklar aracılığıyla izlenebilmekte ve bu miras tarihsel süreklilik içinde yaşatılmaktadır. Türk müziğinin tür ve form zenginliği, çalgılarımızın çeşitliliğine de yansımıştır. Kadim Türk tarihinde arkeolojik ve metinsel veriler ile günümüze ulaşılabilen çalgıların süreç içerisinde İmparatorluk ve Cumhuriyet dönemleri boyunca gelişerek günümüze ulaşan geniş bir çalgı repertuarı ortaya çıkmıştır. Günümüzde bu çalgılar, farklı tasnif ve sınıflandırma yaklaşımlarıyla ele alınmakta ve icra pratiklerinde yaşatılmaktadır.

Bu bağlamda, Türk halk müziği çalgıları arasında kamış üflemlili nefesli çalgılar sınıfında yer alan zurna hem tarihsel kökeni hem de kültürel işlevi bakımından dikkat çekici bir çalgıdır.

“Kökeni Asya Hunlarına dayanan, günümüzdeki şeklini Uygurlar döneminde aldığı tahmin edilen zurna, Türk dünyasında davulla birlikte en popüler açık hava sazıdır. Anadolu’da genellikle şimşir ağacından yapılan zurna, çok kuvvetli bir sese sahiptir. Şimşirin yanı sıra dişbudak, gürgen, ardıç, zurna yapımında kullanılan diğer ağaçlardır” (Vural, 2017:284).

Bu çalışma, zurna üzerine Yök tez merkezinde yer alan lisansüstü tezlerin çalışmaların sistematik derlemesi yazılmış olup konuyla ilgili Türkiye’de yazılan tezler ayrıntılı olarak incelenmiştir.

1. TÜRK HALK MÜZİĞİ NEFESLİ ÇALGISI ZURNA

Geleneksel kamış üflemeli çalgılarımızdan zurna Anadolu coğrafyasının neredeyse tamamında icra edilen bir çalgıdır. Eğlence kültürümüzün en önemli çalgısı olmasının ötesinde Türk askeri tarihi içerisinde önemli bir yere sahip bir çalgıdır. İmparatorluk dönemi dünyanın ilk ve en büyük müzik topluluğu olan Mehterhane-î Hâkânî’ nin melodi icrasını gerçekleştiren zurna gerek hamaset havaları ile Türk milletinin heyecanına heyecan katmış gerekse savaş meydanlarında orduya cesaret veren bir çalgı olmuştur.

“Mehter geleneği, kaynağı bin yıllar öncesine dayanan Ata ritüellerimizdendir. Tarihsel süreç içerisinde farklı isimlerle anılan bu gelenek, kendine has üslubu ile Türk’ün milli sazı olmuştur. Tuğ, Nevbet ve Mehter isimleriyle anılan bu topluluk dünyadaki fenomen müzik guruplarından biri haline gelmiştir” (Vural, 2021:59).

Türkiye’nin hemen her bölgesinde icra edilen zurna, Türk toplumunun eğlence kültüründe, özellikle düğün ve geleneksel halk oyunları eşliklerinde belirleyici bir rol üstlenmektedir. Bunun yanı sıra, performans bağlamındakoro ve müzik topluluklarında çeşitli türleriyle yer almakla birlikte geniş bir icra alanına sahip, sevilerek kullanılan geleneksel çalgılarımızdan biri olma özelliğini sürdürmektedir.

“Yaygınlık bakımından Zurna çalgısı farklı milletlerde farklı form çeşitleri ile Orta Asya, Uzak doğu, Kafkas, Anadolu, Balkan ve Arap geniş bir coğrafyada icra edilen bir çalgıdır. “Zurna Asya, Avrupa ve Afrika’nın değişik yerlerine dağılmıştır. Çalgının şekli, çalma teknikleri ve adı kullanıldığı kültüre göre değişir, ancak pek çok kültürde çalgının adı “zurna” sözcüğüne benzemektedir. Birçok ülkede zurna ve benzeri çift kamışlılara zurna sözcüğüne benzeyen ad verilmiştir: İnguşlarda zurma; Çin’de sona; ,Sumatra, Batı Malezya, Malay, Endonezya’da sarunai, serunei veya serune; Pakistan’da surna; Hindistan’da surnay, şenay ve soorna; Uygurlar’da sunay; Tacikistan, Özbekistan, Kırgızistan ve Afganistan’da surnai, sornai ve sorna; Kafkaslar’da,

Ermenistan, Dağıstan, Azerbaycan ve Gürcistan'da zurna; İran Körfezi'ndeki ülkelerde srnay; Irak, Suriye ve Doğu Cezayir'de zurna; Güney Kıbrıs'ta zornes; Makedonya ve Güney Sırbistan'da zurla ya da surla; Arnavutluk'ta ve Kosova'da, surde, ksurla, zurna, zurla, surle ve kule 296, Polonya'da surma olarak adlandırılır” (Sençerman, 2017:243).

Türkiye’de yaygınlık alanı ve icra edildiği bölgelere göre farklı boylarda formları bulunan zurna çalgısı cura, orta ve kaba zurna olarak temelde üçe ayrılmaktadır. Halay, Zeybek, Trakya zurnası gibi halk oyunları ya da bölge isimleri ile de adlandırılmaktadır. Ülkemizde yaygınlık bakımından Trabzon ilinde kullanılan cura zurna (zil zurna), Doğu Anadolu, Güneydoğu Anadolu halay oyunlarının oynandığı bölgelerde orta zurna son olarak Ege bölgesi, Orta Anadolu ve Trakya bölgesinde ve askeri müziğimizin en önemli en eski temsilcisi Mehterde Kaba zurna türleri icra edilmektedir.

Türk halk müziği çalgıları sınıflandırılmasındakategori olarak kamış üflemleri çalgılar içerisinde yer alan zurnaçalğısı hakkında:

“Yurdumuzda zurnalar; doğudan batıya geldikçe belirgin bir yol kateter. Zurnalar üç gruba ayrılır;

“Genellikle boyut olarak sınıflandırılır. Bu sınıflandırma ise;

-Kaba

- Orta zurna

– Zil (cura) zurna olarak bilinmektedir” (Kastelli, 2017: 30). Şeklinde aktarmıştır.

Zurna çalgısı ve türleri, çeşitleri ve sınıflandırılması hakkında bir başka tanımlama olarak:

“Türkiye’nin çeşitli yerlerinde farklı boyutlarda ve şekillerde zurnalar kullanılmaktadır ve boyutlarına göre büyükten küçüğe doğru kaba, orta ya da orta kaba, cura olmak üzere temel olarak üç boy zurnadan söz edilir. Ancak zurnalara verilen adlar “İstanbul zurnası” örneklerinde olduğu gibi nerede üretildiğini, “Trakya zurnası” nda olduğu gibi hangi yörede; “mehter zurnası” nda olduğu gibi hangi çalgı takımında kullanıldığını; “halay zurnası” örneğindeki gibi belli bir dağar ya da müzik türü ile ya da eşlik ettiği dans türünü belirtebilir. Zurna üreticileri ise zurnaları akortlarına göre “si zurna, la zurna” gibi adlandırmayı tercih ederler. Ayrıca, zurnalar “telli zurna” gibi özel bir tasarımı belirten adlarla da anılabilirler”(Sençerman, 2017:252).şeklinde

sınıflandırıldığı, genel olarak cura zurna, orta zurna, kaba zurna adlandırmaktadır.

2. TÜRK HALK MÜZİĞİ NEFESLİ ÇALGILARINDAN ZURNA ÇALGISI KONUSUNDA YAZILMIŞ TEZLERİN SİSTEMATİK DERLEMESİ: 1996 – 2025

Tablo 1: Zurna Çalgısı Konusunda Yazılmış Olan Tezlerin Dağılımı

Yıllar	Tez Sayısı	Üniversite	Enstitü	ABD	Dil	Danışman	Yöntem	Tür
1996	1	İTÜ	SBE	Müzik	TR	Yrd.Doç.Dr.	Nitel	YL
2001	1	İTÜ	SBE	Müzik	TR	Yrd.Doç.Dr.	Nitel	YL
2013	1	Harran	Tıp	Göz Hastalıkları	TR	Yrd.Doç.Dr.	Nicel	Tıpta Uzmanlık
	1	Haliç	SBE	Türk Müziği	TR	Doç.Dr.	Nitel	YL
2014	1	Gazi	Eğitim Bilimleri	Güzel Sanatlar	TR	Prof.Dr.	Nicel	DR
	1	Cumhuriyet	Eğitim Bilimleri	Güzel Sanatlar	TR	Yrd.Doç.Dr.	Nitel	YL
2015	1	Haliç	SBE	Türk Müziği	TR	Doç.Dr.	Nicel	YL
2017	1	Ege	SBE	Temel Bilimler	TR	Prof.Dr.	Nitel	DR
	1	Haliç	SBE	Türk Müziği	TR	Prof.Dr.	Nitel	YL
2018	1	Erciyes	Güzel Sanatlar	Müzik Bilimleri	TR	Prof.Dr.	Nicel	DR
2019	1	Kırıkkale	SBE	Müzik	TR	Doçent	Nitel	YL
	1	Gazi	Güzel Sanatlar	Türk Müziği	TR	Doç.Dr.	Nitel	YL
2020	1	Başkent	SBE	Müzik ve Sahne Sanatları	TR	Profesör	Nitel	YL
2024	1	Akdeniz	Güzel Sanatlar	Müzik	TR	Doç.Dr.	Nicel	YL
	1	Haliç	Lisansüstü	Türk Musikisi	TR	Dr.Öğr.Üyesi	Nitel	YL
	1	Ankara Müzik ve	Müzik ve Güzel	Müzikoloji	TR	Prof.Dr.	Nitel	DR

		Güzel Sanatlar	Sanatlar					
	1	Niğde Ömer Halisdemir	SBE	Müzikoloji	TR	Prof.Dr.	Nitel	YL
2025	1	Akdeniz	Güzel Sanatlar	Müzik	TR	Prof.Dr.	Nicel	DR
	1	Ankara Müzik ve Güzel Sanatlar	Müzik ve Güzel Sanatlar	Çalgı Eğitimi	TR	Dr.Öğr.Üyesi	Nitel	Sanatta Yeterlilik
Toplam								19

Tablo 1 incelendiğinde, Zurna Çalgısı ile ilgili tezlerin en fazla dört adetle 2024 yılında yazılmış olduğu görülmektedir. Ardından ikişer tezle 2013,2014, 2017 ve 2019 yılları görülmektedir. Zurna Çalgısı konusunda ilk tez 1996 yılında yapılmış olan yüksek lisans tezi olup ilk doktora tezi ise 2014 yılında yazılmıştır. Akademik çalışmaların 2000’li yıllarda arttığı söylenebilir.

Zurna Çalgısı ile ilgili en fazla tezin dört adetle Haliç Üniversitesinde yapıldığı görülmektedir. Zurna Çalgısı ile ilgili tezler enstitü bazında değerlendirildiğinde, en fazla tezin Sosyal Bilimler Enstitüsünde (9) yapıldığı görülmüştür. Ardından dört tezle Güzel Sanatlar Enstitüsü yer almaktadır.

Zurna Çalgısı ile ilgili yazılmış olan tezlerin beş adetle en çok Müzik ve dört tezle Türk Müziği Anabilim dalında yazıldığı görülmektedir. Çok çeşitli anabilim dalında Zurna Çalgısı konusunun çalışılmış olması konunun disiplinlerarası bir nitelik taşıdığını da göstermektedir.

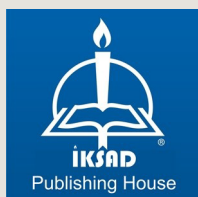
Konuyla ilgili yazılan tüm tezler Türkçe yazılmıştır. Toplam tez sayısının 19 olduğu görülmektedir. Zurna Çalgısı konusunda yapılan tez çalışmalarının unvana göre sıralaması yapıldığında birinci sırada profesör doktor (8), İkinci sırada doktor öğretim üyesi unvanına (6) ve doçent doktor (5) unvanına sahip öğretim elemanının danışmanlık yaptığı görülmüştür.

Zurna Çalgısı ile ilgili yazılmış olan tezler yönetime göre sınıflandırıldığında, 13 tezde nitel ve 6 tezde de nicel yöntemin kullanıldığı görülmektedir. Konuyla ilgili yapılmış olan çalışmalar türüne göre sınıflandırıldığında 12 adet yüksek lisans tezi ve 5 adet doktora tezi olduğu

görülmektedir. Birer adet de Tıpta Uzmanlık ve Sanatta Yeterlilik Tezi bulunmaktadır.

KAYNAKÇA

- Ersöz, M. (1963). *Hars ve Medeniyetin Dinamik Tanımları*. Eğitim Dergisi 1.5. Ankara.
- Kastelli, A.S. (1999). *Anadolu geleneksel nefesli çalgıları ve bu çalgılar üzerine özgün bağdalar*. Afyon Kocatepe Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. Sanatta Yeterlik Doktora Tezi. Afyon.
- Sençerman, Ş. (2017). *Zurna pratikleri ve kültürel kimlik: Turgutlu abdal zurnacılar örneği*. Doktora tezi.Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü. İzmir.
- Vural, F. G. (2017). *Kökenlerinden günümüze Türk ve Makedon düğünlerinde davul-zurna ile tapan-zurla*. Türklük Bilimi Araştırmaları Dergisi. Sayı 42. Niğde.
- Vural, T. (2021). *Popülerleşen mehter ritüeli.Müzik Kültürüne Dair Çeşitli Görüşler-VIII*. Eğitim Yayın Evi. İstanbul.

ISBN: 978-625-378-358-7